Bilimlerin Dilinden Yaratılış Serisi No : 3

FELSEFENİN DİLİNDEN YARATILIŞ

PROF. DR. ÂDEM TATLI
PROF. DR. HASAN AKAN
PROF. DR. İSMAİL KOCAÇALIŞKAN
DR. İDRİS GÖRMEZ

akder

Bilimlerin Dilinden Yaratılış Serisi - no:3

FELSEFENİN DİLİNDEN YARATILIŞ

Yayına Hazırlayanlar
Prof. Dr. Âdem TATLI
Prof. Dr. Hasan AKAN
Prof. Dr. İsmail KOCAÇALIŞKAN
Dr. İdris GÖRMEZ

2018
ANTALYA

FELSEFENİN DİLİNDEN YARATILIŞ

Prof. Dr. Âdem TATLI
Prof. Dr. Hasan AKAN
Prof. Dr. İsmail KOCAÇALIŞKAN
Dr. İdris GÖRMEZ

Baskı Sayısı : 1. Baskı
Baskı Tarihi : 2018
Baskı Adedi : 1000

ISBN: 978-605-81276-0-9

İsteme adresi:
Akdeniz Kültür ve Eğitim Derneği
Cumhuriyet Mah. 622 Sok. no: 25. Muratpaşa/ANTALYA
0 242 241 73 93
0 505 594 97 87
agormez@gmail.com, akderantalya@gmail.com

Baskı:
Hilâl Ofset Matbaası
Sertifika No: 27536
Sanayi Mahallesi 3329 Sk. No:3
ISPARTA
Tel. 0246 224 13 96

TAKDİM

Bu kitap, 30 Kasım – 2 Aralık 2017 tarihleri arasında Üsküdar ve Harran Üniversitelerinin organizesinde Şanlıurfa'da yapılan "I. **Milletlerarası Bilimlerin Işığında Yaratılış Kongresi**'nin bir ürünüdür.

Kongrede; Moleküler Biyoloji, Genetik, Biyokimya, Astrofizik, Sosyoloji, Dinler Tarihi, Temel İslam Bilimleri, Biyoloji, Jeoloji, Felsefe, Tıp, Ziraat, Matematik, Eczacılık, Dil Bilimi, Paleontoloji, Antropoloji, Eğitim, Psikoloji, Sümeroloji, Fizik ve Bilgisayar Mühendisliği alanlarında yurtiçinden ve yurtdışından 10 ülkeden kendi sahasında otorite olan bilim insanları tarafından 137 tebliğ sunulmuş ve değerlendirilmiştir. Bu tebliğler; "**I. Uluslararası Bilimler Işığında Yaratılış Kongresi Tebliğleri"** adı altında basılmıştır.

Kongrede sunulan makaleler, lise ve üniversite gençliğine hitap edecek bilim kitapları olarak yeniden düzenlenmiş ve **Bilimlerin Işığında Yaratılış Serisi** şeklinde 4 kitap halinde basılmıştır. Bunlar: 1-Biyoloji ve Kimyanın Dilinden Yaratılış, 2- Tabiatın, Matematiğin, Mühendisliğin, Tıbbın ve Ziraatın Dilinden Yaratılış, 3-Felsefenin Dilinden Yaratılış, 4-Ayetlerin ve Hadislerin Dilinden Yaratılış.

Kitapların orijinalliği

Bu seriyi, emsali başka kitaplardan ayıran iki önemli özellik dikkat çekmektedir:

1-Bu kitaplarda, konular mümkün olduğu kadar mana-yı harfiyle, yani ilimle tevhid inancı mezc edilerek verilmeye gayret edilmiştir. Böylece gençlere, kâinata ve ilim dallarından elde edilen bilgilere tevhidî bakış açısı kazandırılmış olacaktır.

2-Konuların anlatımında, tarihî mirasımız olan kültür değerlerimizin anlaşılmasına yardımcı olacak sade bir dil kullanılmaya çalışılmıştır.

Niçin "*Bilimlerin Dilinden Yaratılış?*"

Nobelle mükâfatlandırılan Pakistanlı Fizikçi Prof. Dr. Abdüsselam ilimleri; "*Allah'ın kâinattaki eserlerini inceleme san'atı*" olarak tarif eder. Bilimler kâinattaki varlıkları inceler. Her bir şeklin ve varlığın yapısını, mahiyetini ortaya koymaya çalışır. Dolayısıyla bilimlerin ele aldığı konular kendi dilleriyle yaratıcılarının varlığını ve birliğini gösterirler.

Kâinattaki varlıklardan elde edilen bilimlerin iki türlü takdim şekli vardır. Birincisi, bilim insanları ve eğitimciler tarafından takdimi, diğeri de bizzat her

bilimin kendi dilinden takdimidir. Günümüz bilim camiasında genellikle kâinattan elde edilen bilimlerin takdiminde Yaratıcı nazarlardan gizlenmekte, sebepler doğrudan işi yapan fâil olarak verilmektedir. Yani öznesiz bir eğitim hâkimdir.

İşte bu *Bilimlerin Dilinden Yaratılış* kitapları, özneli bir eğitimi esas alarak; fiilde fâili, sanatta sanatkârı, eserde ustayı, nimette mün'imi kendi dilinden muhatabına vermektedir. Bu kitapların en önemli orijinalliği de buradan gelmektedir.

Bu kitapların ortaya çıkmasına sebep olan kongreyi düzenleyen ve ev sahipliğiyle organizasyonunu sağlayan başta Harran Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Ramazan Taşaltın'a ve Üsküdar Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Nevzat Tarhan'a ve bu üniversitelerde bütün emeği geçenlere teşekkürü büyük bir borç biliyoruz. Ayrıca Kongre kitabının basımında büyük emeği geçen başta Eğitim Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Burhan Akpunar'a Harran Üniversitesi ve Fen Edebiyat Fakültesi Dekanı ve Yaratılışı Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü Sayın Prof. Dr. Hasan Akan'a ve canla başla bütün çalışanlara en samimi teşekkürlerimizi sunarız.

Yayına Hazırlayanlar

İÇİNDEKİLER

POZİTİVİST FELSEFE'NİN TÜRKİYE'YE GİRİŞİ

Prof. Dr. Âdem TATLI
Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü (Emekli).
adem.tatli07@gmail.com

Bu felsefenin kurucusu Auguste Comte'dur. Ondokuzuncu yüzyılda temeli atılan bu felsefe yaklaşık iki yüzyıldır dünyadaki eğitim sistemi üzerinde çok büyük bir etkiye sahip olmuştur. Bu felsefeyi anlamadan eğitim üzerindeki tesirini anlamak mümkün değildir.

Pozitivizm Nedir?

Pozitivizm, deney konusu edilebilecek bilgiyi, bilimsel bilgi olarak alır ve bunu en sağlam bilgi olarak kabul eder. Bunun dışında mantık ve matematik gibi bilgi türlerini bilimsel kabul etmez. Onları metafizik olarak niteler.

Comte (1798-1857), pozitif felsefenin yanında bir de pozitif din kurmuştur. Comte, bu dinin dünya birliğini sağlayacağını belirtir: Aynı papazlık, tek eğitim, benzer âdetler ve ortak bayraklarla bütün milletleri doğrudan birbirine bağlayacaktır.

Comte'a göre pozitivizm, noksan ve geçici bütün sistemleri bastırmaya tahsis edilmiş hakiki ve gerçek tek dindir.

Comte'a göre pozitivizm, noksan ve geçici bütün sistemleri bastırmaya tahsis edilmiş hakiki ve gerçek tek dindir[1].

Bu dinin İlâhı insanlıktır. İnsanlıktan kastedilen insanlara hizmet edenlerdir. Peygamberi Comte'un kendisi, melekler de kadın ve kızlardır[2]. İbadet ise dokuz kutsamadan meydana gelmektedir. Bu ibadetlerde yapılacak dualar, hayatın ideali olarak kabul edilir. Pozitivistlere göre dua etmek, aynı zamanda sevmek, düşünmek ve faaliyette bulunmaktır.

---

[1] Larousse du XXe Sicle, Volume 5, Positivisme maddesi; Comte, A.Systéme Politique, Tome II, p. 62. Aktaran: Murtaza Korlaelçi. *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi*. Hece Yayınları, Ankara, 2002, s. 17.

[2] Korlaelçi, M. *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi*. Hece Yayınları, Ankara, 2002, s. 37.

Pozitivist düşünce sistemini paylaşanların elbette hepsinin, Comte'un dininde olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak, diğer dinleri inkârda beraberdirler. Murtaza bunu şöyle belirtir:

"*Pozitivizm, taraftarları aynı inancı kabule mecbur olmaksızın, doktrinlerinin benzerliğinden ziyade, inkârdaki beraberlikleri ile belli olan bir felsefe sistemidir*"[3].

Pozitif Felsefe

Comte'a göre üç çeşit felsefe vardır. İlahiyatçı felsefe, metafizik felsefe, pozitif felsefe. Ona göre pozitif felsefe insan zekâsının varacağı son felsefedir. İlk felsefe olan ilahiyatçı felsefe pozitif felsefeyi hazırlamakta önemli rol oynamıştır. Pozitif felsefenin temel özelliği hakkında da şöyle der:

Pozitif felsefenin temel özelliği, bütün olayları tabii değişmez kanunlara bağlı olarak kabul etmesidir.

"*Pozitif felsefenin temel özelliği, bütün olayları tabii değişmez kanunlara bağlı olarak kabul etmesidir*"[4].

On dokuzuncu yüz yıldan itibaren, felsefede dînî ve metafizik konuları anlamsız sayan mantıkçı pozitivist düşünce bütün bilim âlemine hâkim olmuştur. Bu felsefenin kurucusu Auguste Comte'un ileri sürdüğü şekliyle pozitivizm, bir taraftan bilimler felsefesi, diğer taraftan bir politika ve dindir.

Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi

Pozitivizmin mahiyetini ve Türkiye'ye girişini anlamadan bu felsefenin eğitimimiz üzerindeki 150 yıllık tesirini anlamak mümkün değildir.

Türkiye'nin diğer İslam ülkeleri üzerindeki nüfuzu bilindiği için, yeryüzündeki Allah inancını yıkmayı amaçlayan pozitivizmin Türkiye'ye girmesi için hususi çaba sarfedilmiştir.

Pozitivizmin Türkiye'ye Girmesi İçin Özel Gayret Gösterilmiştir

Pozitivizmin Türkiye'ye girişi; edebiyat akımlarıyla, okullara konan müsbet bilim dersleriyle, Fransızca eğitim yapan okullarla, Avrupa'ya eğitim için gönderilen bazı talebelerle, eğitim müesseselerimize gelen yabancı uzmanlarla, bazı derneklerin vasıtasıyla olmuştur.

1826 yılında açılan Avrupaî Tıphane, zamanla materyalist kitapları ihtiva eden kütüphane şekline dönüşmüştür.

[3] Korlaelçi, M. a. g. e. s. 18.
[4] Korlaelçi, M. a. g. e. s. 15.

1826 yılında açılan Avrupaî Tıphane, zamanla materyalist kitapları ihtiva eden kütüphane şekline dönüşmüştür.

Comte, pozitivist felsefesini ve pozitivizm İlmihali'ne dayalı dinini kabul etmesi ve Türkiye'de uygulaması için 1853 yılında Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'ya bir mektup yazmıştır[5].

1841 yılında kurulan Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ni 1847 yılında ziyaret eden Fransız Mac Farlene burada materyalist bir eğitimin verildiğini, kütüphanede hiçbir yerde görmediği kadar, Fransız devrimini hazırlayan materyalist filozofların bütün kitaplarını görmekle hayrette kaldığını belirtir.

Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ni 1847 yılında ziyaret eden Fransız Mac Farlene burada materyalist bir eğitimin verildiğini, kütüphanede hiçbir yerde görmediği kadar, Fransız devrimini hazırlayan materyalist filozofların bütün kitaplarını görmekle hayrette kaldığını belirtir.

Oturma salonundaki kanepenin üzerinde Baron d'Holbach'ın dinsizlik kitabı olan "**Systéme de la Nature"**nin son Paris baskısı olduğunu ve pek çok sayfasının çizilerek okunduğunu görür. Bu parçaların özellikle Tanrı'nın varlığına inanmanın saçmalığını, ruhun ölmezliği inancının imkânsızlığını matematikle gösteren parçalar olduğuna işaret etmektedir. Kitabı yerine koyarken Türk doktorlardan birisinin yanına gelerek, Fransızca olarak; *"Bu büyük bir eserdir. Bu büyük bir filozoftur. O daima haklıdır*" ifadesini kullandığını söyler.

1867 yılında Fransa'ya giden Sultan Abdülaziz Anadolu'da eğitim kurumları açmaları için Fransızlarla antlaşma yapar. Bunlardan birisi Galatasaray Lisesi, diğeri de üniversitedir. Burada hukuk, edebiyat ve fen fakülteleri olacaktır. Fakat eğitimde dinsizliği esas alan pozitivist felsefe hâkim olduğu için kısa sürede kapatılır.

Avrupa'ya gerek öğretim için gidenler ve gerekse Osmanlı Devlet idaresine karşı olup orada siyasî ve sosyal faaliyette bulunanlar genelde pozitivist düşüncenin etkisinde kalmışlardır.

Avrupa'ya gerek öğretim için gidenler ve gerekse Osmanlı Devlet idaresine karşı olup orada siyasî ve sosyal faaliyette bulunanlar genelde pozitivist düşüncenin etkisinde kalmışlardır.

Ayrıca bu felsefî akımın tercüme edilen kitapları da büyük etki yapmıştır.

---

[5] Korlaelçi, M. a. g. e. s.104-105.

1860'lı yıllarda kurulan Fransız Galatasaray Lisesi ve 1874'te Amerikalılar tarafından kurulan Robert Koleji bu felsefî akımın Türkiye'de yerleşmesinde önemli rol oynamışlardır.

Pozitivizmin Etkisinde Kalan Fikir Adamları

Bunların başında; Beşir Fuat, Ahmet Rıza, Salih Zeki, Rıza Tevfik, Hüseyin Cahid, Ahmet Şuayb ve Ziya Gökalp gelir.

Rıza Tevfik 1912 yılında özel lisede ilk defa felsefe dersleri vermeye başlamış, daha sonra Maarif bakanı olmuş ve Darülfünûn'da, yani üniversitede felsefe hocalığı yapmıştır.

Rıza Tevfik'in filozof olmadığına, ancak o zaman "*Ben dinsizim*" diye ortaya çıkmasının onu meşhur ettiğine işaret edilir. Ancak yurda dönünce, ateizmi bıraktığını, bu kâinatın bir yaratıcısına inandığını yazmıştır.

Ziya Gökalp şiirlerinde Comte'un fikirlerini açıkça dile getirmiştir.

Pozitivist felsefenin kurucusu Comte'a göre hiç kimse tam anlamıyla hiçbir hakka sahip değildir. Başka bir ifadeyle, hiç bir kimsenin vazifesini yapmaktan başka hakkı yoktur[6].

Göklap bunu şöyle ifade eder:

Ahlâk yolu pek dardır
Tetik bas, önü yardır
Sakın 'Hakkım var' deme
Hak yok vazife vardır.

Ben, sen yokuz, biz varız.
Hem Ogan[7], hem kullarız.
'Biz' demek,'Bir' demektir.
Ben, sen ona taparız[8].

Murtaza Korlaelçi, Ziya Göklap'in bu şiiriyle, Comte'un insanlığı İlah kabul edişinin etkilerini taşıdığını belirtir. Ayrıca buna delil olarak Gökalp'in şu beytini nazara verir:

"*Öyle ise al benim de son sözümü;*
Din, kalpteki vecdin müsbet ilmidir" [9]

Türkiye'de Yükseköğretim Pozitisit Felefeye Göre Şekillenmiştir

Avrupa'da 1789 Fransız İhtilali'nden sonra eğitim bir yaratıcı'yı devreden çıkaran pozitivist felsefe üzerine bina edilmiştir.

Osmanlı Devletinin 1800'lü yılların ortalarından itibaren eğitim için Avrupa'ya gönderdiği öğrenciler orada bir Yaratıcı'nın varlığının sorgulandığı, ahiretin

---

[6] Comte, A. *Cours de Philosophie Positive*. Tome I, Paris 1929, s. 361:Aktaran: Murtaza Korlaelçi. Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi. Hece Yayınları, Ankara, 2002, s. 29.
[7] Oğan: Yaratan, yaratıcı, ortaya koyan.
[8] Gökalp, Z. *Yeni Hayat*-Doğru Yol. Hazırlayan: Müjgan Cumbur, İstanbul, 1976, s.13.
[9] Ziya Göklap, a. g. e. s. 10.

varlığının inkâr edildiği pozitivist felsefenin etkisinde kalmışlar, yurda dönünce bu sorularının cevabını İslamiyet adına medreselerden istemişlerdir. Medreseler onları dinsizlikle itham ederek kapılarını onlara kapamışlardır[10].

Bu yıllarda kurulan İstanbul Üniversitesi'nin Tıp, Veterinerlik gibi fakülteleri, pozitivist felsefenin etkisinde yetişmiş yerli ve yabancı eğitimciler tarafından yürütülmüştür.

Cumhuriyet döneminde medreseler kapatılıp Batı felsefesine göre yeniden şekillendirilmeye çalışılan yükseköğretimin imdadına Almanya'dan sınır dışı edilen Yahudi asıllı eğitimciler yetişmiştir.

1930-1950'li Yıllar

Bu yıllarda Anadolu'da "Allah" demenin yasak edildiği yıllardır. Eğitim tamamen pozitivist felsefenin temelleri üzerine oturtulmuştur.

1945 yılında Türkiye'de tek İstanbul Üniversitesi vardır. İkinci Dünya Harbi sonrası 1945 yılında Almanya'dan sınır dışı edilen Yahudi asıllı üniversite profesörleri, o zaman Türkiye tarafından kabul edildi. Bunlar İstanbul Üniversitesi'ne yerleştirildi. Bunların bazıları Ankara Üniversitesini kurmak üzere görevlendirildi ve 1946 yılında Ankara Üniversitesi kuruldu. Daha sonraki yıllarda kurulan üniversiteler de bu pozitivist ruhla şekillendirildi.

1950 yılından itibaren de Türk Millî Eğitim sistemi, Amerika'dan 4-5 kişinin iştirakiyle kurulan daimî Türk-Amerikan komisyonuna havale edildi.

Türk Yükseköğretimi, 1945'li yıllarda Almanya'dan sınır dışı edilen Yahudi asıllı ateist ve pozitivist profesörlerin düşüncelerine göre şekillendirilmiştir.

Sonuç olarak, şimdiye kadar yaratıcıyı ve yaratılışı İslâm inancı ve değerleri açısından yüksek eğitimde gündeme getirmek ve değerlendirmek İslâmiyet ve Müslümanlar üzerindeki manevî nüfuz ve baskıdan dolayı mümkün olmamıştır.

30 Kasım- 2 Aralık 2017 tarihinde yapılan 1.Uluslararası Bilimlerin Işığında Yaratılış Kongresinde, İslam inancına göre bir Yaratıcı'nın varlığı ve yaratılış konusunun dikkate alınmasına karar verilmiştir. Böylece 150 yıllık, inançsızlığı esas alan pozitif felsefenin yanında

[10] İslâm düşünce ve felsefesinde böyle büyük bir hücum ve düşünce akımı 1100'lü yıllarda da Yunan felsefesi taraftarları ile ayet ve hadisleri farklı şekillerde yorumlayanlar tarafından yapılmıştır. Bunlara karşı İmam Gazali İslamiyet adına onlara cevap vermişti.

Şimdi fen ve felsefen gelen ve ehl-i imanın imanını sarsan bu sorulara İslam adına 1925-1950 yıllar arasında Bediüzzaman tarafından Risale-i Nurlarla cevap verilecektir.

İslâm inancının da yaratılış ve Yaratıcı konusunda gündeme getirilmesi eğitim tarihi açısından büyük bir dönüm noktası olmuştur.

Eğitim Sistemi, İnsanın Tarifine Göre Şekillenmektedir

Eğitimde muhatap insan olduğuna göre, insanın mahiyetinin ve kabiliyetlerinin bilinmesine ihtiyaç vardır.

İnsan nedir? Dünyaya nereden ve niçin gönderilmiştir? Kim göndermiştir? Bu sorulara verilecek cevaba göre eğitim şekillenecektir. Batı felsefesinin bu tip sorulara verdiği cevaplarla, İslam felsefesinin verdiği cevaplar arasında çok büyük fark vardır.

Batı Felsefesine Göre İnsanın Tarifi

Eflatun insanı şöyle tarif eder:

"*İnsan, iki ayak üzerinde yürüyen tüysüz bir canlıdır".*

Eflatun'un bu tarifinin insanı temsil etmediğini belirten Diyojen, bir horozun tüylerini yolarak ortaya atmış ve "*Eflatun'un tarif ettiği insan budur*" demiştir.

Aristo da insanı şöyle tarif eder:

İnsan, konuşan hayvandır".

Bu tarif de insanın mahiyetini, ulviyetini ve yaratılışındaki hikmeti ortaya koymaktan uzaktır.

Batı felsefesine göre insan konuşan hayvandır. Bu tarif insanın mahiyetini, ulviyetini ve yaratılışındaki hikmeti ortaya koymaktan uzaktır.

Görüldüğü gibi, Hak bir dine dayanmayan felsefeciler insanı; tüysüz, iki ayaklı bir varlık veya konuşan bir hayvan olarak tarif etmişlerdir.

Batı felsefesinin yukarıda yaptıkları tariflerden hareket ederek geliştirdiği eğitim sistemi, insanın fıtri yapısına uygun olmadığından, yani onun ebedî yaşama arzusu başta olmak üzere, bir takım his, duygu ve düşüncelerine hitap etmediğinden, onları ahlâkî ve insanî değerlerden uzaklaştırmıştır. Neticede insanlığın ekseriyetini zulme, serkeşliğe, tecavüze, boğuşmaya, çarpışmaya ve nefsin doymak bilmeyen arzularını tatmin için oyun ve eğlencelere sevk etmiştir.

Sonuç olarak, Son iki asırdır pozitivist felsefeye göre şekillenmiş Batı eğitim sistemi, insanın aklını bir derece doyurmakla beraber, kalbini ve ruhunu manen aç bırakarak onları bunalım ve yalnızlık hapsine mahkûm etmiştir.

İslâm’a Göre İnsanın Tarifi

“*Yapan bilir, bilen konuşur”* kaidesince, insanı yaratan Cenab-ı Hak, onu en güzel şekilde Kur’an-ı Kerim’de tarif etmiştir. Nitekim insanın yaratılışı ile ilgili olarak Tîn suresinde şöyle buyrulur:

“*Biz gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik. Ancak, iman edip Salih ameller işleyenler başka. Onlar için devamlı bir mükâfat vardır”*[11].

İslam insana eşref-i mahlûkat ve halife-i zemin gibi en yüksek bir makamı vermiştir. İnsan şu kâinat sarayının, en şereflisi ve en mükerremidir. Meleklerin dahi kendisine secde etmesi emredilen, kâinattaki bütün varlıklar hizmetine sunulan ve bol bol ikramlar edilen bir misafirdir. Öyle ise, insana verilecek eğitimin de onlara bu şuuru kazandıracak tarzda ve kendisine yüklenen ulvî görevleri yerine getirecek şekilde olması gerekir.

Bu ayetlerin açıklamaları ise şu şekildedir:

“*İnsan ahsen-i takvimde yaratıldığı ve ona gayet cami bir istidat verildiği için, esfel-i sâfilînden tâ âlâ-yı illiyyîne, ferşten tâ Arşa, zerreden tâ şemse kadar dizilmiş olan makamâta, merâtibe, derecâta, derekâta girebilir ve düşebilir bir meydan-ı imtihana atılmış, nihayetsiz sukut ve suûda giden iki yol onun önünde açılmış bir mucize-i kudret ve netice-i hilkat ve acube-i san'at olarak şu dünyaya gönderilmiştir”* [12].

İslam, insana eşref-i mahlûkat ve halife-i zemin gibi en yüksek bir makamı vermiştir. İnsan şu kâinat sarayının, en şereflisi ve en mükerremidir. Meleklerin dahi kendisine secde etmesi emredilen, kâinattaki bütün varlıklar hizmetine sunulan ve bol bol ikramlar edilen bir misafirdir. Aynı zamanda insan, kâinat sarayında bulunan diğer varlıklardan faydalanmasına izin verilen bir memur ve Allah’a muhatap bir yolcudur.

İşte insan dünyada; hem bir misafir, hem bir yolcu, hem bir memur ve hem de bir halife makamındadır.

Öyle ise, insana verilecek eğitimin de onlara bu şuuru kazandıracak tarzda ve kendisine yüklenen ulvî görevleri yerine getirecek şekilde olması gerekir.

---

[11] Tîn Suresi, 4.,5.,6.ayetler.

[12]Nursi, Bediüzzaman, S. *Sözler.* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları-600, Ankara, ikinci baskı, 2016, s. 382.

İslam Medeniyeti İle Batı Medeniyetinin Mukayesesi

Mevcut Batı medeniyetinde ve onu emsal alan eğitim sistemlerinde sosyal ve fenle ilgili ders kitaplarında insanın manevî yönü dikkate alınmamaktadır. Gaye ve hedef de sadece iyi bir dünya hayatı kazanma ve rahat içinde yaşama şeklinde tarifini bulmaktadır. Verilen eğitim de buna göre şekillenmektedir.

Şimdi İslam medeniyeti ile batı medeniyetinin esaslarını mukayese edelim.

Batı Medeniyeti İle İslâm Medeniyeti Arasındaki Farklılıklar

Batı medeniyeti ile İslâm medeniyeti arasında insana ve toplum hayatına bakışta büyük farklılıklar vardır. Bu farklılıklar:

Batı Medeniyeti;

1-Dayanak noktasını kuvvet kabul eder. Hâlbuki kuvvetin gereği tecavüzdür.

2-Hedefini menfaat bilir. Menfaatin gereği her arzuya kâfi gelmediğinden üstünde boğuşmaktır.

3- Batı medeniyetine göre hayat bir mücadeledir. Bu mücadelenin gereği çarpışmaktır.

4- Toplum fertlerinin aralarındaki bağları ırkçılık ve menfî milliyet kabul eder. Bu menfî milliyetin ve ırkçılığın gereği, başkasını yutmakla beslenmek olduğundan tecavüzdür.

5- Bu medeniyetin gayesi; nefsin heveslerini tatmin ve insanlığın ihtiyacını arttırmak için oyun ve eğlencelerdir.

İşte batı medeniyeti benimsediği bu düsturları hayat tarzı yapmakla, bütün iyilikleriyle beraber insanlığın ancak yüzde yirmisine bir nevi geçici saadet verip, yüzde seksenini rahatsızlığa ve sefalete atmıştır.

İslâm Medeniyeti ise;

1. İnsanlık için dayanak noktası olarak kuvvet yerine hakkı kabul eder. Yani *"Kuvvetli olan haklı değil, haklı olan kuvvetlidir*" prensibini esas alır. Bu da insanlar arasında adaletin ve hukukun yerleşmesine sebep olur. O da huzur ve barışı netice verir.

2. Gayede şahsî menfaat yerine fazileti ve Allah rızasını esas alır. Bu da insanlar arasında tesanüdü ve dayanışmayı sağlar.

3.Hayatta mücadele yerine yardımlaşmayı kabul eder. Bu da insanları birbirinin yardımına koşturur.

4. Cemaatlerin rabıtalarında; yani birbirlerine bağlanmalarında ırkçılık ve menfî milliyet yerine, din birliğini, vatan ve sınıf birliğini kabul eder. Bu da cemiyet arasında uhuvvete, kardeşliğe, incizaba, yakınlaşmaya vesile olur.

5. Hayatın hedefini yalnız nefsanî isteklerini yerine getirmeye bedel, ruhunu yükseltmeye, ulvî hislerini tatmin etmeye, insanı hakiki insanlığa çıkaran yüksek ahlak sahibi mükemmel insan olmaya sevk eder. Bu da nefsin kötü isteklerinin bağlanmasına, ruhun yükseltilmesine ve dünyada da ahirette de huzurlu, mesut bir insan olmasına yol açar[13].

Demek ki, bugün insanlığın huzur ve saadeti için İslam medeniyetinin koyduğu düsturlara şiddetle ihtiyaç vardır. Millî eğitimimizin yeniden inşasında bunun gözden uzak tutulmaması gerekir.

Batı'dan Getirilen San'at ve Fen İslâmiyet'in Malıdır

İnsanlığa Hakkı, hakikati öğretmek ve doğru yolu göstermek için gönderilen peygamberler, aynı zamanda beşerin maddî terakkisinin de öncüleridir.

İnsanlığa Hakkı, hakikati öğretmek ve doğru yolu göstermek için gönderilen peygamberler, aynı zamanda beşerin maddî terakkisinin de öncüleridir.

İlk insan olan Hz. Âdem eşyanın isimlerinin bilinmesinde ve ziraat işlerinde ümmetine önder olmuştur. Nuh aleyhisselama geminin yapılışı, İdris aleyhisselama terzilik ve Yusuf aleyhiselama saat yapma sanatı öğretilmiştir. Davut aleyhisselama demir ve bakırı hamur gibi yoğurarak şekillendirme sanatı verilmiştir.

Böylece peygamberler hem ümmetlerine yeni sanat ve tekniği bizzat yaparak göstermişler ve hem de bazı mucizeleri ile bir kısım tekniğin son hedefine işaret etmişlerdir.

Bunlardan birisi de Hz. Süleyman'dır. Sebe suresinin 12. ayetinde Cenab-ı Hak;

*"**Süleyman, bir günde havada tayeran ile iki aylık bir mesafeyi kat etmiştir"** der. İşte, bunda işaret ediyor ki: Beşere yol açıktır ki, havada böyle bir mesafeyi kat etsin. Öyleyse, ey beşer! Madem sana yol açıktır; bu mertebeye yetiş ve yanaş.*

Cenâb-ı Hak, şu âyetin lisanıyla mânen diyor: "Ey insan! Bir abdim hevâ-i nefsini terk ettiği için havaya bindirdim. Siz de nefsin tembelliğini bırakıp bazı kavânîn-i âdetimden güzelce istifade etseniz, siz de binebilirsiniz[14]".

Demek ki, İslâmiyet insanların tembelliği bırakıp ilme ve fenne çalışarak, peygamber mucizelerinin benzer numunesinin elde edilebileceğini bildirmektedir.

[13]Nursi, Bediüzzaman, S.Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları-600, Ankara, 2. Baskı, 2016, S. 158-159, 495.

[14] Nursi, Bediüzzaman, S. *Sözler*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları-600, Ankara, 2. baskı, 2016, s. 320.

Son asırlarda, İslâm âleminde gençlere her şeyin Avrupa'dan geldiği anlatılmakta, bilim ve fennin Avrupa'nın malı bulunduğu, ateist felsefeye dayanan pozitivist görüşün ilmî olduğu şeklinde telkinat yapılmaktadır. İslâm âleminin fen ve teknik yönden geri kalışının sebebi olarak İslam dini gösterilmekte, gençlere; "*Avrupa yapar, biz yapamayız*" şeklinde ümitsizlik aşılanmaktadır.

İnsanlığa ilham kaynağı olan peygamber mucizeleri, İslam bilginlerinin yaptığı keşifler, Endülüs ve Osmanlı medeniyeti gibi yükseliş örnekleri, Batı'dan getirilen san'at ve fennin hakikatte İslâmiyet'in malı olduğunu göstermektedir.

İnsanlığa ilham kaynağı olan peygamber mucizeleri, İslam bilginlerinin yaptığı keşifler, Endülüs ve Osmanlı medeniyeti gibi yükseliş misalleri, Batı'dan getirilen san'at ve fennin hakikatte İslâmiyet'in malı olduğunu göstermektedir. Kaldı ki, ilimlerin bugünkü geldiği seviyede bütün insanlığın, hatta cinlerin de hissesi vardır denilebilir.

İşte bundan dolayı ders programlarında dînî ve fennî bilgilerin bir birini takviye ederek okutulması, gençlerin dine bakışını müsbet manada değiştirecek ve onlara toplum hayatı ve insanlık adına ümit aşılayacaktır.

Yaratılışı Anlamada
MANTIĞA DAYALI AKIL YÜRÜTME YÖNTEMLERİNİN YERİ

Prof. Dr. Nevzat TARHAN
ÜsküdarÜniversitesi, İstanbul
nevzat.tarhan@uskudar.edu.tr

Bir şeyi anlamak için karşıtı ile kıyas yapmak temel kolaylaştırıcıdır. Bu sebeple iki karşıt görüş olan Tesadüfî ve Tasarıma dayalı varoluşu anlamamızda zihnin mantığa dayalı akıl yürütme yönteminin *(Logical Reasoning*) önemli yeri vardır. Evrimci bakış varlıklarda balıktan sürüngene, sürüngenden insana kadar bir benzerlik zincirinin olmasını, evrimin en büyük delili olarak sunar. Tasarıma dayalı varoluş ise bütün kâinatin tek bir usta elinden çıktığı sonucunun delili olarak sunar. Bu sunum özellikle türlerin ilk varoluşları için bir dış iradenin olması gerektiğinin en akla yakın seçenek olduğunu akıl yürütme yöntemleri ile açıklamaya çalışmaktadır.

Bilimde hakikati aramak üzerine 4 yöntem var. Birincisi deney ve gözlem pozitif bilim. İkincisi akıl yürütme yöntemleri nedensellik ilişkisi. Üçüncüsü sezgiler. Dördüncüsü de inançlar. İlk üç yoldan sonuçları bulamazsa kişi inançla buluyor.

Daha önce yaratılış mevzuu inanç konusu kabul ediliyordu. Bilimsel bir kategori olarak görülmüyordu. Laboratuvara girmeyen, deney ve gözlemle ilgisi olmayan sadece sosyal bir bilim deniyordu. Hatta din için konuşulurken, din sosyal bir ihtiyaç gibi konuşuluyordu. Aslında bu dini, belli bir alana hapsetmek yanlıştı. Din sadece, sosyal bir alan değil, bir varoluş alanıdır. Din varoluşa ait bir ihtiyaçtır. Varoluşu, hayatın anlamını anlamak için insan var. Genetik olarak insan incelendiği zaman onu diğer canlılardan ayıran 4 tane metakognitif genin olduğunu görürüz. Metabilişsel gen olarak da geçiyor bu 4 gen. Bu genlerin birisinin özelliği **anlamlılık** genidir. İnsan dışında hiçbir canlı "Neden?" sorusunu sormuyor. Hayvan her olaya aynı tepkiyi, aynı davranışı veriyor. İnsan ise her

Daha önce yaratılış mevzuu inanç konusu kabul ediliyordu. Bilimsel bir kategori olarak görülmüyordu.

olaya farklı tepki veriyor. Peki bu neden? Çünkü insanda özgür irade var. Anlam arayışı insanda metabilişsel özellik olarak önemli bir özellik. Diğer bir özellik insanda **yeniliği arama** geninin bulunmasıdır. Evini 1000 sene önceki insan gibi yapmıyor, ama karınca, örümcek 1000 sene sonra da aynı evi yapıyor. İnsanın içinde insanlıktaki yeniliği arama geni olduğu için tekâmül de önemli özelliklerdendir.

Diğer gen **zaman** kavramıyla ilgilidir. Gelecek ve geçmişi insan dışında diğer varlıklar sorgulamıyor. Diğer varlıklar; "*Gelecekte çocuklarıma ne olacak?*" sorusunu sormuyor.

Dördüncüsü de ölümle ilgili, **ölüm bilinci**yle ilgili genetik koddur. Bunlar üzerinde çalışılıyor ve bunların olduğuyla ilgili çeşitli deliller birikti. Böyle bir durumda insan dini, insanı rahatlatan ve mutlu etmeye çalışan sosyal bir alan olarak tutuyor. Hâlbuki insanın varoluşunu açıklayan, yaratılışa anlam katan, hayatın anlamıyla ilgili konular bilimin menzili içerisindedir.

İnsanın varoluşunu açıklayan, yaratılışa anlam katan, hayatın anlamıyla ilgili konular bilimin menzili içerisindedir.

Bilimde hakikati aramak üzerine 4 yöntem vardır. Birincisi **deney ve gözlem** pozitif bilim. İkincisi **akıl yürütme** yöntemleri nedensellik ilişkisi. Üçüncüsü **sezgiler.** Bazı insanlarda sezgiler ayrı bir öneme sahiptir. Hatta "Sezginin nörobiyolojisi" diye çalışmalar vardır. Sezgilerle hakikati buluyorlar.

Dördüncüsü de **inançlar.** İlk üç yoldan sonuçları bulamazsa kişi inançla buluyor (Tablo 1).

Tablo 1
Gerçeğe ulaşmak için 4 yol;

1- Deney, Gözlem,
2- Akıl Yürütme
3- Sezgiler,
4- İnançlar

Hakikat aramayı deney ve gözleme indirgeyerek evrenin sınırlarını çözmek mümkün değildir. O halde akıl yürütme yöntemleri, bilimin menzilinde olmalıdır.

Neden menzilinde? Teorik fizik böyle çıktı. Teorik fizikte ilk başta; "*Parçacık fiziği olması gerekiyor*" dediler. Nükleer fizikle uğraşanlar, teorik olarak buldular. MR cihazı bundan 30-40 yıl sonra çıktı. MR cihazı teorik fiziğin ete kemiğe bürünmüş şeklidir. Teorik olarak elektronların dönmesinin, ete kemiğe bürünme şekli MR olarak çıktı. Teorik olarak çıkıp bilimsel olarak ispatlandı. Akıl yürütme yöntemleri bu sebeple bilimin en önemli yöntemleri. Psikiyatride de bunu kullanıyoruz. **Logical reasoning** yöntemiyle kişinin karar vermesi, dikkatini

koruması, belleği, bununla ilgili görme, işitme ve hafıza süreçlerini test eden yöntemdir. Bu yöntemler yaratılışı anlamada kullanılabilir (Tablo2).

Tablo 2

- *"Reasoning",* Muhakeme, mantıkî akıl yürütme nedir?
- Doğru düşünmenin kuralları.
- Tanımlama, postulat (önerme), teorem, akıl yürütme ve ispatlama.
- Nedensellik, farklılık, benzerlik, zamanlama, sıralama, plânlama, analiz etme, yorumlama, soyutlama kabiliyeti (ability).

Mantığa Dayalı Akıl Yürütmede Beynin Bölgeleri

Beynin ön bölgesi dikkat verme, sürdürme, dikkatin yönlendirilmesi kısa orta sürekli işleyen bellek, sabır, planlama, tasarlama, yargılama, tepki kontrolü, düzenli olma, kendini kontrol etme, sorunları çözme, ayrıntılı düşünme, gelecekle ilgili öngörüde bulunma, hatalardan ders çıkarma, duyguları anlama ve ifade etmeyi içine alır. Empati kurma, sağduyu, moral, bütün bunlar beynin ön bölgesinin özelliğidir.

Literatürde Elliot diye bir vaka vardır. Sinirbilimde üzerinde durulan bu vaka ABD'de başarılı bir avukatı konu alıyor. Çok başarılı, evi, arabası, yatı…vs. var. 40 yaşları civarında bu kişi birden kişilik değişimi yaşıyor. Davaları kaçırıyor, işe gitmiyor vs. Tembel tembel yatıyor, bir müddet sonra bir problemi için doktora gidiyor, MR çekiliyor. Beyninin ön bölgesinde mandalin büyüklüğünde tümör çıkıyor. Bu tümör çıkarıldıktan sonra kişiliği biraz toparlıyor. Fakat kişilik değişimini, beyninin ön bölgesindeki hasarın yaptığı ortaya çıkıyor.

Soyut Düşünce, Kavramsal Düşünce, Sembolik Düşünce

Soyut düşünce, kavramsal düşünce ve sembolik düşüncelerle beynin arasında bir nedensellik ilişkisi var. 1850'lerde demiryolu ustası dinamitle tüneli açıyor. Bir gün tam demiri yerleştirirken dinamit patlıyor, demir bir gözünden giriyor beynine hasar vererek çıkıyor. Kişi bayılıyor, bir gözünü de kaybediyor. Epilepsi hastalığı yaşıyor, bilinci daha sonra açılıyor, kişi düzeliyor, eli ayağı tutuyor.

Aslında beynimiz sessiz değil, bilinçdışı çalışıyor. Bilinçdışı, bilinçaltı dediğimiz duruma örtülü bellek diyoruz. Bilgisayar gibi düşünürsek, bilgisayarda nasıl sistem dosyaları çalışır, aynı şekilde beynimiz de bizden habersiz çalışıyor. Bu özellikler insanı diğer canlılardan farklı bir tür olarak ortaya koyuyor.

Ama kişiliği değişiyor. O disiplinli olan adam milletin içinde geğirmeye, sulu sulu şakalar yapmaya başlıyor. Eve geç geliyor, geç uyuyor ve tamamen kişiliği değişiyor. Literatürdeki bu vakalar birleşince "*Acaba* ***beynin sessiz bölgesi*** *diye bilinen bölge, bizim davranışlarımızla, ahlakımızla, kişiliğimizle ilgili bir bölge mi?"* diye araştırılıyor. Aslında beynimiz sessiz değil, bilinçdışı çalışıyor. Bilinçdışı, bilinçaltı dediğimiz duruma örtülü bellek diyoruz. Bilgisayar gibi düşünürsek, bilgisayarda nasıl sistem dosyaları çalışır, aynı beynimiz de bizden habersiz çalışıyor. Bu özellikler insanı diğer canlılardan farklı bir tür olarak ortaya koyuyor.

Akıl Yürütme Yöntemleri, Delile Dayalı İnanç

Beyin özelliklerimiz, evrim teorisinin tesadüfî varoluşu savunan tezini de çürütüyor. Bir insanda, kavrama dayalı, düşünce, sembolik düşünce nasıl tesadüflerle ortaya çıkabilir? Bu fizik kanunlarına göre açıklanamıyor. Bu sebeple, bu durum şu anda DNA gibi sebep sonuç ilişkisi kuramadıkları bir alan. Bu sebeple mantığa dayalı akıl yürüten bir beyin var. Diğer canlılarda bu mantığa dayalı akıl yürütme "logical reasoning" ile ilgili bir özellik yok. Şimdi mantıksal akıl yürütmede kıyaslanmış, şu ana kadar bilinen 4 tane yöntem var.

Beyin özelliklerimiz, evrim teorisinin tesadüfî varoluşu savunan tezini de çürütüyor. Mantığa dayalı akıl yürüten bir beyin var. Diğer canlılarda bu mantığa dayalı akıl yürütme logical reasoning ile ilgili bir özellik yok.

Tümdengelim ya da **dedüksiyon** yöntemi, **analiz** de denebilir. Müessirden esere, ateşten dumana. Tümdengelim dağın arkasında bir ateş var, fakat siz ateşi görmüyorsunuz dumanı görüyorsunuz, ama akıl yürütmeyle diyorsunuz ki, "*Orada duman çıktığına göre ateş olmayan yerden duman çıkmaz*", ama; ateşi görmediğiniz halde dumanı görüyorsunuz. Birisi, "*Ateşi ben görmedim*" derse, "*Ateş olmayan yerden duman çıkmaz*" diyorsunuz. Bu ateşin olduğunun delilidir. Bu durumda, "*Ateş yok*" diyemezsiniz.

Diğeri **tümevarım** yöntemidir. Aristo'nun geliştirdiği yöntem sadece **indüksiyon** yöntemiydi. İndüksiyon yöntemine misal olarak Tablo 3'de görülen sineği inceleyerek yaratılışı ve varoluşu anlamayı gösterebiliriz. İndüksiyon yöntemi Aristo'dan sonra anlaşıldı.

Tablo 3
Delile Dayalılık Temelleri

Şekil. Sinek gözü[15].

.

Mantığa Dayalı Muhakeme+Kâinattaki Deliller+İlâhî öğretiler= Yaratılış Gerçeği

Sıradan bir sinek özelliklerini irdeleyiniz. Saniyede 500 defa kanat çırpıyor, 8000 petek gözü ve merceği var. DNA'sında bu özellikler yazılı, sadece bir kaç hafta yaşıyor, kâinatta ne işe yarıyor?

Abduksiyon sonradan çıktı, kiplik mantığı 1920'lerde gündeme girdi. Tümevarım, indüksiyon, istikra, bürhan-ı inni, eserden müessire, dumandan ateşe mantık silsilesi. Sonuçtan hareket ederek sebeple bağlantı kurabilmek. Diğerinde ise, sebepten sonuca ulaşmak ve onunla bağlantı kurabilmek var. Birincisi ateşten dumana, diğeri dumandan ateşe bağlantı kurarak sonuç çıkarma metodudur (Tablo 4,5).

Tablo 4
Akıl Yürütme Yöntemleri

1- **Numerical Reasoning.** Sayısal akıl yürütme, ardıllık ilişkisini analiz etme kabiliyeti ile ilgili akıl yürütme.
2- **Logical Reasoning**. Mantığa dayalı düşünme ve analiz etme kabiliyeti ile ilgili akıl yürütme.
3- **Nonverbal Reasoning**. Görmeye ve şekle dayalı bilgiyi analiz etme kabiliyeti ile ilgili akıl yürütmedir. Büyüklük, renk, biçim ilişkisini ifade eder.
4- **Verbal Reasoning**. Sözel akıl yürütme. Yazılı bilgiyi analiz etme ve yorumlama kabiliyeti ile ilgili akıl yürütmedir.

[15] (https://www.google.com.tr/search?q=Sinek+g%C3%B6z+yap%C4%B1s%C4%B1)

Tablo 5

"Logical Reasoning" Mantığa Dayalı Akıl Yürütme

1. Tümdengelim, Dedüksiyon, Analiz, Bürhan-ı Limni, Ta'lil, Müessirden esere, sonuçtan sebebe, *"Ateşin dumana delil olması"*
2. Tümevarım, İndüksiyon, İstikra, Bürhan-ı İnni, Eserden müessire, sebepten sonuca, *"Dumanın ateşe delil olması"*
3. Kıyas, Abduksiyon, Analoji, Syllogism, Küçüköncülden büyüköncüle işaret. *Trafik kazası haberinin doğruluğu"*
4. Modern Mantık, Kiplik Mantığı, Modalite mantığıdır. Bilgisayar ve teorik fiziği çıkarmıştır. 1920'lerde tanımlandı.

Mantıkla Matematiğin nikâhı gerçekleşti, Bilişim çağı başladı (Bernard Russel).

Yaşanılan Kâinat'ta doğruluk değeri taşıyan mümkün veya muhtemel kâinatı hesaba katarak önerme yapar.

Tümevarım, indüksiyon veya istikra ya da bürhan-ı inni, eserden müessire, dumandan ateşe mantık silsilesi. Sonuçtan sebebe bağlantı kurabilmek. Dumanın ateşe delil olması.

Bir kimsenin ateşi gördüğü zaman dumanın olmasını mantıkî olarak çıkardığı gibi, bunun tersi de mümkündür. Yani, dumanı gördüğü zaman ateşin varlığına hükmeder. Sonuçları gördüğü zaman sebebini anlayabilmek, birincisi sebebini anlamak, diğeri ise bunun tersi olarak nedensellik bağı kurabilmek.

Tümdengelim, dedüksiyon veya analiz ya da bürhan-ı limni veya ta'lil, yani müessirden esere, sebepten sonuca. *Ateşin dumana delil olması.*

Tümdengelim, tümevarım olarak dedüksiyonu akılda tutmak için dedüksiyon, yani didiklemek gibi tüme bakıyorsunuz. Bir esere onu inceleyerek oradan sonuçları anlamaya çalışıyorsunuz.

Tümden gelimde ateşi görüyorsunuz ve ateşle duman arasında bağlantı kuruyorsunuz. Ama tümevarımda sonuca, yani esere bakıyorsunuz. Bununla bağlantı kurarak müessiri buluyorsunuz. Biri özelden genele, diğeri genelden özele.

Diğer yöntem ise kıyas, abduksiyon veya analoji yöntemi olarak adlandırılıyor. Küçük öncülleri düşünerek büyük öncülleri anlamaya dayanıyor. Mesela Şanlıurfa'nın merkezinden birisi geldi, "*Orada büyük bir kaza oldu, 2 kişi öldü"*

dedi! Ona inanabilirsiniz de inanmayabilirsiniz de… 10 dakika sonra bir başkası gelip, *"Kaza oldu, 2 kişi öldü"* dedi. Bir üçüncü kişi de gelip aynı şeyi söyledi… Artık sizin orada kaza olduğundan şüpheniz kalmaz. Birbirinden bağımsız birkaç kişi bunu söylediği zaman hiçbir şüpheniz kalmaz, kaza olmuştur.

İşte böyle bazı küçük öncüllerden hareket ederek büyük öncülü anlamak mümkün oluyor. Buna **abduksiyon, analoji** veya **kıyas** metodu deniyor. Bu şekilde hakikate varmak, yani akıl yürüterek doğruya, gerçeğe ulaşmak mümkün oluyor.

Analoji yöntemine misal olarak Tablo 6'da ifade edilen Anne karnındaki iki çocuğun diyaloğunu verebiliriz.

Tablo 6
İki Bebeğin Diyalogu (Analoji örneği)

Anne karnında iki bebek *doğum sonrası hayatı analiz* ediyorlar.

Birincisi:
-Kol, bacak, göz, ağız, kulak burada gerekmiyor? Sonrası olmalı.
İkincisi:
-Hayır, her şey burada ben görmediğime inanmam.
Birincisi:
-Bizi besleyen biri var, göbek bağımız var, bir anne olmalı.
İkincisi:
-Görmüyorum, olsaydı görürdüm, rahatım iyi ilgilenmem.
Birincisi:
-Ortada bir sessizlik olduğunda bir şarkı duyuyorum, beni seven birisi var, hissediyorum.
İkincisi:
-Bunlar tesadüf hayal görüyorsun.
Birincisi:
-Buradan çıkacağız. Görmüyorum ama bir hayatın varlığını hissediyorum. Bir hayatın olma ihtimali olmama ihtimalinden daha yüksek.
İkincisi:
-Doğru. Buranın sonrası yoksa bu hayatın bir anlamı olmaz ki?

Diğer yöntem de kiplik mantığı yöntemidir. Buna modern mantık da deniyor. Bu 1925-26'larda tanımlandı. Kiplik mantığına göre hakikati bulma yöntemi şöyle: Şimdi diyelim İstanbul'da oturuyorsunuz, 1999 depremi olmuş. Şu anda deprem olma ihtimali muhtemel mi mümkün mü? Mümkün ama muhtemel değil. Çünkü muhtemel olsa sokakta yatmanız lazım, çadır kurmanız lazım, yakın tehlike ama mümkün! Uzak tehlike, zayıf bir ihtimal yani çok zayıf bir tehlike için

çadır kurmayı düşünmezsiniz. Bir meseleyi analiz ederken bu hangi kâinat olduğuna bakarak analizi yapılır. Varoluşta da bu şekilde bu kiplik mantığına göre hareket ediliyor, bu şekilde akıl yürüterek varoluşu anlayabilir miyiz?

Önceden mantığa dayalı akıl yürütmeyi söylemem lazım ki, size bunun mantığını açıklayabileyim. Günümüzde zekâ ve muhakeme testleri için bizim bu akıl yürütme yöntemlerini kullanarak geliştirilmiş bir analiz sistemi var. Bilgisayarlı modüller şeklinde kullanılıyor. SPM, COG denilen ya da dikkat testleri var NVLT dediğimiz sözel olmayan öğrenme testi, DAUF uzun süreli dikkat testi, WISC-R ve WaisInt…vs. Bunlar hepsi akıl, zeka, dikkat ve karar verme süreçlerinin hangi süreçte odaklanma nedensellik, farklılık, benzerlik ilişkisi zamanla sıralama soyutlama bütün bunları ölçen testler. CAS, Tova, Moxo testleri dikkat testlerini gösteren testler. Bunlar günlük pratikte kullandığımız testler. Bir kişinin zekâ ve muhakeme gücünü ölçmeyle ilgilidir.

Bu testler şu bağlamda önemlidir. Bunu kullanabilme becerisi insanda var. Hayvana bir zekâ testi yapamazsınız. Muhakeme testi yapamazsın. Hayvanlarda zihin teorisi yoktur. İnsanda var sadece. Hatta insanda teori teorisi de var. Zihin teorisinde, birisinin elini cebine götürdüğü zaman düşünürüz ki anahtarını çıkarıyor, düşünürüz arabasının yanına giderken elini cebine götürdüğü zaman onun ne yapacağıyla ilgili varsayım üretirsiniz. Bu zihin teorisidir. Mesela otistiklerde bu yoktur. Otistik sadece gördüğüne inanır. Hayvanda da bu yoktur. Hayvan da gördüğüne inanır.

Bir de teori teorisi var, karşı taraftaki insanın ne düşündüğünü de düşünür. Buna teori teorisi denir. Bütün bunlar insan beynindeki özellikler, bu özellikler nedeniyle insan zihin teorisi yapan, otistik olan ile olmayanı ayıran durumdur. Otistikler yemek, içmek, üremek dışında bir fonksiyonu olmayan bireylerdir. Hastalık haline getiriyor kişiyi, soyut düşünce üretemeyen kişiler ortaya çıkıyor bu hastalıkla. Bu özellikle insanda var. Bu akıl yürütme özelliği neden insanda var da diğer canlılarda yok? Bu insanın varoluşunu anlama özelliğidir. Bu genetik olarak insanda kodlanmıştır (Tablo 7,8,9).

Tablo 7

Zihin Teorisi (Theory Of Mind)

Akıl yürütme olarak,

1-Başkalarının zihni durumları ve düşünceleri hakkında tahminler yapabilme.

2-Kendimiz dışındaki bireylerin zihni hakkında kendimizle ilinti kurup kuram

teşkil edebilme.

3-Düşünce hakkında düşünme yeteneğini ihtiva eder[16].

Tablo 8

- **Zekâ ve Muhakeme Testleri (Viyana Test Sistemi, Bilgisayarlı Modül)**
- SPM, COG
- NVLT, DAUF
- WISC-R, WAİS İNT.
- CAS, TOVA, MOXO
- Bu testler: Odaklanma, Nedensellik, Farklılık-Benzerlik, Zamanlama, Sıralama, Soyutlamayı ölçer.

Varoluş Hipotezleri

Tesadüfî varoluş hipotezi: "*Her şey tesadüfen var oldu*" diyen, kâinatın otonomisi hipotezi. Burada tabiat üretiyor. Yağmuru tabiat üretiyor. Tabiata tanrısallık yükleyen hipotez.

Pozitivist felsefe taraftarları 200 sene önce "*Tanrıya ihtiyacımız yok*" dedi ve bu dönem halen de devam ediyor.

Diğeri kuralların hâkimiyeti hipotezi

Bu hipotezde kurallara kudret verilir. Yani kurallar kanun gibi yazılı metindir. Kurallara güç verdiğimiz zaman bu hipotezi savunmuş oluyoruz.

Tasarıma dayalı varoluş hipotezi

Yukarıdaki hipotezlerin dışında ise tasarıma dayalı varoluş hipotezi söz konusudur.

Bu hipotezleri nasıl analiz edebiliriz? Tesadüfî varoluş hipotezini savunanlar şöyle söylüyor: Çok tanrılı dinler vardı, sonra insan evrimleşti, tek tanrılı dinler çıktı ortaya. Bu evrimleşme devam etti ve sonunda artık *"İnsanın tanrıya ihtiyacı yok*" dendi. Hatta Nietzsche şöyle söylüyordu: *"Tanrı öldü"*. Time Dergisi de, bu felsefeci ölünce şöyle yazmıştı: "*Nietzsche öldü, tanrı da öldü"*.

Ölüme çare bulamadığına göre, Nietzsche teorisi geçerli değil demek ki. Bu 20. yüzyılda dâhil tanrıyla uğraşmak bilimsel alanın dışına çıkmak olarak düşünüldü.

Biz şu anda bilim dünyasında bu kongreyi yaparak, tesadüfe, tabiata ve kurallara dayalı varoluş hipotezlerinin karşısına, tasarıma dayalı yaratılışı ayrı bir

[16] Jarrold, Carruthers, Smith ve Boucher, 1994

hipotez olarak ortaya koyacağız ve bu hipotezin artık teori haline dönüşmesinin delillerini toplayacağız. Tasarıma dayalı yaratılışın nasıl ve kimin tarafından yapıldığı ile ilgili argümanları teori haline getireceğiz.

Tablo 9
Varoluş Hipotezleri
1-Tesadüfî Varoluş Hipotezi
2-Kâinatın Otonomisi Hipotezi
3-Kuralların Hâkimiyeti Hipotezi
4-Tasarıma Dayalı Varoluş (Tanrı) Hipotezi

Tablo 10
Olmayana Ergi Yöntemi

- **Sebr ve Taksim** de denilen bu yöntemde muhtemel nedensellik bağlarını belirleyip üçünün olamayacağı ispatlandığında, dördüncünün kesin olduğu anlaşılır.
- Dağın tepesine daha önce çıkılmıştır. Buraya çıkmak için dört yolun olduğu ileri sürülmektedir. Bir dağcı üç yolun kapalı olduğunu ve oralardan tepeye çıkılamayacağını gösterirse, dördüncü yolla oraya çıkılacağı anlaşılır.

İşte aynen bunun gibi, kâinatta varoluşu açıklayan teorilerin yanlışlığı akıl yürütme yöntemleri ile çürütülürse, dördüncü yol olan**" Bir dış düzenleyicinin varlığı**" ispatlanmış olur.

Tesadüfî Varoluş, İhtimal Hesaplarına Göre İmkân Dışıdır

Tesadüfî varoluş hipotezinde ihtimal hesaplama var, DNA daki protein ne zaman öleceğini biliyor ve DNA'nın ömrünün ne kadar olduğunu biliyor. DNA'nın yapısına baktığımızda bunu ancak bütün kâinatı bilenin yapabileceği anlaşılıyor (Tablo 11).

Tablo 11
Somut Soyut Düşünce Farkı (Abstract Reasoning)

Somut düşünen, elmanın içindeki çekirdeği görür. Soyut düşünen çekirdeğin içindeki elmayı görür. Kâinata bu gözle baktığımızda görünmeyen gerçekleri akıl gözüyle görmüş oluruz.

Tıpkı ışığa baktığınızda bunun güneşten geldiği hükmünü çıkarmak gibi. Işığa bakıyorsunuz, ışığı görünce güneşi görmeseniz de bunun bir güneşten veya benzer bir kaynaktan geldiğine hükmediyorsunuz.

Bir şey hem mükemmel, hem estetik, hem ucuz, hem çabuk ve aynı anda var oluyor. Sen bir müteahhite gitsen, "*Bir binayı, yukarıda sayılan özelliklerde, yani hem her yönüyle en güzel ve en mükemmel ve en ucuz ve hem de bir anda yapılacak desen*" kovar seni. Hâlbuki bütün kâinat hem her yönüyle en mükemmel ve hem de bir anda yaratılmış. Diğer taraftan kâinatın otonomisi entropi yasası da bir dış düzenleyiciyi gerektiriyor.

Somut düşünen, elmanın içindeki çekirdeği görür. Soyut düşünen çekirdeğin içindeki elmayı görür. Kâinata bu gözle baktığımızda görünmeyen gerçekleri akıl gözüyle görmüş oluruz.

Şekil. Elma resmi ve çekirdeği[17].

Bir bardağa suyu koyuyorsunuz. Isıtmazsanız soğuyor. Ya da bahçenizi ekip biçmiyorsanız, bakmıyorsanız bahçenizi ot kaplıyor. Entropi yükseldikçe dağılmaya gidiyor. Mükemmelden dağılmaya doğru gidiyor. O yüzden kâinatın devam etmesi için sürekli kontrol lazım. Bahçenin düzgün olması için, nasıl kontrol lazımsa, kâinatta da bir yaratıcı olması gerekiyor.

Masanın varlığı ne kadar kesinse akıl yürütme yöntemiyle Allah'ın varlığı da o kadar kesindir. Peygamberin olması da abduksiyon yasasına giriyor. Peygamber yanlış yapmaz, yanlışım varsa göstersinler. Mahvoluncaya kadar savaşırım diyor (Tablo 12).

Tablo 12
Abduksiyon Yasası Görünmeyen Gerçekliği Öngörür

- **Abduksiyon yasası** ile Kitabı Mübin (Görünen gerçeklik) varsa İmamı Mübin (ilim, emir) yani görünmeyen gerçeklik de vardır.
- **Peygamberin iddiası**
- Yanlışımı bulunuz (Kur'an-ı Kerim'de) veya sizinle mahvoluncaya kadar cihad edeceğim. Hâlbuki bunlar harbi ve perişaniyeti ve hicreti tercih

17 (https://www.google.com.tr/search?q=Elma+%C5%9Fekli+ve+i%C3%A7indeki+%C3%A7ekirde%C4%9Fi&rlz=1)

ettiler. Yanlışımı bulamadılar, bir yanlış bulunsaydı, onlar kurtulurlardı (Tartışmak yerine kaçmayı tercih ettiler)[18].

- **Abduksiyon yasası** seçmeli kıyasa göre;
- 1. Önerme “Peygamber yanlış yapmaz.”
- 2.Önerme “Yanlışım varsa göstersinler” iddiası.
- 3. Önerme “Mahvoluncaya kadar savaşa hazırım.”

Tablo 13

Kâinat Madde Tabanlı mı, Enerji Tabanlı mı?

Teorik fiziğin buluşu. Kuantum Dinamiği’ne göre her maddenin dalga özelliği var. Önce proje sonra eser, yani **önce soyut bilgi, sonra somut bilgi**. Kuantum diayalektik materyalizmi çürütmüştür.

Kuantum dinamiğine göre;

1- İnsan bilinçli gözlemci.

2- Kâinatta her şey hem var hem yok.

3- Gözlemlerken var gözlemlemezken yok.

4- Her şey dijital formata çevrilebilir.

5-Beyinde karar vermeden önce elektrik sinyali başlıyor.

Tablo 14

Tesadüfî Varoluş Hipotezi

ÇokTanrılı Dinler vardı,

TekTanrılı Dinlere evrimleşti.

Şimdi Tanrıya ihtiyaç kalmadı.

Tesadüfî varoluş-Yaşam Mücadelesi-Tabii Ayıklanma-Güçlünün ayakta kalması.

İhtimal Hesapları 10 üzeri 50 üzerinde ihtimal nedeniyle kendi kendine varoluşun ihtimal dışında olduğunu öngörüyor.

Tablo 15

- **Tesadüfî Varoluş Mümkün mü?**
- Kiplik Mantığına göre; mümkün, muhtemel ve vaki kâinat hesaplarına göre
- DNA’ya baktığımızda bunu ancak bütün kâinatı bilen yapabilir. Tıpkı ışığa baktığımızda bunun güneşten gelmesini çıkarmak gibi (Determinizm ilkesi)

[18] Nursi, Bediüzzaman, S. Mektubat. s. 236.

- Bilinçli düzenleyici zorunludur. Çünkü ihtimal hesaplarına göre bir şeyin tesadüfen olması imkânsızdır.
- Bir şeyin hem mükemmel, hem estetik, hem çabuk hem de ucuz ve aynı anda var olması dedüksiyon yasasına zıddır, yani imkânsızdır. Işığın güneşine varlığına delil olması gibi

Tablo 16
Kâinatın Otonomisi Mümkün mü?

- Entropi yasası dış düzenleyicinin zaruri olması gerektiğini gösteriyor.
- Karbon, oksijen, hidrojen ve azot gibi inorganik maddelerde bilinç yoktur. Bilinç taşımayan canlıların bilinçli bir nesne meydana getirmesi, taş ve toprağın kendiliğinden saray haline gelmesi kadar muhakeme dışıdır. **İndüksiyon yasasına** aykırıdır.
- Bir taburun teşkili, toplanması, yönetilmesi için insanoğlu taburun yarısı kadar görevli çalıştırıyor.

Gerçek Yaratıcı tasavvuru, Yaratan'ın ortağı olmamasını öngörür

- Bir takımda aynı anda iki kaptan ve bir köyde aynı anda iki muhtar olması hikmetin, iradenin, gücün, ilmin mutlak olmadığını, sınırların olduğunu gösterir. Bu durum sürdürülebilir değildir.
- **Exclusion (Hulfihıyas) yasasına aykırı.** İspat edilecek bir şeyin karşıt halinin yanlışlığını göstererek ispatlar.

Yukarıdaki Makalenin Sonunda Dinleyicier Tarafından Sorulan Sorular ve Verilen Cevaplar

Zihin Teorilerisi İle İlgili Sorular ve Cevapları

Soru: Mantığa dayalı akıl yürütmeyle ilgili insanın diğer hayvanlardan farklı olan noktası bununla ilgili bir gen bölgesi veya beyinde lob var mı yok mu? Maymunlarda böyle bir şey var mı? Biz eğer onu çürüteceksek elimizde bir veri olması gerekiyor.

Diğer sorum da zihinsel teoriyle teori teorisi arasında bir fark göremedim.

Cevap: Cevaplamaya ikinci sorundan başlayayım. Zihin teorisinde bir kimsenin ne yapacağı ile ilgili bir tahminde bulunuyorsun. Mesela arabaya giderken elini cebine attığında; "*Anahtarı çıkaracak*" diyorsun, ama teori teorisinde karşı tarafla konuşurken onun ne düşündüğünü de düşünüyorsun. Kendi fikrini söylerken karşındakinin ne düşündüğünü söylüyorsun. Birinde düşünce hakkında düşünce var, birinde davranış hakkında düşünce var. Burada düşünce

hakkında düşünmek ayrı bir kavram. Birinde davranışı düşünüyorsun, diğerinde düşünceyi düşünüyorsun (Tablo 5).

Soru: Zihin ve bilinç aynı mı, beynin neresinde olduğunu bilebiliyor muyuz?

Cevap: Günümüzde artık zihinle bilinç aynı değil tabii. Daha önce zihin ayrı beden ayrı deniyordu. Şimdi zihinle bedenin birbiriyle konuştuğu anlaşıldı. Zihin beynimizin fonksiyonudur. Beynin ön bölgesi beynin mantığa dayalı düşünceyle ilgili bölgesidir. Bu bölge çıkarıldığı zaman insan ot gibi zombi oluyor. Eli ayağı tutuyor, her şeyi çalışıyor hayvansı özellikleri var ama insanî özellikleri yok. Bu durum, beynin ön bölgesi çıkarılan insanlarda gerçekleşiyor. Bilinçte şu anda çalışmalar var. Bilincin bir holografik yapı olduğu kuantum dinamiği içerisinde bir üst beynin olduğu, beynin üzerinde kuantum beyin olduğu, insanın ruhla bağlantıyı kuran beynin olduğu tezleri var. Bu elektro manyetik tezlerin tartışıldığı kongrelerde fizikçiler de olmalı, kuantumda konuşulmalı, tartışılmalı, biyologlarla beraber fizikçilerle tıpçıların tartıştığı bir kongre olmalı (Tablo 13).

Kaynaklar

Cevizci A.: Felsefe Ansiklopedisi 1-2-3, Babil Yay.,2005, Ankara

Freud, S. : Totem and Taboo, Norton, 1990, New York

Tarhan, N. : İnanç Psikolojisi, Akıl, Beyin, İnanç üçgeninde insanoğlu. Timaş Yay. 2009, İstanbul.

Tarhan, N. : Akıldan Kalbe Yolculuk, Bediüzzaman Modeli, Nesil Yayınları. 2012, İstanbul.

AHMED AVNİ KONUK'UN YARATILIŞ FELSEFESİ

Prof. Dr. Alparslan AÇIKGENÇ
TÜBA Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul (Emekli),
acikgenc@gmail.com; acikgenc@yildiz.edu.tr

Ahmet Avni Konuk (Ö. 1938) zülcenaheyn diyebileceğimiz nâdir İslam son dönem Osmanlı düşünürlerinden biridir. Zülcenaheyn derken kast etmek istediğimiz onun hem geleneksel İslam bilim geleneğinde ve hem de günümüz Batı bilim geleneğinde eğitim almış olmasıdır. Geleneksel eğitiminde ise hem medrese ve hem de tasavvuf eğitimini ve bu geleneklerdeki birikimleri tam olarak elde edebilmiş bir düşünürümüzdür. Büyük İslam mütefekkiri İbnu'l-Arabi'nin Füsûsu'l-Hikem adlı önemli eserine yazdığı dört ciltlik şerhe çok önemli bir "Mukaddime" eklemiştir. Bu Mukaddimede İslam düşünce tarihindeki felsefi birikimi tasavvuf açısından birleştirip günümüz bilimlerinde meydana gelen bilgi birikimini de dikkate alarak tamamen kendine has yeni bir felsefi sistem kurmuştur. Bu sistem Batı'da yetişen Hegel ve Spinoza gibi filozoflarla boy ölçüşecek derecede güçlü bir felsefi yapıya sahiptir. Mukaddime'deki birçok fikir şüphesiz ki, İbnu'l-Arabi (ö. 1240), ve Mevlana Celaleddin Rûmî (ö. 1273), Abdürrezzâk Kâşânî (ö. 1335), Adudüddin Îcî (ö. 1355), Abdurrahman Câmî (ö. 1414) ve Abdülkerîm el-Cîlî (1428) gibi daha önceki birçok düşünür tarafından geliştirilmişti. Bu açıdan bakılınca Avni Konuk'un eseri özgün görülmeyebilir. Ama bu açıdan bakılınca hiçbir filozofun görüşleri tamamıyla özgün olmaz. Burada önemli olan o fikirlerin doğruluğunu bir daha tesis edilmesi ve bunları uyumlu ve mantık açısından tutarlı bir sistem kurmasıdır. Bu çalışmamızda Avni Konuk'un tecelliyat-ı ilâhîyelerden sonra âlem-i gaybdan âlem-i misal vasıtasıyla âlem-i şehadete nasıl geldiğini ve bu âlemdeki yaratılışın nasıl olduğuna dair yaratılış gerçeğini felsefi ve ilmi boyutta ortaya koyduğunu

Ahmet Avni Konuk hem geleneksel İslam bilim geleneğinden ve hem de günümüz Batı bilim geleneğinden eğitim almıştır.

İslam bilim geleneğinin son temsilcilerinden diyebileceğimiz Ahmet Avni Konuk'un yaratılış felsefesi tamamen varlık felsefesi üzerine bina edilmiştir.

incelemektir. Ayrıca bu yaratılış anlayışının günümüz evrim biyolojisi açısından bir değerlendirmesini de yapan Avni Konuk'un görüşlerini tahlil etmektir.

İslam bilim geleneğinin son temsilcilerinden diyebileceğimiz Ahmet Avni Konuk'un (1873-1938) yaratılış felsefesi tamamen varlık felsefesi üzerine bina edilmiştir. Varlık felsefesi ise İslam medeniyetinde geliştirilen tasavvuf fikirlerinden süzülerek kendi günündeki bilimsel bilgiler açısından bir değerlendirme ile felsefe sistemi haline getirilmesinden ibarettir. Bu bakımdan Avni Konuk'un varlık sistemi, Hegel'in *Felsefe Bilimleri Ansiklopedisi*'ne benzemektedir. Fakat önemli bir açıdan ondan ayrılmaktadır. Hegel'in sistemi içi boş bir varlık kavramından hareket etmekte iken Avni Konuk, Tek Varlık (*vücûd-u mahz*) hakikatinden hareket etmektedir. Bütün diğer varlıkların kaynağı olan bu Varlık, "*ma'nâ-yı küllî-i nûrânî*"dir.[19]

> *İmdi, Vücûd lafzı ile bir hakîkat murad olunur ki, onun varlığı kendi zâtında ve kendi zâtı iledir. Ve bâki mevcudâtın varlığı ondan olup onunla kâimdir. Muhakkıkîn-i mutasavvife âlem-i kelâmda, o hakikate işâret için "Lâ-taayyün" ve "Vücûd-u mutlak*" derler.[20]

Zâtın kendine olan ancak ilk taayyün ile artık kendinde olmayan tecellisidir. Buna "*taayyün-i evvel*" mertebesi denmektedir. Vücûdun birinci mertebesi olan "Lâ-taayyun" Allah'ın Zâtı'dır. Ancak bu mertebede her isimden ve sıfattan ve dolayısıyla bizim açımızdan belirlemeden de münezzeh olan Yüce Varlık, sadece "Vücûd" olarak bilinebilir. Çünkü Zâtın bu mertebede ıtlâkı vardır. "Itlak" her türlü, bağdan ve kayıddan münezzeh olmak demektir.

Vücûdun birinci mertebesi olan "Lâ-taayyun" Allah'ın Zâtı'dır. Ancak bu mertebede her isimden ve sıfattan ve dolayısıyla bizim açımızdan belirlemeden de münezzeh olan Yüce Varlık, sadece "Vücûd" olarak bilinebilir. Çünkü Zâtın bu mertebede ıtlâkı vardır. "Itlak" her türlü, bağdan ve kayıddan münezzeh olmak demektir.

Yine Konuk, Zâtı tavsif için ama gayet soyut bir şekilde müthiş bir ifade ile şöyle demektedir: "*kâffe-i taayyünat bu mertebede ayn-ı Zâttır.*" (Mukaddime, 4). Aslında Lâ-Taayyün mertebesi iyi anlaşılırsa, diğer varlık mertebelerinin anlaşılması da kolaylaşır. Sadece bir sonraki mertebede gelecek olan "a'yân-ı sâbite"nin anlaşılması kalır. Ancak Zât hiçbir şekilde bilinemez. Onun için

---

[19] Ahmet Avni Konuk. *Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, Tercüme ve Şerhi, 4 cilt, notlarla yayına hazırlayanlar Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın (İstanbul: Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2005), 1: 8. Bundan sonra *Mukaddime* olarak kısaltılacaktır.

[20] *Mukaddime*, 4.

filozofumuz, meşhur bir hadise atıfta bulunarak çok saygılı ifadelerle şöyle demektedir:

"*a'ref-i enbiyâ* (s.a.v.) *Efendimiz "(**Allah'ın zâtını tefekkür etmeyiniz**" kavl-i şerîfi ile hâdisü'l-vücûd olan abdin fikir ile bu mertebe-i vücûdu idrâk edemeyeceğini tefhîm buyurmuşlardır*."[21]

Hiç bir şekilde bilemeyeceğimiz için Vücûdun bu mertebesine "*gaybu'l-guyûb*" (gaybların gaybı) denir. Yaratılıştaki tecelliyat ile âlem-i şehâdet mertebesinden önce zuhûr eden varlık mertebeleri insanların çoğu için gaybdır. Ama enbiyâ (aleyhimu's-selam) ve muhakkikler için insan-ı kâmil mertebelerine göre dereceli olarak gaybdır, tamamen gayb değildir.

Vücûd-u mutlak sadece iktizâ-yı zâtîsi ile bu mutlakiyetten bilinebilirlik mertebesinin ilk tecellisi olan mertebe-i vahdete tenezzül eder. Böylece vücûdun bulunduğu mutlaklık da sayılırsa, tecellilerle yedi mertebe olur. Bunlar:

1.Lâ-taayyün, 2. Taayün-ü evvel, 3. Taayün-ü sânî, 4. Mertebe-i ervâh, 5. Mertebe-i misâl, 6. Mertebe-i şehâdet, 7. Mertebe-i insan veya insan-ı kâmil. Bunlardan ilk dördünü âlem-i manâda sayabiliriz ki, çoklara bunlar gaybdır; son ikisini de âlem-i şehâdete dâhil ediyoruz. Bunların ortasında ise, âdeta manâ âleminden şehâdet âlemine geçişi sağlayan âlem-i misâl vardır.

1.Uluhiyyet Mertebesi

Vücûd, iktizâ-i zâti ile bu mertebeden "haberdar-olunabilirlik" (mertebe-i âgâhî) mertebesine nüzûl eder. Buna aynı zamanda "uluhiyyet mertebesi" de denir. Dikkat edilirse bu âlemlerdeki yaratılış ya "tecelli" veya "tenezzül" (nüzul) gibi kavramlarla ancak bizim için ifade edilebilir. Bizim "Allah" ism-i câmi'i ile hitap ettiğimiz tecelli mertebesi budur. Ancak buradaki tecelli Zâtın kendinedir. Onun için buna "taayün-ü evvel" denir; zira ilk taayün bu mertebededir. Bizim muhatap olduğumuz Vücûd bu mertebedir ve bu mertebede Vücûdun adı bize "Allah" olarak bildirilmiştir. "Allah" lafza-i celali, bu mertebede tecellî eden bütün esmâ ve sıfatı ve fıtrî isti'dât ve kâbiliyetleri ihtiva eder. Vücûdun esmâ ve sıfata ihatası taayün-ü evvel mertebesinde mücmel iken, "taayün-ü sânî" mertebesine tenezzülü ile esmâ ve sıfatın îcâb ettirdiği küllî

Uluhiyyet Mertebesi. Bizim "Allah" ism-i câmi'i ile hitap ettiğimiz tecelli mertebesidir.

[21] Mukaddime, 6. Bu husus bizim ilim geleneğimizin değerleri açısından da önemlidir. Konuk eleştirdiği kimselere dahi saygılı ifadelerle atıfta bulunmuştur. Kendinden önceki âlimlere de yapacağımız diğer alıntılarda da görüleceği gibi saygılı ve gereken dualarla işaret edip onlardan alıntılar yapmıştır. Bugün bu tür yaklaşım "objektif" değil diye kabul görmemektedir. Acaba objektiflik saygısızlıkta mı, yoksa hakikat sevgisinde mi aranmalıdır?

ve cüz'î varlıkların bütün sûretleri esmâ ve sıfattan ayrışırlar. Bu sûretler, yaratılmış olan varlıkların hakikatinden (eşyâ-yı kevniyye hakâkıyından) ibarettir. Bu sûretler, "ilmi varlıklar" (vücûd-u ilmî) olduğundan bağımsız olarak dışta varlıkları yoktur.

Buraya kadar "tek" (*ehad*) ve "bir" (vâhid) olan Vücûd, bu suver-i ilmiyye sebebiyle sayı olarak artar ve çok (*kesret*) olur. Bu gibi açıklamaları iyi anlamak lâzım, aksi halde, Vücûd, bir iken çok oldu şeklinde yanlış bir anlayışa gidilebilir. Bunun için düşünürümüz; "*tâbir-i diğerle, bu suver-i ilmiyye, zât-ı ulûhiyyetin emr-i îcâda illeti olurlar"* demektedir (Mukaddime, 14).

Günümüzde Müslümanlar ve özellikle gençler, Kur'anî bakış açısını kaybettikleri için burada kullanılan neredeyse her kavramı açıklamak durumunda kalıyoruz. Hâlbuki bu husus aslında Kur'an iyi anlaşılırsa çok açık bir durumdur. Avni Konuk'un kullandığı "***emr-i îcâd***" kavramı her şeyi açıklamaktadır. Bilindiği gibi Yâsin sûresinde geçen "*kun fe-yekûn*" âyetinde şöyle buyurulmuştur:

"*Bir şey irade ettiği zaman O'nun emri o şeye 'Ol' demektir. [*Bunun üzerine o şey*] hemen oluverir*"[22].

Tasavvuf düşüncesi bu açıdan yaratmayı "***emr-i îcâd***", yani "yaratma emri" ile açıklamıştır.

Buradan hareketle Ahmed Avni Efendi'nin yaratma açıklaması şöyledir:

"*Vücûd lâ-taayyün mertebesinden taayün-ü evvel mertebesine tenezzül edince zâtındaki esmâ ve sıfata ilmen taalluk ederek bunlarda saklı olan bütün sûretler de ilmen* (bilgi şeklinde) *ayrılarak taayün-ü sânî mertebesinde "ol" emrine vesile oldular*".

Bu makamda Avni Konuk'un hususiyeti ortaya çıkmaktadır ve zekâ kıvraklığı kendini göstermektedir, şöyleki:

İlmî sûretlerin varlığı için sebep, bütün isim ve sıfatların gerçek sahibi zât-ı ulûhiyyet olduğu için nazarî akıl yürütmeyle açıklanamayacak olan bir sebeplilik (*illiyet*) anlayışı ortaya çıkmaktadır. Sebep olan zât-ı ulûhiyyet, yaratmasına sebep olan ilmî sûretlerin de sebebi olur. Kendi ifadesiyle "illet (sebep) olan suver-i ilmiyye, kendilerinin ileti olan ma'lûlün, yani zât-ı ulûhiyyetin emr-i îcâda illeti olur. Hâlbuki delîl-i nazarîye göre aklın hükmü, '*illet olan şey kendi ma'lûlü için ma'lûl olmaz'* demek idi. İşte ilm-i tecellî bâlâda (yukarıda) izah olunduğu üzere aklın bu hükmünü '*illet olan şey, kendi ma'lûlü için ma'lûl olur'* hükmüyle feshetti."

---

[22] Yâsin Suresi, 82.ayet.

2.Akıl İle Düşünmeyi Aşıp Ruh İle Düşünme Düzeyine Ulaşma

Bu sebep anlayışı ile Avni Konuk, Hegel felsefesinde açıklanmaya çalışılan tezad ilkesini yüksek bir düzeyde çözümlemiş olmaktadır. Zira akıl, belli ilkelerle hareket ettiği için ruhun üst düzeyde algıladığı hükümleri idrak etmekten âcizdir. O halde sadece "nazarî düşünce" olarak burada ifade edilen akıl ile düşünmeyi aşmadıkça ve ruh ile düşünme düzeyine ulaşmadıkça bu hakikatin anlaşılması mümkün değildir. Bu durumu kendi bilgi nazariyesi açısından çok dakik bir şekilde şöyle açıklamakta ve diğer bir açıdan da ta'rizde bulunmaktadır:

> "*Âtideki misal zevk-i sahîh ile teemmül olundukta anlaşılır ki, bu hüküm, garbiyyûnun "iskolastik" tâbir ettikleri kıyl u kâl cinsinden değil, belki bir hakîkat-i zâhiredir. ... Maddiyyunun madde kanununu beyan ettikleri sırada "umûmiyyet itibariyle kâinatın sebebi yoktur" demeleri, hakîkat-ı emirdeki cehillerinden ve küllün nümûnesi olan kendi nefislerinden gâfil bulunmalarından neş'et etmiştir. Ve bu cehl ve gafletin menşei de esfel-i sâfilîn olan âlem-i tabîattan a'la-yı illiyyîn olan zâta sırf akıl ve zekâ ile urûc edilebileceği* (çıkılabileceği) *zannolunarak, enbiyâ* (aleyhimü's-selâm) *ve onların vârisleri olan evliyâ-yı kirâm hazarâtının akvâl-i aliyye ve ihbarât-ı seniyyelerine kulak asmamaktır.*"[23]

> **Ruh İle Düşünme Düzeyi,** "*A'yân-ı sâbite*" veya "*Vâhidiyyet mertebesi*" olarak da ifade edilmektedir.

Böylece taayün-ü sânî mertebesinde ilmî sûretlerden her biri dışta var olan şeylerin (eşyâ-yı hâriciyyenin) her birinin hakîkatını teşkil eder. Bu sûretler varlık dediğimiz eşyâ-yı hâriciyyi bir düzen ve terbiye altında tuttukları için bunların "Rabb-ı Hâssı" olurlar. Hakikat değişmeyeceği için bu sûretlerin her birine "*ayn-ı sâbite*"; hepsine birden ise bunun çoğulu olarak denir. Bu mertebede dikkat edilirse sayı olarak sayılabilecek ilmî varlıklar tezâhür ettiğinden buradaki birlikten dolayı "*Vâhidiyyet mertebesi*" de denir. Diğer taraftan insanın hakîkatini de mündemiç olduğundan ve bu hakikatler içinde üst düzeyde olmasından insana matuf olarak "*Hakîkat-i insaniyye*" mertebesi de derler.

A'yân-ı sâbite kavramının çok iyi anlaşılması gerekir. Bundan sonraki bütün tecellîler, âdeta esmâ ve sıfatlardan bunlara yansıyarak hâricî varlık (*vücûd-u hâricî*) kazanacakardır. Nitekim Avni Konuk, tabiat âleminden bahsederken buradaki her bir varlığın kendi aynına göre davranacağını belirtmektedir. Ancak düşünürümüz, burada İbn 'Arabî'den aldığı bir cümleyi aynen şöyle aktarmaktadır:

---

[23]Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi, Mukaddime, 14.

"*Suver-i ilmiyyeden ibaret olan a'yân-ı sâbite kendi ademiyyet-i asliyyeleri üzerindedir. Onlar vücûd-ı hâricî kokusunu koklamamışlardır*" (Mukaddime, 15).

Ancak bundan a'yân-ı sâbitenin bir hayal olduğunu çıkarmamak gerekir. Burada vurgulanan sadece bunların vücûd-ı hâricilerinin olmadığıdır. Çünkü a'yân, ilmî sûretlerden ibaret oldukları için varlıkları sadece bilgi olarak hakikatı ifade etmeleri ve Cenâb-ı Hakkın ilminde bulunmalarıdır. Diğer bir deyişle "*a'yân-ı sâbite, suver-i ilmiyye-i esmâiyyeden ibarettirler*"; onun için a'yân-ı sâbite, mec'ûl değildir; yani yaratılmamışlardır, çünkü Allah'ın ilmi ezelîdir. O halde bunlar aslında ezelden beri Hakk'ın ilminde vardırlar ve kadîmdirler. Bu durumda her bir aynın bir hakikati vardır ki bu da onun "isti'dâdı ve kâbiliyyet-i mahsûsası"dır. Onun için hiç bir ayn diğer bir ayna benzemez: "*Vücûd-u Mutlak-ı Hakk, her bir 'ayn'ın isti'dâdına münasip olarak o 'ayn'ın sûreti ile zâhir olur.*" (Mukaddime, 18).

Konuk'a göre tecelliyattaki yaratmada üç önemli olgu vardır: 1-Atâ-yı Zâtî, 2-Tecelli-i İlâhî, 3-Nefes-i Rahmânî.

Konuk'a göre tecelliyattaki yaratmada üç önemli olgu vardır:

1-Atâ-yı zâtî, 2-Tecelli-i ilâhî, 3-Nefes-i rahmânî.

Bunlar eşit düzeyde gerçekleşir. Bu kavramların, kanaatimce çok açıklanması gerekmez ve açıklanacak olursa, fazla maddî-somut ifadelere döküleceği için yanlış anlaşılabilir. Yukarıda Avni Konuk Efendi'nin belirttiği gibi zevk-i sahihle teemmül edilirse, bir nebze daha iyi anlaşılabilir. Nefeste elbette bir üfleme vardır, buna "tenfîs-i rahmânî" denir. Tenfîs, Allah'ın bir şekilde müdahelesini ifade etmektedir ki, küllî irade burada tecellî eder. Demek ki tenfîs-i rahmânîden sonra her bir ayn, kendi isti'dât ve kabiliyyetine göre müteayyin olur.

3-Ruhlar Mertebesi (Mertebe-i ervâh)

Ruhlar mertebesi.
Bunlar, zaman ve mekân ile sınırlı değildir. Ayrıca onların şekil ve rengi yoktur. Basît oldukları için, bölünemezler veya parçalanıp tekrar birleştirilemezler. Bu tür özellikler cisimlere ait olduğundan duyularla da algılanamazlar. Fakat ruhların her biri şuurludur.

Vücûd, vâhidiyyet mertebesi olan taayyün-i sânîden suver-i ilmiyye, yani a'yân-ı sâbite hasebiyle ruhlar mertebesine (*mertebe-i ervâh*) tenezzül eder. Böylece a'yân-ı sâbite basît varlıklar (cevher-i basît) olarak zâhir olurlar. Bu şekilde ortaya çıkan varlıklara "ruh" denir. Bunlar, zaman ve mekân ile sınırlı değildir. Ayrıca onların şekil ve rengi yoktur. Basît oldukları için, bölünemezler veya parçalanıp tekrar

birleştirilemezler. Bu tür özellikler cisimlere ait olduğundan duyularla da algılanamazlar. Fakat ruhların her biri şuurludur. Bu yüzden kendi varlıklarını ve diğer ruhların varlıklarını algılayabilirler. Diğer taraftan kendi yaratıcılarının varlığını da bilirler. İşte A'râf ayetinde işaret edilen "elest" olayı buna şöyle işaret etmektedir:

"*Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Onlar dediler ki, evet*"[24].

Avni Konuk'un bu mertebede ele aldığı üç önemli konu vardır:

a-Melekler, b-İblis (veya şeytanlar) ve c- Hz. Âdem ile Hz. Havva.

Buna getirdiğim yorum şöyledir:

Konu, rûh olduğuna göre aslında burada rûhlar anlatılmaktadır. Ancak âlem-i şehâdet açısından değil. Çünkü Hz. Âdem ile Hz. Havva âlem-i şehâdet konusunda tekrar ele alınmaktadır. O halde burada savunulan üç tür rûhun varlığıdır: 1. melekler, 2. cinler, 3. insan rûhları. Bu her üç rûh ta mâhiyet itibariyle benzeseler de aynı değillerdir. Meselâ, insanlar bu dünyada mâhiyet itibariyle, zaman ve mekân içinde olmaları, renkleri, kokuları, boyutları vs olmaları cihetiyle dağlar ve bitkilerle aynı olsa bile, diğer özellikleri itibariyle bunlardan çok farklıdırlar. Aynı şekilde bu üç tür rûh da âlem-i ervâhta benzeşseler de aynı değillerdir.

Ruhlar kendi varlıklarını ve diğer ruhların varlıklarını algılayabilirler. Diğer taraftan kendi yaratıcılarının varlığını da bilirler. İşte A'râf ayetinde işaret edilen "elest" olayı buna şöyle işaret etmektedir:

"*Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Onlar dediler ki, evet*" (A'râf Suresi, 172. Ayet).

Avni Konuk'un bu mertebede ele aldığı üç önemli konu vardır: a-Melekler, b-İblis (veya şeytanlar) ve c- Hz. Âdem ile Hz. Havva.

Bu mertebeden sonraki birçok taayyünat ve çeşitli sûretler, akl-ı küll ile nefs-i küllün birleşmesinden olmuştur. Nitekim bütün bu durumlara ışık tutan Nisa sûresinin ilk âyetinde şöyle buyrulmuştur:

"*Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın* (meydana getirip) *yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının*."[25]

Burada yaklaşılması yasak olan ağaca yaklaşma ve insan fıtratının dünya hayatına meyl etmesi ile aldanmasını tahlil eden çok derin psikolojik ve felsefi

---

[24] A'râf Suresi, 172. ayet.

[25] Nisa sûresi, 1.ayet.

açıklamalar bulunmaktadır. Ancak bu ayrıntıları bırakıp sistemin tamamlanması için gerekli olan diğer mertebelere geçmek yerinde olacaktır.

4-Âlem-i Misâl

İkinci varlık alanı âlem-i ervahtan Zâtın harice olan tecelliyâtıdır ki, bu mertebeye “Âlem-i misâl” denmektedir. Çünkü ruhlar âleminde tezâhür eden her bir ferdin bulunduğumuz âlemde alacağı sûrete uygun bir “örnek” (*misâlî bir sûret*) bu âlemde belirir. Beliren bu örnek sûrete bazı düşünürler “hayâl” der. Bunun sebebi ise, bu sûretin hayâl kuvvesi ile algılanmasıdır. Tasavvuf filozofları, içinde bulunduğumuz âleme “âlem-i ecsâm” demektedir. Bu da üçüncü varlık alanını teşkil etmektedir. Bunu aşağıda daha ayrntılı inceleyeceğiz. Buradan anlaşılan âlem-i misâlin şehâdet âlemi olarak da adlandırılan âlem-i ecsâm ile yukarıda manâ âlemi olarak adlandırdığımız âlemlerin arasında kaldığıdır ki, bu yüzden buna aynı zamanda “berzah” da denmektedir. Zaten berzâh, “ara bölge” anlamına gelir, yani iki alan arasında kalan âlem demektir. Bunun sebebi yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, mânâ âlemlerinden gelen tezâhürlerin âlem-i misâle yansıdıktan sonra aldığı sûret ile âlem-i ecsâmda ortaya çıkmalarındandır.

İkinci varlık alanı âlem-i ervahtan (Ruhlar âleminden) **Zâtın harice olan tecelliyâtıdır ki, bu mertebeye “Âlem-i misâl” denmektedir.**

Âlem-i ervâh âlem-i misâle yapışık olduğu ve ruhlar bu âlemden geçerek şehâdette zuhûr ettiği için bazı tasavvuf düşünürleri her iki âlemi tek bir âlem olarak mülâhazâ ederek her iki âlemi tek bir âlem olarak “melekût âlemi” diye adlandırmışlardır. Bu itibarla gayb ile şehâdetin birleştiği yerdir. Bu durumda âlem-i misâl bir cihetle gayb, diğer bir cihetle şehâdettir; aynı şekilde ne gayb ne de şehâdettir.

Âlem-i ervâh âlem-i misâle yapışık olduğu ve ruhlar bu âlemden geçerek şehâdette zuhûr ettiği için bazı tasavvuf düşünürleri her iki âlemi tek bir âlem olarak mülâhazâ ederek her iki âlemi tek bir âlem olarak “**melekût âlemi**” diye adlandırmışlardır. Bu itibarla gayb ile şehâdetin birleştiği yerdir. Bu durumda âlem-i misâl bir cihetle gayb, diğer bir cihetle şehâdettir; aynı şekilde ne gayb ne de şehâdettir.

5-Âlem-i Şehâdet (Kevn-ü Fesâd)

Üçüncü varlık alanı ise, şühûdî âlem veya alışkın olduğumuz tâbirle, "Âlem-i şehâdet" olarak adlandırılır. Bu âlem, Zâtın tabiata olan tecelliyâtıdır. Bu cihetle mertebe-i şehâdet, Vücûd-u mutlakın dış dünyada (hâriçte) maddî sûretler (*suver-i ecsâm*) ile açığa çıkmasıdır (*zuhûrudur*). Bu âlem duyularımızla çeşitli şekillerde algılayabildiğimiz tek âlemdir. Duyuların en etkin olduğu âlem budur. Hukemâ, yani Aristocu filozoflar, bu âlemdeki varlıkları, "*zîrûh*" (ruhlu) ve "*zîrûh*" olmayan varlıklar olarak ikiye ayırırlarsa da Muhakkikîn, yani tasavvuf filozofları ruhsuz hiçbir şey olamayacağını savunarak bu görüşü kabul etmemişlerdir.

Üçüncü varlık alanı ise, şühûdî âlem veya alışkın olduğumuz tâbirle, "Âlem-i şehâdet" olarak adlandırılır. Bu âlem, Zâtın tabiata olan tecelliyâtıdır. Bu âlem duyularımızla çeşitli şekillerde algıladığımız tek âlemdir.

Avni Konuk bunu felsefi sistemi içerisinde tutarlı bir şekilde şöyle savunmaktadır:

Bilindiği gibi vâhidiyyet mertebesi olarak da adlandırılan taayyün-i sânî mertebesinde esmâdan ayrılan suver-i ilmîye şehâdet âleminde zâhir olan mukabili varlığın değişmez, sâbit hakikati olarak bulunmaktadır. İşte bu hakikat o meşhûd varlığın "mutasarrıfı, müdebbiri ve ruhu" hükmündedir.

Âlem-i şehâdete aynı zamanda "Meydana geliş ve çöküş" (*kevn ü fesâd*) âlemi denmektedir. Burada "fiil" yeni bir sûretin meydana gelmesi (*hudûsünden*); "çöküş" ise bir sûretin yok olması (*in'idâm*) demektir. Meselâ mum yanarken mumun erimesiyle şeklinin kaybolması "çöküş"; ancak erime neticesinde ortaya çıkan gazlar da bir yeni "oluş"tur. Bu demektir ki, madde dünyası olan âlem-i şehâdette sürekli bir çöküşten sonra bir oluş ortaya çıkar.

Kendi Zâtı İle Kâim Olan Ancak Cenab-ı Hak'tır

Bu açıklamalardan çıkan sonuç şudur ki, kâinat dediğimiz şu âlem-i şehâdet bütünüyle (*hey'et-i mecmuâsiyle*) kendi nefsi ile kâim olmayan bir takım a'râzdan müteşekkildir. Kendi zâtı ile kâim olan ancak "Vücûd-ı mutlak-ı Haktır". Diğer her şey "O vücûd-ı mutlak ile halk-ı cedîd içindedir" (Mukaddime, 38). Unutmayalım

Kâinat dediğimiz şu âlem-i şehâdet bütünüyle kendi nefsi ile kâim olmayan bir takım a'râzdan müteşekkildir. Kendi zâtı ile kâim olan ancak "Vücûd-ı mutlak-ı Haktır".

ki, bu ifade Rahman sûresinin 29. âyetine dayandırılmaktadır:

"*O, her ân yeni bir iştedir (şe'n)*"[26]. Onun için âlem-i şehâdetin her ân değişimini Allah'ın esmâsı gerektirmektedir. Mûcid, Muhyî, Mübdî, Rahmân, Mün'im, Musavvir, Hâlık ve Kayyûm gibi isimler, tecelli için ayna vazifesi gören varlıkların yaratılmasını; ancak Mümît, Dârr, Kahhâr, Kâbız, Ferd ve Vâhid gibi isimler ise, varlıkların yokluğunu gerektirir. Çünkü bu isimler Allah'ın Zâtında yegâne olduğunu ifâde eden isimlerdir. Nitekim hiçbir varlık olmamalıdır ki, Allah yegâne olarak kalsın. İşte kâinat bu şekilde devamlık yok edilip yeniden yaratılma süreci içerisindedir. Çok belîğ bir ifadeyle merhum Avni Konuk bunu tamamen şöyle felsefi bir dile dönüştürmeyi başarabilmiştir:

> "*Her lahza başka başka halk ve yeni vücûd gelir. Ve her tarfetü'l-'ayn içinde îcâd ve i'dâm-ı dîğer vâkîdir. Velâkin bu îcâd ve i'dâm feyz-i rahmânînin süra't-i inkıza ve teceddüdü hasebiyle idrâk olunmaz. Ve bu sür'at sebebiyle, suver-i eşyânın istikrâr üzere olduğu zannolunur. Sür'at-i teceddüd ve feyz-i rahmânî bu sûretle vâkî olur ki, gitmenin ve gelmenin idrâki mümkün olmaz. Ve belki gelmek gitmenin ve gitmek dahi gelmenin aynıdır. Vücûd ile adem arasına zaman mütehallil olmaz ki, onun ademiyeti melhûz olabilsin*".[27]

Tabiat Nedir?

Âlem-i şehâdetin bize bakan en yakın maddî boyutu tabiattır. Tabiat zannedildiği gibi etken (fâil) bir âlem değildir. Bu durum zaten âlem-i şehâdetin tamamen a'râzdan ibaret olduğunu söylemekle anlaşılmıştır. Ancak bu durumda tabiat nedir? Ahmed Avni'ye göre yukarıda belirtildiği gibi "feyz-i rahmânî sür'at-i inkıza ve teceddüd" ile kâinata tecelli etmektedir.

Âlem-i şehâdetin bize bakan en yakın maddî boyutu tabiattır. Tabiat zannedildiği gibi etken (fâil) bir âlem değildir.

Tasavvuf anlayışına göre bu feyz-i rahmânî âleme Cenab-ı Hakkın âdeta üflemesi gibi yayılmaktadır. Bu üfleme elbette ki yaratmayı, yani halk-ı cedîdi bizim anlayabilmemiz için verilmiş bir teşbihtir. Onun için maddî bir üfleme olarak algılanmaması için "nefes-i rahmân" olarak ifade edilmektedir. İşte Avni Konuk'un ifadesiyle "fezâda (uzayda) menfûh olan nefes-i rahman"ın tecelli ettiği mezâhir tabiattır.

Bundan sonraki açıklamalar, kâinatın ilk yaratılışını ve değişerek zaman içinde nasıl bu duruma geldiği ile ilgilidir. Burada insan aklının bir "ilk" ile ilgilendiği

---

[26] Rahman Sûresi, 29. âyet.
[27]Mukaddime, 1: 39.

gerçektir. Bu *ilk* maddi bir sebep olarak açıklanırsa, tasavvufun ortaya koyduğu manevî âlemler anlaşılmaz. Onun için yaratılışın *ilk* sebebi, İbn Arabi'de olduğu gibi kudsî bir hadis ile açıklanmaya çalışılmıştır. Avni Konuk'a göre, senetleri açısından bu hadis zayıf bir hadistir, yani sadece hadisin bize intikal edildiği kaynaklara bakacak olursak, yeterli sahih kaynak bulamayacağımız için kabul etmememiz gerekir. Ancak "keşfen" sahih olduğunu belirterek bunun hadisi sahih kabul etmemiz için yeterli olduğunu belirtmektedir. Bu hadiste Avni Konuk'un tercümesi ile şöyle buyrulmuştur:

"*Ben gizli bir hazine idim; bilinmeğe muhabbet ettim; halkı bilinmem için yarattım*" (Mukaddime, 43).

Burada ifade edilen muhabbet, şüphesiz ki, Lâ-taayyün mertebesi için söylenemez. O zaman Hakîkat-ı Muhammediyye olarak da ifade edilen taayyün-ü evvel mertebesinde esmâ ve sıfatta gizli olan güzelliklerin ve kemâlâtın ızhârına muhabbet söz konusudur. O halde bu hadis, vahdet mertebesinde Zâtın Zâtına olan zuhûr ve ızhârını dile getirmektedir. Diğer bir ifadeyle sıfat, esmâ ve kemâlatın zuhurundan önce yine kendi zâtında saklı olduğunu da dile getirmektedir.

O halde Vücûd-ı Mutlakın istiğrâk-ı zâtisinden vahdet mertebesine nüzûlü ile esmâ ve sıfattaki gizli olan cemâl-i zâtisinin zuhûruna olan muhabbetinden, esmâsındaki cemâl ve kemâl kendisine zâhir olur. Bunun üzerine yine tenezzül ile hakîkat-ı insaniye olan vahidiyyet mertebesinde tecelli etmesi ile her bir isimde bulunan ve daha sonraki mertebelerde tezâhür edecek olan sonsuz sayıda varlıkların ve eşyânın hakikati ayrışır. Bu hakikatlere yukarıda açıklandığı gibi "a'yân-ı sâbite" denmişti. A'yân-ı sâbite bir şekilde hariçte zuhûr edince şuurlu varlıklar olan rûhlar (ervâh), âlem-i ervâhta yaratılmış olur. Nefes-i rahmânın tecelligâhı bu âlemdir. Çünkü Kur'an'da "rûhumdan/ruhumuzdan üfledik" denmektedir[28].

Kaynaklar

Açıkgenç, Alparslan. "The Emergence of Scientific Tradition in Islam", *Kultur: The Indonesian Journal for Muslim Cultures* 1 (2001), 91-114.

________. "İslâm Bilim Geleneğinin Batı Bilim Geleneğinin Doğuşundaki Rolü: Bilim Epistemolojisi ve Sosyolojisi Açısından Tarihi bir Değerlendirme", *Yeni Türkiye* 22: 88 (2016), (Bilim ve Teknoloji Özel Sayısı), 1. Cilt, 565-589.

________. *İslam Medeniyetinde Bilgi ve Bilim*, İstanbul: İSAM, 2007, 2. Baskı 2013.

________. *Islamic Scientific Tradition in History*, Kuala Lumpur: Penerbit IKIM, 2014.

[28] Hicr Suresi, 29.ayet; Enbiyâ Suresi, 91.ayet.

Al-Attas, Syed Muhammad Naquib. *Islam and the Philosophy of Science*, Kuala Lumpur: ISTAC, 1989.

Iqbal, Muzaffar. *The Making of Islamic Science*, Kuala Lumpur: Islamic Book Trust, 2007.

Konuk, Ahmed Avni. *Fusus-ül-Hikem Tercüme ve Şerhi*, 4 cilt, notlarla yayına hazırlayanlar Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın, İstanbul: Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2005.

Nasr, Seyyed Hossein. *An Introduction to Islamic Cosmological Doctrines*, Albany: State University of New York Press, 1993.

________. *Science and Civilization in Islam*, London: Islamic Texts Society, 2003.

El-Neşşâr, Ali Sami. *Neş'etu'l-fikri'l-felsefi fi'l-İslam*, 3 cilt, Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1995; 1. cildi Türkçeye çeviren Osman Tunç, İslam'da Felsefi Düşüncenin Doğuşu, İstanbul: İnsan Yayınları, 1999.

Plotinos. *Enneadlar*, çeviren Haluk Özden, İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları, 2008.

Rahman, Fazlur. *Islam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press, 1984.

Rheinberger, Hans-Jerg. *On Historicizing Epistemology: An Essay*, trans. by David Fernbach, Stanford: Stanford University Press, 2010.

Rosenthal, Franz. *Bilginin Zaferi: İslam Düşüncesinde Bilgi Kavramı*, çev. Lami Güngören, İstanbul: Ufuk Yayınları, 2004.

Sharif, Muhammad M. yay. *A History of Muslim Philosophy*, 2 cilt, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1963. Türkçe çevirisi İnsan Yayınları, 4 cilt olarak İslam Düşüncesi Tarihi, İstanbul, 1996.

Wolf-Gazo, Ernest. "Batı'da ve İslam'da Allah Anlayışına Felsefi Bir Yaklaşım", çev. İbrahim Özdemir, *İslâmî Araştırmalar* 3/2, (1989), 5-15.

SAİD NURSİ'DE DİN-BİLİM İLİŞKİSİ[29]

Prof. Dr. İbrahim ÖZDEMİR
Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
ibrahim.ozdemir@uskudar.edu.tr

"İslâm imiş devlete pâ-bend-i terakki
Evvel yoğ idi işbu rivayet yeni çıktı".
Ziya Paşa

"Ararsan Bulursun"…
Said Nursi

Said Nursi daha 19. Yüzyılın sonlarında "din-bilim" veya "vahiy-akıl" arasında açılmakta olan uçurumun ve bunun genelde dinler, özelde ise İslam için meydana getireceği tehlikenin farkındadır. Bundan hareketle Molla Said ve Yeni Said dönemlerinde farklı tarzlarda da olsa, din-bilim arasındaki uçurumu giderme; dinle bilim arsında bir uyum olduğunu göstermeye çalışmıştır. Bunu yaparken yeri geldiğinde geleneği şiddetle tenkit etmiş; bilimin ulaştığı sonuçları dini gerekçelerle reddedenleri "hıyanetle" suçlamıştır.

Din-bilim arsındaki çatışmanın İslam'ın toplum hayatındaki etkilerinin farkında olan Nursi, "Müslüman" nesillerin imanını muhafaza etmek ve bu çatışmayı önlemek için çareler ve öneriler sunmuştur. Kur'an'ın ruhunun bilimi teşvik ettiğini bundan hareketle İslamiyet'in bilim pederi ve efendisi olduğunu felsefi olarak ortaya koymuştur.

Din-bilim arsındaki çatışmanın İslam'ın toplum hayatındaki etkilerinin farkında olan Nursi, "Müslüman" nesillerin imanını muhafaza etmek ve bu çatışmayı önlemek için çareler ve öneriler sunmuş; Kur'an'ın ruhunun bilimi

[29] [Bu çalışmanın ilk hali **Din, Bilim ve Felsefe İlişkisi: Risale-i Nur Yaklaşımı Sempozyumun'da sunuldu ve** Tebliğler Kitabı,Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2016, ss. 271-295 yayınlandı].

teşvik ettiğini bundan hareketle İslamiyet'in bilim pederi ve efendisi olduğunu felsefi olarak ortaya koymuştur.

Said Nursi bugün Müslümanlar kadar, Hıristiyan ve Yahudi bilim insanları dâhil geniş kesimler tarafından okunuyorsa, eserlerindeki bu boyutun etkili olduğunu düşünüyorum. Bu çalışmada, Said Nursi'nin hayatında din-bilim ilişkisiyle ilgili görüşleri tahlil edilerek, modern dünyada dinin yeri irdelenecektir.

Bilim-din ilişkisinin tarihi seyrine bakıldığında, bu tartışmaların Batı'da XVII. Yüzyılda bilimsel devrimlerle ortaya çıktığı ve XX. Yüzyılın başlarında hâkim olmaya başladığı görülür. Bundan hareketle bilim-din ayrımının tüm zamanlar için geçerli olmadığı gibi; dahası kadim medeniyetlerde çoğunlukla bilim adamıyla din adamının aynı kişi/kişiler idi. Din ve bilim arasındaki gerilim ve çatışma modern zamanlarda öncelikle Batı toplumlarında ortaya çıktı. Zamanla güçlenen bu anlayış "son birkaç yüzyıl boyunca filozof, teolog, bilim adamı ve diğer araştırmacılar" arasında çeşitli tartışmalara sebep oldu ve olmaya da devam etmektedir[30].

Din ve bilim arasındaki gerilim ve çatışma modern zamanlarda öncelikle Batı toplumlarında ortaya çıktı. Zamanla güçlenen bu anlayış "son birkaç yüzyıl boyunca filozof, teolog, bilim adamı ve diğer araştırmacılar" arasında çeşitli tartışmalara sebep oldu ve olmaya da devam etmektedir.

Klasik İslam kültüründe din-bilim tartışmalarının olmadığını; bunun yerine din-felsefe/ vahiy-akıl tartışmalarının olduğunu görüyoruz. Bu tartışmaların bir tarafında İslam'ın Doğusunu temsil eden Gazalî (1058–1111) diğer tarafında ise İslam'ın Batısını temsil eden Kurtuba'lı İbn Rüşd (1126-1198) yer almaktaydı. Batıda çıkan din-bilim tartışmaları XIX. Yüzyıldan bu yana İslam toplumlarını da etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir.

Bu tartışmaların bizi getirdiği nokta birbirinden farklı görüş ve öneriler olsa da, Max Weber'in (1864-1920) ifadesi ile "*modern toplumda dinî tecrübeye artık yer*" yoktur[31]. Weber'in "*dünyanın büyüsünün bozulması*" (disenchantment of the world) kavramlaştırdığı tezinin özü modern

---

[30] Stenmark, Mikael. (2005). Rationality in science, religion, and every day life : a critical evaluation of four models of rationality,University of Notre Dame Press, Introducton. p.19.
[31] Auletta, G. (2015). "Günümüzde Bilim, Felsefe ve Din: Bazı Düşünceler", Din-Bilim Okumaları, der&Çev: H. Aydeniz- F. Topaloğlu, Ankara: Elis, ss.167-201

toplumlarda dinin geleneksel gücünü ve rolünü yitireceği; bunun yerini ise akla/rasyonaliteye dayanan bilimin dolduracağıdır. Bunun anlamını analiz eden Max Horkheimer ve Theodore Adorno "büyünün bozulması"nın "*animizmin kökünün tamamen kazınması*" anlamına geldiği yorumunu yaptılar. Pratikte ise bu yeni anlayışın tüm dinler için ciddi sonuçlar doğurduğunu; bundan sonra "hiçbir şeyin insanî olarak tanımlanmış amaçlara direnmeye muktedir herhangi bir dâhili kuvvete sahip olmadığının kabul edilmesi" olarak yorumladılar. Kısaca "büyünün bozulması" hem siyasi hem de dini sistemlerin iddialarını kutsallıktan ve mistisizmden arındırmaktadır[32].

Din-Bilim İlişkisi: Dört Model

Din-Bilim konusundaki çalışmaları ile çığır açan ve konuyla ilgili ciddi katkılar yapan Ian Greame Barbour (1923-2013) din-bilim ilişkisinin mahiyetiyle ilgili dört "model" ortaya koyar. Bu sınıflaması ile tarihteki din-bilim tartışmalarını daha anlamlı kılmayı hedefler. Konuyla ilgili başka tasnifler olsa da "*efradını cami, ağyarını mani*" olması bakımından Barbour'un sınıflaması yapılan eleştirilere rağmen genel bir kabul görmüştür.

Barbour'un dörtlü din-bilim ilişkisi modeli kısaca "*çatışma, ayrışma, diyalog ve uyum*"dan oluşmaktadır.

Ünlü süreç felsefesi düşünürlerinden John B. Cobb'e göre Barbour'un "bilim ve din arasında ihtiyaç duyulan bütünleşmeye yaptığı özgün, derin ve sürekli katkıyı yapan bir başka çağdaşı yoktur". Bundan dolayı bu tasnif birçok bilim adamı tarafından din-bilim ilişkisini izah etmede sık sık kullanılmaktadır. Biz de Said Nursi'nin din-bilim konusundaki görüşlerini bu model çerçevecinde incelemeye çalışacak; böylece görüşlerinin din-bilim tartışmalarının neresinde yer aldığını tespit etmek kolaylaşacaktır. Barbour'un dörtlü din-bilim ilişkisi modeli kısaca "*çatışma, ayrışma, diyalog ve uyum*"dan oluşmaktadır.

1.Çatışma

. Din ve bilim aynı alana yönelik zıt ve uzlaştırılmaz iddialarda bulunur. Bu karşıt iddialar uzlaştırılamadığından din-bilim çatışması kaçınılmazdır. Hem bilimsel materyalizm hem de dinî literalizm savunucuları ilk bakışta, her ne kadar iki aşırı ucu temsil ediyor gibi görünseler de aynı safta yer

[32] Rubenstein, Richard L., (1999). "Yirmibirinci Yüzyılda Din", Çev: Bekir Zakir Çoban, Dialogue&Alliance, vol. 13, no. 2, Fall/Winter.

almış olmaktadırlar. Çünkü her iki gruba göre de *bilim ve din birbirinin düşmanıdır*.

2.Bağımsızlık

Din ve bilimin alanları farklıdır. Bilimle din, sınırları, metotları ve amaçları açısından birbirinden tamamen bağımsızdır. Bilim nesnel, genel ve tekrarlanabilir verileri açıklamaya çalışır. Din ise, âlemdeki düzen ve güzelliğin varlığını ve iç dünyamızdaki (bir taraftan suç, endişe ve mânâsızlık, diğer taraftan da merhamet, güven ve hayırseverlik gibi) tecrübeleri araştırır. Meselâ, evrim ve yaratılış söz konusu olduğunda, bilim "Nasıl?", din ise "Niçin?" sorusuna cevap arar. Dolayısıyla, bilimle din arasında herhangi bir çatışma söz konusu olamaz.

3.Diyalog

Yapısal açıdan bilimle din arasında zıtlıklar bulunduğu gibi benzerlikler de bulunabilir. Bu da ancak diyalog ile ortaya konulabilir. Diyaloğun amacı, bilimle din arasındaki zıtlıkları değil, benzerliklerin ortaya çıkarılmasıdır. Barbour, din-bilim diyaloğunu iki kısımda incelemektedir: Sınır sorunu ve metodolojik paralellikler. Bu diyaloğun sonucunda "*bilimin din tarafından işaret edilen problemleri ortaya çıkaran veriyi anlayabileceğine*" işaret eder.

4.Bütünlük ve Uyum

Din ve bilim sistematik bir metafizik sentez içinde ortaklık kurabilir. Bilim ve din arasında asırlardır devam etmiş hâlen de devam eden yoğun münasebet, bu her iki alanın bir bütün olduklarını göstermektedir. Einstein, "*dinsiz bilim topal, bilimsiz din de kördür*" derken bu noktaya dikkat çekmek istemişti[33]. Muhammed Abduh'un din-bilim ilişkisiyle ilgili görüşleri bunun güzel bir örneğidir.

Muhammed Abduh"akıl-bilim ile din arasında hiçbir çelişkinin mevcut olmadığını, ikisinin de aynı kaynaktan geldiğini, bilimin maddî hayatımızı temin eden ve tabiat kuvvetlerinden faydalanmayı öğreterek bu dünyada mutlu olmamızı sağlayan vasıtaları gösterdiğini, dinin ise ahlaki melekelerimizi geliştirerek ve ruhumuzu terbiye ederek bizi âhiret

[33] Mehdi, N. (2002). "Bilim-Din İlişkisi Problemine Süreççi Yaklaşım ve Ian G. Barbour'un Dörtlü Tipolojisi", M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 23/2, ss. 59-75.; Bigliardi, S. (2015). "Barbour'un Sınıflandırması ve İslam Bilim Hakkındaki Çağdaş Tartışma", Din-Bilim Okumaları, der&çev: H. Aydeniz- F. Topaloğlu, Ankara: Elis, ss. 204-230.

hayatında saadete götürdüğünü, Kur'an'ın ve aklın istediği gibi dünyanın ilim ve din kardeş olmadan sona ermeyeceğini söyler"[34]. Bu tasnifi yapan Barbour, diyaloğu ve uyum modellerini öne çıkarır. Böylece hem doğal teolojiyi, hem de doğa teolojisini aşan sistematik bir sentezi destekler. Diğer bir ifade ile hem bilim hem de dinin katkı sunduğu metafizik bir sentezi hedefler.

Bir diğer önemli nokta ise, din ve bilimle ilgili tartışmalara bakıldığında, din ve bilimin farklı medeniyetlerde farklı anlamlara geldiği gibi farklı anlayışlara da dayanmasıdır. Bu ayrıma dikkat edilmediğinde, kavram kargaşası ve yanlış anlamalar kaçınılmaz olmaktadır. Bundan hareketle öncelikle din ve bilim kavramlarının kısaca da olsa tanımlanması yararlı olacaktır.

Din

Dinle ilgili vurgulanması gereken ilk nokta, dinin kaynağıyla ilgilidir. Dinin kaynağıyla ilgili çeşitli görüşler olsa da Müslüman âlimlere göre dinin kaynağının ilâhî olduğunda şüphe yoktur. Seyyid Şerif el-Cürcânî'nin (1340-1413) din tarifi bu konuda güzel bir misaldir. Buna göre "Din, akıl sahiplerini peygamberin bildirdiği gerçekleri benimsemeye çağıran ilâhî bir kanundur"[35].

Muhammed Hamdi Yazır ise, dinle ilgili klasik tarifleri de dikkate alarak dini "akıl sahiplerini hüsn-i ihtiyarlarıyla bizzat hayır ve nimete sevk eden bir vaz'-ı ilâhî, şeriat ve millet, beşerin ihtiyarî fiillerinin hayır ve saadet gayesine doğru cereyanını temin eden bir yol, bir kanun, bir âmil-i ma'nevî" şeklinde tarif eder[36]. Açıkgenç aşağıdaki tanımı bu konudaki görüşleri kapsayıcı bir şekilde özetlemektedir:

> Kur'anî bir açıdan bakıldığında ilâhî dinlerin kaynağı Allah'tır. Din göndermeye yetkili tek otorite O'dur. Dinler insanlar tarafından uydurulmuş ve zamanla gelişerek günümüze kadar gelmiş bir insanlık ürünü değildir. Aksine ilahî kaynaktan Allah tarafından seçilen ve bizim peygamber dediğimiz ancak Kur'an tarafından "elçi" (*rasûl*) ya da "haberci" (*nebî*) diye isimlendirilen insanlar vasıtasıyla gönderilmiştir[37].

---

[34] Abduh. Tevhid Risalesi. Ankara, Fecr Yayınları, Ankara 1986), s. 55.
[35] Tümer, Günay, (1994). "Din", İstanbul:TDV İslâm Ansiklopedisi, cilt: 9: 312-320.
[36] Tümer, 1994.
[37] Açıkgenç, A. (2006). İslam Medeniyetinde Bilgi ve Bilim, İstanbul: İSAM.
s. 13

Tanımdan da anlaşıldığı gibi, Din akıl kaynaklı olmadığı halde, akla zıt veya akıl dışı bir nitelikte de değildir. Bundan hareketle "Freud, Durkheim ve Marx gibi düşünürlerin söylediklerinin aksine din, insanların, toplumsal, psikolojik, aklî ve benzeri etkenlerin müdahalesi ile geliştirdikleri bir kurum değildir" [38] . Din kavramını Kur'ânî bağlamda tahlil eden Açıkgenç'e göre üç türlü "din"den söz etmek mümkündür:

Vahiy dini: saf olarak vahiyde yorumlanmamış bir şekilde bulunan din.

Kurumlaşmış din: vahiy dininin, doğru içtihatlarla yorumlanarak topluma mal edilmesi.

Bozulmuş (muharref) din: İlk iki din anlayışının yanlış yorumlanması, insanların arzularına, hevâ, heves ve menfaatlerine yönelik değişikliklerle ortaya çıkan uygulamaları[39].

Din-Bilim ilişkisiyle ilgili çatışma ve problemler daha çok son iki şıktaki yorumlarla ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Yukarıdaki tasnifte görüldüğü gibi birinci anlamda "Din, yani sadece vahiyle geldiği şekliyle ve insanlar tarafından yorumlanmadan mevcut olan Din mutlak, tarih üstü ve ilahî olduğundan aklımızla buna müdahale edemeyiz. Ancak onu *aklımızla anlamaya çalışırız*". İkinci anlamdaki din, içtihatlarla geliştiği için toplumsal bağlamı bulunmaktadır ve tarihsel özelliklere sahiptir". Bunu yorumlamakta ve gerektiğinde reddetmekte problem yoktur.

Bilim

Bilimin "tam anlamıyla bir insan etkinliği" olduğunu söyleyen Açıkgenç, bilim tarihinden elde ettiği veriler ışığında şu tanımı yapar:

"Bir bilgi erbabının etkin olduğu süreç içerisinde açık ve kesin tanımlanmış bir konu etrafında belli bir yöntemle elde edilen nazariyeler bütünlüğünün bilimsel bilinç sayesinde adlandırılması ile oluşan düzenli bilgi kümesine *bilim* denir" [40] . Bu tanımın konumuz açısından önemi üç bakımdan açıktır:

Bilim, tamamen izafi bir etkinlik olup mutlak değildir.

- Din, bilimlerin oluşmasını ve doğmasını netice veren bir süreci başlatarak bilimsel bilgiye önemli katkılar sağlayabilir,
- Bilim, içinde bulunduğu toplumdan bağımsız olarak ele alınamaz (bilgi sosyolojisi),

---

[38] Açıkgenç, a.g.e., 13

[39] Açıkgenç, a.g.e. s. 18.

[40] Açıkgenç, a.g.e. s. 20.

- Bilim, tamamen izafi bir etkinlik olup mutlak değildir.

Din-Bilim tartışmalarında bu tanımların göz önünde bulundurulması önemledir. Zira daha çok Batı Medeniyetinde ortaya çıkan; daha sonra bu medeniyetin emperyalist amaçlarla dünyaya yayılması ile diğer kültürleri ve medeniyetleri de etkileyen din-bilim tartışmalarının sağlıklı olarak anlaşılması buna bağlıdır. Zira Batı Medeniyetindeki din tanımı ile bizim yukarıda yaptığımız tanımın aynı olmadığı açıktır[41].

Çağdaş Müslüman düşünür Nakip el-Attas (d.1931) bilgiyi mutlaklaştırarak tek otorite olarak kabul eden Batı medeniyetinin çarpık "din anlayışına" ve sekülerleşme ile meydana getirdiği tahribata işaret ederek; sekülerizmin insanların İslâmî kimliğini ve toplumsal bütünlüğünü yitirmesine yol açtığını belirtir. Bu metodolojinin ürünü olan ve mutlak bilgi olarak sunulan bilginin de, huzurdan çok bunalım getirdiğini ifade eder[42].

İslam'ın Dünya görüşü ve Bilimin Ortaya Çıkışı

Dünya görüşlerinin nasıl oluştuğunu ve özellikle görevlerini ayrıntılı olarak tahlil eden Açıkgenç "İslam dünya görüşünün doğuş sürecini" ve bunun nasıl bir bilgi geleneği oluşturduğunu ayrıntılı olarak izah eder. Molla Said'in ilim anlayışını ve ilme verdiği önemi anlamak için dünya görüşü-ilim ilişkisi şu şekilde özetlenebilir.

> Dünya görüşünün temelini âlem anlayışı oluşturur. Bu anlayışta âleme bakış açısı, âlem tasavvuru, hayatın anlamı ve insanın kendi kimliği yatmaktadır. Âlem yapısı, İslam dünya görüşünün *tevhid fikri, risalet, kıyamet, haşir* gibi en temel unsurlarını ihtiva eden yönüdür.
> Kur'an'ın Allah'ı tanıtması, her şeyden önce Allah'ı yegâne "Yaratıcı" (Hâlık) olarak bildirmesi ile başlar: "Her şeyi yaratan Allah'tır"[43].
> Her şeyi Allah yarattığına göre, tek tek şeyleri; yerleri, gökleri, insanları, melekleri, cinleri ve diğer bütün canlı ve cansız varlıkları da Allah yaratmıştır.

---

[41] Tümer, a.g.e.

[42] Birekul, M. (2012). "Bilginin Toplumsal İnşası: Bir Sosyal Gerçeklik İnşası Olarak Bilginin İslamileştirilmesi'ni Yeniden Düşünmek", Milel ve Nihal, c.9, ss. 49-74.

[43] Bakara Suresi, 29.ayet ; En'am Suresi, 101. ayet; A'raf Suresi, 185. ayet; Nahl Suresi, 48. ayet; Furkan Suresi, 2. ayet.

Allah'ın yaratıcı olmasının, Kur'an'da bu kadar vurgulanması, elbette hem yaratıcılığın hem de bu özelliğin bizzat ona has olduğunu zihinlere yerleştirmek içindir[44].

Açıkgenç, İslam dünya görüşünün ilk Müslüman nesillerde oluşturduğu bilgi ve bilim ruhunu ayrıntılı olarak incelemiştir. Mekke'de nazil olan ilk ayetler öncelikle Müslümanların kâinata, dünyaya, topluma ve kendilerine tevhid temelli bakmalarını sağlamış; onların bakış açılarını tevhit temelli olarak inşa etmiştir.

Müslümanların kâinata ve tabiata bakışlarını etkileyen ilk husus, herşeyin yaratılmış olduğu; ancak bu yaratılışın belli bir şekilde ve belli bir amaç (telos) için olduğudur. Allah'ın "[her şeyi] *yaratmakta ve amacına uygun* şekiller vermekte olduğunu"; dahası "[bütün mevcudatın] tabiatını belirlemekte ve onu [hedefine doğru] yöneltmekte"[45] olduğunu ifade eden ayetler bunun en güzel misallerinden birisidir. Bu ayetin ilk Müslümanlar kadar, daha sonraki nesilleri de etkilediği açıktır. En büyük Kur'an yorumcularından kabul edilen Razi (1149 -1209) "*O, yaratıp düzene koyandır; takdir eden ve yol gösterendir*" ayetini yorumlarken "Allah'ın bütün mümkinâta kadir oluşu, bütün malumatı bilişi ve yaratmak istediği şeyi sapasağlam, bozulmaktan- tutarsızlıktan uzak bir biçimde, isteğine uygun olarak yarattığını" vurgular.

Ayetteki, "*takdir etti*" ifadesini ise, "hem zatları hem de sıfatları açısından bütün mahlûkatı içine aldığını ve her birinin kendilerine göre olduklarını ifade eder". Bundan hareketle, "Cenâb-ı Hak, gökleri, yıldızları, dört ana elementi, madenleri, bitkileri, hayvanları ve insanları belli bir yapıda, kütlede, cüssede ve büyüklükte takdir etmiş ve yine her birisi için, bilinen bir müddet beka (kalış) belirlemiş, çeşitli sıfatlar, renkler, tadlar, kokular, yükseklikler, alçaklıklar, güzellikler, çirkinlikler, mutluluklar, mutsuzluklar, hidayetler ve dalaletler gibi şeyler takdir etmiştir"[46]. Görüldüğü gibi, Razî'ye göre sadece ayetteki, "Kaddera" (takdir etti) ifadesinin tafsilatı, ciltler dolusu kitaplara sığmaz. Ona göre kâinat bir bütün olarak- en yukarı tabakadan en aşağıya kadar- bu ifadenin tefsirini ve bu cümlenin ayrıntılarını teşkil eder"[47].

---

[44] Açıkgenç, a.g.e, s. 28-30

[45] A'lâ Suresi, 2-3. ayetler. Kutub, S. (1995), *Fi Zılâl'il-Kur'ân*, trc. Yakup Çiçek vd., Hikmet Yayınları, İstanbul 1995.

[46] Râzî, F. (1988). Tefsir-i Kebir Mefatihu'l Gayb. terc. S. Yıldırım ve diğerleri. Ankara: Akçağ Yayınları, s. 23, 72-74.

[47] Razi, a.g.e.

Çağdaş Kur’an yorumcusu Seyyid Kutub’un (1906–1966) aynı ayetlerle ilgili yorumu yine konumuz açısından dikkat çekicidir. Kutub’a göre bu ayetler ile varlık âlemi “seslerin yankılandığı bir mabede, eşsiz sanatın eserlerini sergileyen bir galeriye dönüşmektedir”. Kutub ayette geçen tesbih kavramını “*yüceltmek, tenzih etmek, Allah'ın güzel sıfatlarının anlamlarını zihinde canlandırmak; hayatı onların kalbe ve vicdana verdiği parıltılar, feyzler, ışıklar ve zevkler arasında yaşamak*” olarak yorumlar. Ancak bu Allah’ın “sıfatların manalarını gözlerimizin önüne getirmekten kaynaklanan parıltılarla beraber yaşamayı ifade etmektedir”.

Burada bu âlemden hareketle her yerde hazır ve nazır olan yüce varlığa yönelmem söz konusudur. Kur’an muhataplarını ilim ile kâinatı anlamaya teşvik eden boyutuyla ilgili olarak şu tespitleri yapar:

Her şeyi yaratan ve düzelten mükemmel şekilde yapan ve onu kemalin zirvesine çıkaran O'dur.

Her yaratığın *görevini ve amacını belirleyen; uğrunda yaratıldığı hedefe doğru yönlendiren, varlığının amacını gösteren, varlığı süresince kendisine yararlı şeyleri belirleyen ve buna doğru yol gösteren* O'dur. Bu büyük gerçek *kâinattaki her şeyde* açıkça görülmektedir.

Varlık âlemindeki her şey büyüğünden küçüğüne, mükemmelinden basitine, O'nun sanatında aynıdır; Yaratışı itibarı ile eksiksizdir; Görevini yapmaya uygundur;

Varlığının amacı belirlenmiştir. En kolay yoldan bu amacını gerçekleştirmesi sağlanmıştır. Bütün varlıklar *eksiksiz bir uyum* içindedir. Toplu hayattaki sosyal görevleri için herşey kolaylaştırılmıştır. Tıpkı ferdi görevleri yapması için herşeyi kolaylaştırdığı gibi.

Tek başına bir atom elektronları, protonları ve nötronları ile *eksiksiz bir uyum* içindedir. Atomun durumu tıpkı güneşi, gezegenleri ve uyduları ile tam bir uyum içinde bulunan güneş sistemi gibidir. O da güneş sistemi gibi, yolunu bilmekte ve onun gibi fonksiyonunu yerine getirebilmektedir. Tek olan canlı hücre tüm görevlerini yapması için mükemmel bir yapıya ve kabiliyete sahiptir.

Hücrenin durumu, en karmaşık kompleks varlıkların en mükemmelinin durumundan farksızdır. Yalnız başına bir atom ile güneş sistemi arasında bir canlı hücre ile canlı varlıkların en karmaşığı arasında pek çok düzenleme teşekkül ve birleşim dereceleri vardır ve bu derecelerin hepsi *yaratılıştaki bu mükemmelliği* korumaktadır. Toplu ahengi muhafaza etmektedir[48].

---

[48] A’lâ Suresi, 2-3 ayetlerin yorumu. Kutub, S. (1995), *Fi Zılâl’il-Kur’ân*, trc. Yakup Çiçek vd., Hikmet Yayınları, İstanbul 1995.

Kutub'a göre "*bütün bir kâinat bu derin gerçeğe bizzat şahit*" olduğu gibi, insan da kâinattaki bu mesajları bir bütün olarak ele aldığında ve "*sağduyusunu kullanarak varlıklar üzerinde düşündüğünde*" bu gerçeği kavrayabilir. Kutub'a göre "duygu ile dolu bir kavrayışı hangi toplumda yaşarsa yaşasın ve hangi ilmi seviyede bulunursa bulunsun her insan zorlanmadan elde edebilir". Bunun tek şartı ise, insanın önyargılardan özgürleşerek, "*kalbe açılan pencereleri ve varlığın gönderdiği mesajları alması için alıcı cihazlarını hazır tutmasıdır*"[49].

Bundan dolayı, İslam dünya görüşünün temelini oluşturan Kur'an ve Sünnet'in bilgiye çok büyük önem vermesi tesadüfî olmayıp, İslam'ın özü ile ilgidir. Önem verilen bu bilginin belli bir özellikle nitelendirilmesi gerektiğini yine Kur'an özenle işlemektedir. "*Kulları içinde Allah'a en çok saygı duyan, âlimlerdir*" [50] demekle Kur'an, sadece bilginin önemini vurgulamakla kalmayıp aynı zamanda âlimler için ulaşılması gereken en yüce mertebeyi de belirlemektedir. Bilginin değerini ise "*Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*" ayeti sergilemektedir[51]. Diğer taraftan bizzat Hz. Peygamberin "*Rabbim, ilmimi* artır"[52] diye dua etmekle emir olunduğunu bu bağlamda hatırlamak gerekir.

"*Kulları içinde Allah'a en çok saygı duyan, âlimlerdir*" (Ayet meali) **demekle Kur'an, sadece bilginin önemini vurgulamakla kalmayıp aynı zamanda âlimler için ulaşılması gereken en yüce mertebeyi de belirlemektedir.**

Kur'an'ın zihinlerinde teşkil ettiği dünya görüşü ile ilme yönelen "Müslümanlar boş durmayarak büyük bir bilgi edinme faaliyetine" girişmişlerdir. İslam Medeniyeti bu hummalı bilgi faaliyetlerinin sonucu olarak teşekkül etmiş; bu faaliyet durunca, İslam Medeniyeti de duraklama dönemine girerek "*durağan bir medeniyet*" haline gelmiştir.

Bilimin Muharriki Olarak Din

Yukarıda dinin bilimlerin teşekkülünü ve doğmasını netice veren bir süreci başlatarak bilimsel bilgiye önemli katkılar sağlayabileceğini ifade etmiştik. Bunun en tipik misallerinden birisi Aydınlanma Felsefesinin

---

[49] Kutub, a.g.e.; vurgu eklenmiştir.
[50] Fâtır Suresi, 28.ayet.
[51] Zumer Suresi, 9.ayet.
[52] Tâhâ Suresi, 114.ayet.

öncülerinden Alman filozofu I. Kant'tır (1724-1804). Kant, bu fıtrî eğilimi şöyle tanımlıyor:

"*Üzerinde düşündükçe iki şey, aklımı gittikçe yenilenen ve artan bir hayret ve takdirle doldurmaktadır: Birincisi, üzerimdeki yıldızlarla dolu muhteşem gök kubbe; ikincisi, bizzat kendi içimdeki ahlaki vicdan* (moral law) ..."[53].

Said Nursi'nin "*Merak ilmin hocasıdır*" diye tanımladığı bu süreçte[54]. Kant'ın hem kendini, hem de kendi etrafındaki âlemi, içindeki canlı-cansız bütün mahlûkatıyla, merak ettiği ve anlamaya çalıştığını görüyoruz. Kant'ın felsefesinin sadece kuru bir merak ve arayışın sonucu olmadığı açıktır.

Said Nursi'nin çağdaşı filozof A. N. Whitehead'a (1861–1947) göre de modern bilimin temelinde Ortaçağın Allah'a ve Allah'ın bu âlemi bizim anlayabileceğimiz bir düzen dâhilinde yarattığına olan derin inanç yatmaktadır. Ona göre böyle bir inanç olmadığı takdirde, bilim adamlarının o *sonsuz, yorucu ve inanılmaz* çabalarını anlamak mümkün değildir. Buna göre bütün araştırmaların ve bilimsel çabaların temelinde tabiatta var olduğuna inanılan bir düzen ve nizam varsayımı ve inancı yatmaktadır[55]. Modern bilimin kurucu babalarından addedilen Newton'un şu ifadeleri bunun güzel bir delilidir:

> "Güneş, gezegenler ve kuyruklu yıldızların bu muhteşem sistemi, ancak zekâ ve güç sahibi bir varlığın izni ve hâkimiyeti ile olabilir. Eğer sabit yıldızlar benzer sistemlerin merkezi iseler, bunlar da yine bir varlığın izniyledir. Hepsi O'nun hâkimiyeti altındadırlar... Bu Varlık her şeyi, dünyanın ruhu olarak değil, belki hepsinin sahibi (Rabbi) olarak yönetir[56].

Din-Bilim İlişkisinde Kırılma

XIX. yüzyılda ortaya çıkan pozitivist bilim anlayışı ile din-bilim arasındaki ilişki, din aleyhinde bozulmaya başladı. Bilim adına, din ve dine ait her şey hurafe olarak damgalanarak reddedildi. Pozitivist anlayışın bir sonucu olarak "akıl (rasyonalite), bilimselliğin en temel özelliği olarak

---

[53] Kant, I. (1987). Critique of Pratical Reason, İngilizce Çeviri: Lewis White Beck (Indiana polis: Bobs-Merrill Educational Publishing, 14. baskı).s. 166; Açıkgenç, (2002). Bilgi Felsefesi, İstanbul: İnsan Yayınları, s. 22-23

[54] Nursi, B. S. (2016a). Sözler, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 613.

[55] Whitehead, A.N., (1926).Science and the Modern World, New York: The Macmillian Company, s. 17.

[56] Newton, I., (1965). Principia, Kitap, III, (General Scholium), Newton's Philosophy of Nature, içinde (ed.) H.S. Thayer, New York: Hafner Publ. S. 9.

algılandı. Bunun dışındaki bilgi edinme faaliyetleri sadece yorum veya akıl dışı söylemler" olarak değerlendirildi[57].

Dar'ul İslam'da Pozitivist Rüzgârlar

Said Nursi'nin din-bilim konusundaki görüşlerini daha iyi anlamak için bu görüşlerin ifade edildiği dönemin fikir ve kültür hayatını bilmek elzemdir. Bizzat kendisi "*zamanın cereyanı*" diyerek, Hegel'in "*zamanın ruhu*" olarak kavramlaştırdığı olgunun farkında olduğunu görüyoruz. Ülkemizde bilimin pozitivist yorumunun tarihi Tanzimat döneminin başlangıcına (1839) kadar gider. Tanzimat Fermanı'nın getirdiği sonuçlardan biri de, mektep-medrese ayrımının ortaya çıkması ve devletin ağırlığını mektepten yana koymasıdır. Şerif Mardin'in çok veciz bir şekilde tanımladığı gibi, 1860'lı yıllardan itibaren iyice kendini hissettiren bu ikilik, mektebin medrese karşısında güçlenmesiyle devam etmiştir.

Modern bilimlerin ve teknolojinin öğretildiği mektepler çağdaş ruhu yakaladıklarını, ülkenin tüm problemlerini müspet bilimle çözeceklerine inanarak istikbale bakarken; medrese, çözümü bir türlü yenileyemediği ve "yaşanan güne" taşıyamadığı özlem dolu bir mazide aramıştır[58].

Bu tartışmalara baktığımızda farklı kesimleri görüyoruz. Devletin kurtuluşunu İslâm ahlâkı ile Batı kültür ve medeniyetinin birleştirilip, bütünleştirilmesinde gören Hüseyin Hilmî, Said Halim Paşa vb. münevverler bir tarafta; Ziya Gökalp'ın (1875-1924) etrafında kümelenen ve çareyi "İslâm ahlâkı ile Türk törelerini uzlaştırma, Avrupa'nın ilim ve tekniğini alarak kalkınmada bulanlar" diğer tarafta yer alıyordu. Ancak bu ikinci gruptan Baha Tevfik (1884-1914), Ahmet Nebil, Süleyman Sırrı, Abdullah Cevdet (1869-1931) ve Tevfik Fikret (1870-1915) gibi "materyalist" [pozitivist] düşünürler, memleketin kurtuluşunda "Din"e ihtiyaç olmadığı düşüncesini savunuyorlardı[59]. Bunlara göre yapılması gereken Batıyı bir bütün olarak kabul etmekti. Dr. Abdullah Cevdet ve arkadaşlarına göre, "imparatorluğun çöküntüden kurtarılması için yapılması gereken Avrupalı olmaktı"[60].

Ali Süavi, Namık Kemal ve Şinasi'nin "İslâmî inançlarından hiçbir şey kaybetmeden fikirlerini temellendirme" çalışmalarına Müslüman Doğudan

---

[57] Açıkgenç, a.g.e., s. 21.
[58] Mardin, Ş. (1992). Bediüzzaman Said Nursi Olayı, Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim, İstanbul: İletişim. s. 21-40.
[59] Çetinkaya, B. Ali. (2002). "Modern Türkiye'nin Felsefî Kökenleri", C.Ü.İ.F. Dergisi, Sayı: 2, Sivas, ss. 65-91.
[60] Hanioğlu, Ş. (1981). Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi, İstanbul: Üçdal Neşriyat, s. 138.

Cemalettin Afganî (1838-1897) de katıldı. Afganî'yi Muhammed Abduh (1845-1905), Abdulaziz Çaviş (1876-1929) ve Musa Carullah (1875- 1949) gibi âlimler takip etti[61].

Mektep-medrese arasındaki gerginlik ve sürtüşme, Osmanlı'nın son dönemlerinde mektepliler lehinde gelişirken, Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte yeni bir safhaya girdi. Cumhuriyeti kuran mektepli kadrolar, kendi içlerinde bulunan ve gerek memleketin kurtarılmasında, gerekse cumhuriyetin kuruluşunda güç birliği ettikleri ve beraber çalıştıkları medreselileri tasfiye ettiler.

Yeni dönemin "ilerleme ve uygarlık yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale, pozitif bilimdir." M. Kemal'in 22 Eylül 1924 gibi erken bir tarihte Samsun İstiklâl Ticaret Mektebinde öğretmenlere yaptığı konuşmada dile getirdiği huşulara yeni dönemin şifrelerini ortaya koymaktadır:

"*Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için en hakikî mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalâlettir. Yalnız; ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekâmülünü idrak etmek ve terakkiyatını zamanla takip eylemek şarttır*"[62].

Bu sözler 1935 yılında özel bir misyonla kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin ön cephesine yeni dönemin bir simgesi olarak "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" olarak kazınmıştır.

Popper, dinî doğmalardan kurtulmak için yola çıkanların, bilimi din haline getirdiklerine dikkat çeker. Ona göre bu yeni dinin peygamberi de F. Bacon'ın ta kendisidir. O şöyle der: "Bacon Tanrı'nın adını tabiat ile değiştirdi. Tanrı bilim olan Teoloji, Tabiat bilimi olarak değiştirildi. Tanrının kanunları, Tabiat kanunları; Tanrının kudreti ise Tabiatın kuvvetleri olarak değiştirildi.

Pozitivizmi ve tabiat bilimlerini putlaştıran ve âdeta yeni bir din haline getiren bu anlayışın "felsefî" eleştirisini yapanların başında bilim felsefecisi Karl Popper (1902-1994) gelir. 1923'te yayınlanan bir yazısında modern bilimin kurucu babalarından sayılan Francis Bacon (1561-1626)

61 Çetinkaya, a.g.e.

62 Atatürk, G. M. K., (1959).Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II. Toplayan: Nimet Unan, Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, II. Baskı, s. 16.

tarafından başlatılan bilimsel hareket temelde“ dinî veya yarı dinî bir nitelikteydi”.

Popper, dinî doğmalardan kurtulmak için yola çıkanların, bilimi din haline getirdiklerine dikkat çekiyor ve ciddî olarak eleştiriyordu. Ona göre bu yeni dinin peygamberi de F. Bacon’ın ta kendisidir:

> [Bacon] "Tanrı"nın adını "Tabiat" ile değiştirdi. Bunun dışında hemen hemen herşeyi olduğu gibi bıraktı. Tanrı bilim olan Teoloji, Tabiat bilimi olarak değiştirildi. Tanrının kanunları, Tabiat kanunları; Tanrının kudreti ise Tabiatın kuvvetleri olarak değiştirildi. Daha sonraki bir tarihte ise, Tanrının tasarımı ve Tanrının yargısı tabii ayıklama ile değiştirildi. Kısaca, mutlak kudret sahibi ve her şeyi bilen Tanrı anlayışı, mutlak güç sahibi tabiat ve sanal olarak mutlak güç sahibi olan tabiat bilimi ile değiştirildi. … Bacon yeni tabiat bilimi dinin en büyük ilham edicisi olarak bir peygamberdi fakat bir bilim insanı değildi[63].

Popper, Bacon’un “modern bilimin manevi babası” olduğunu kabul eder. Ancak bu babalık onun “Bilim felsefesinden ve indüksiyon kuramından dolayı değil, kilise karşıtı bir kilise olan akılcı kilisenin kurucusu ve peygamberi olduğu içindi”[64]

Bu girişten sonra Nursi’nin din ve bilimle ilgili görüşlerini incelmeye geçebiliriz. Bu uzun girişten amacımız, Nursi’nin kendisinin de ifade ettiği gibi skolastik bir medrese hocası olmadığı; dönemindeki felsefî tartışmaların farkında olduğu, eserlerini teliften asıl amacının da, “fen [bilim] ve felsefeden” gelen saldırılara“Din” [İslamiyet] adına ikna edici cevaplar vermek olduğunu göstermektir[65].

Molla Said ve Din- Bilim Tartışmaları

Said Nursi’nin din ve bilimle ilgili görüşlerini incelerken onun “Eski Said” ve “Yeni Said” olarak tanımladığı hayatındaki iki dönemi dikkate almak gerekmektedir. Zira her iki dönemde üslubu kadar, hedef kitlesi de farklıdır. Bir medrese hocası olarak 1907 yılında ilk kez geldiği İstanbul’da katıldığı bu tartışmalar, Cumhuriyetin kurulması ile sonlanmış; böylece Molla Said ve benzeri Müslüman âlimler, bu tartışmadan yenik çıkmışlardır. Bunun üzerine Van’a dönen Molla Said 1926’da Barla’ya sürgün edilmesiyle yeni bir dönem başlamıştır. Aşağıda açıklayacağımız

[63] Popper, K.R., (1994).The Myth of the Framework: In Defence of Science and Rationality. London: Routledge, s. 82-83.
[64] Popper, a.g.e. s. 195.
[65] Nursi, (2002). Şualar, İstanbul: Envar Neşriyat. 15. Şua.

gibi, bu yeni dönemde Nursi'nin muhatabı öncelikle siyasiler değildir. Nursi, yönünü genç nesillere ve topluma yöneltmiş; İslamiyet ve bilim arasında bir çelişki olmadığını yeni bir dille ortaya koymuştur.

O günlerde İstanbul sadece hürriyet ve meşrutiyet fikirleri ile çalkalanmıyor; aynı zamanda başta din-bilim ilişkisi olmak üzere yeniyi ve eskiyi temsil eden tüm değerler tartışılıyordu. Bu dönemin hararetli tartışmalarının ve farklı bakış açılarının Molla Said'in zihnini işgal ettiğini; bu tartışmalara tereddüt etmeden büyük bir özgüvenle katıldığını görüyoruz. Ancak Molla Said'in İstanbul'a gelmeden önce Cemalettin Afganî ve Namık Kemal'in isimlerini 1892/1893 gibi erken bir dönemde Mardin'de iken duyduğunu ve bunlardan etkilenildiğini biliyoruz[66].

"***Köle efendisine, hizmetkâr reisine ve veled pederine nasıl düşman ve muarız olabilir? İslâmiyet fünunun*** [ilimlerin] ***seyyidi, mürşidi ve ulûm-u hakikiyenin (***hakiki ilimlerin) ***reis ve pederidir".***
Bediüzzaman

Molla Said İstanbul'a geldiğinde fikir dünyasındaki tartışmalara âşina olduğu anlaşılıyor. Ahmed Ramiz'in ifadesi ile "Şark'ın yalçın, sarp, âhenîn mavera-i şevahik-ı cibalinde tulû' etmiş Said Nursî isminde nevadir-i hilkatten ma'dud bir ateşpare-i zekânın İstanbul âfâkında rü'yet etmiş" ve dönemindeki felsefî, dinî, siyasî, sosyal ve kültürel tartışmalarda yerini almıştır[67].

Molla Said 1911 yılında telif ettiği *Muhâkemât* adlı eserinde din-bilim arasındaki çatışmaların bir sonucu olarak, İslam güneşinin tutulduğunu; Müslümanların geri kalarak "dünya rahatından" olduklarını; ecnebilerin [Batılıların] ise İslam'dan uzak durarak "âhiret saadetinden" mahrum kaldıklarını belirtir. Bu duraklama ve gerilemenin ana sebebi ise, "yanlış anlama (su-i tefehhüm)" sonucu din-bilim arasında çatışma olduğunu sanarak dine karşı "muhalefet" etmektir. Molla Said'in hayretle sorduğu şu soruda onun bilgi üzerinde vücuda gelen ve gelişen İslam Medeniyetinin köklerine ve ruhuna aşina olduğunu görüyoruz:

"*Köle efendisine, hizmetkâr reisine ve veled pederine nasıl düşman ve muarız olabilir?*" diye sorgulayan Molla Said'e göre, "*İslâmiyet fünunun* [ilimlerin] *seyyidi, mürşidi ve ulûm-u hakikiyenin reis ve pederidir*"[68].

Ona göre, bu yanlış anlama ve geçersiz vehim (tevehhüm-ü bâtıl) şimdiye kadar (1910/1911) hükmünü icra etmiş; Müslüman topluma ye'si

[66] Badıllı, A. (1998). Mufassal Tarihçe-i Hayat, İstanbul: İttihad Neşriyat, s. 113, 121
[67]Nursi, B. S. (2009). Asar-ı Bediiyye, İstanbul: Envar Neşriyat, s.347-350ç
[68] Nursi, B. S. (1995). Muhâkemât, İstanbul: Envar Neşriyat, s. 8.

(umutsuzluğu) aşılayıp başta Kürtler olmak üzere Müslüman toplumlara medeniyet ve [modern] eğitimin kapısını kapatmıştır. Din-Bilim tartışmalarının görünürdeki bir sebebi, din ulemasının "bazı zevahir-i diniyeyi fününun bazı mesailine muarız tahayyül ederek ürkmesidir."[69].

Molla Said'i doğru olarak anlayabilmek için yukarıda yapılan din tanımı hatırlanmalıdır. Molla Said'in Din olarak "İslam" ile dinin yorumu olan bilgi birikimini ve geleneği birbirine karıştırmamaktadır:

> "İslamiyet'in mağz ve lübbünü terk ederek kışrına ve zahirine vakf-ı nazar ettik ve aldandık. Sü-i fehm ve sûi edep ile İslamiyet'in hakkını ve müstehak olduğu hürmeti ifa edemedik, ta ki o bizden nefret ederek evham ve hayalatın bulutlarıyla sarılıp tesettür eyledi…"
> "Hem de hakkı var zira biz israiliyyatı usulüne ve hikayatı akaidine ve mecazatı hakikatına karıştırarak kıymetini takdir edemedik. O da ceza olarak bizi dünyada tedip için zillet ve sefalat içinde bıraktı. Bizi kurtaracak onun merhametidir"[70].

Molla Said'in "İslamiyet'i" bilim ve medeniyetin pederi olarak görmesinin felsefi temeline baktığımızda, Kur'an'ın ana kavramı olan tevhid'i görüyoruz. Molla Said'e göre Kur'an'a müracaat edildiğinde inayet delilinin mümkün olan şekillerinin en mükemmel şekli ile bulabilmek mümkündür. Kur'an, bir yandan ısrarla kâinatta tefekküre emr ederken, diğer yandan Allah'ı anma (fevaidi tezkâr) ve nimetlerin sık sık tekrarlanması; Allah'ın varlığına işaret eden "âfâk" ve "enfüsteki" ayetler ferdin kâinatı araştırması ve anlaması için bilimsel çerçeveyi sunar. Bir bütün olarak bakıldığında, kâinat yaratılmış olmak bakımından Allah'ı gösterdiği gibi, Allah'ın yarattığı bir varlık olarak bilimin nesnesidir[71].

Yine Kur'ânî bir delil olan "delil-i ihtira"nın özü, "Mahlûkatın her nev'ine, her ferdine ve o nev'e ve o ferde müretteb olan âsâr-ı mahsusasını müntic ve istidad-ı kemaline münasib bir vücudun verilmesidir"[72]. Molla Said'e göre Müslümanları ilme teşvik eden diğer bir unsur ise, bazı Kur'an ayetlerinin "*başlarında ve âhirlerinde beşerî aklına havale eden*" açık ve net ifadeler, daha doğrusu emirlerdir:

> "Aklına bak"; "Fikrine, kalbine müracaat et, meşveret et, onunla görüş ki, bu hakikati bilesin" diyor.

---

[69] Nursî, a.g.e. s. 10.
[70] Nursî, 1995. a.g.e. s. 9.
[71] Nursi, a.g.e., s. 122.
[72] Nursi, a.g.e. s. 123.

"*Neden bakmıyorsunuz? İbret almıyorsunuz? Bakınız ki, hakikati bilesiniz*." "Biliniz" ve "Bil" hakikatine dikkat et.
"Acaba neden beşer bilemiyorlar, cehl-i mürekkebe düşüyorlar? Neden taakkul etmiyorlar, divaneliğe düşerler? Neden bakmıyorlar, hakkı görmeye kör olmuşlar? Neden insan sergüzeşt-i hayatında, hâdisat-ı âlemden tahattur ve tefekkür etmiyor ki, istikamet yolunu bulsun.
Neden tefekkür ve tedebbür ve aklen muhakeme etmiyorlar, dalalete düşüyorlar. Ey insanlar ibret alınız! Geçmiş kurûnlardan ibret alıp gelecek manevî belalardan kurtulmağa çalışınız!" manasında gelen âyetlerin bu cümlelerine kıyasen çok âyetlerde beşerî aklına, fikriyle meşverete havale ediyor[73].

Yeni Said döneminde yazdığı bir eserde aynı ayetlerle ilgili yaptığı yorumda Kur'ân-ı Hakîm'in bu gibi "*kudsî havaleler ile aklı istişhad*" ederek ikaz ettiğini; problemleri çözmede akla havale ederek muhatabını tahkike [bilimsel araştırmaya] sevk ettiğini vurgular. Kur'an'ın bu yaklaşımı ile "*ehl-i ilim ve ashab-ı akla, din namına makam*" ve "ehemmiyet verdiğini" belirterek; "Katolik mezhebi gibi aklı azletmiyor, ehl-i tefekkürü susturmuyor, körü körüne taklit istemiyor" der[74].

Kur'an ve Hadis-i Şeriflerde ilim kavramına vurgu yapılması, "ilk devir Müslümanlarını bilgi edinme yönünde harekete geçirmiş"; ilk Müslüman toplumunda muazzam bir bilgi edinme faaliyeti başlamıştır". Açıkgenç'e göre "İslam medeniyetinde her şeyin başlangıcı" bu ilmi faaliyetler sonucu teşekküle başlamış; bu da Müslüman toplumlarda "çok cevval bir bilgi geleneğini doğurmuştur" (Açıkgenç, 2006, 26-26). Molla Said'in İslamiyet'in ilimin "*Seyyidi, mürşidi, reis ve pederidir*" sözünü bu bağlamda yeniden düşünmek durumundayız. Klasik Müslüman âlimler gibi, Molla Said'e göre bilginin kaynağı kâinatın yapısındaki düzen ve intizamdır. Bu nedenle kâinatı bir kitaba benzetir ve bu metaforu sıklıkla kullanır. Nursi'ye göre kâinat büyük bir kitap olup "akl-ı beşer, hakikî fenn-i hikmet kütüphanesini ondan aldı ve ona göre yazdı"[75].

1914-16 gibi erken bir dönemde yazdığı tefsirinde Kur'an'da Peygamberler'in mu'cizelerinin zikredilmesinde bile, bunların benzerlerinin yapılması ve ortaya konması için insanları ve özellikle bilim

---

[73] Nursi,2009, a. g. e. s. 308-309.
[74] Nursi, B. S. (2016b). Mektubat, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı. s. 560.
[75] Nursi, 2016b, a. g. e. s. 296.

adamlarına teşvik vardır. Buradaki teşvikin mahiyetini araştıran sosyologlar bunun farklı kategorilerini ortaya koymuşlardır [76] . Bu mu'cizeler insanların ulaşabileceği nihai hedefleri gösterdiğinden bilim adamlarına büyük bir teşvik ve motivasyon sağlamaktadır[77]. Bundan dolayı Said Nursi için bilim ve din arasında bir çatışmadan çok uyum ve diyalog olduğunu görüyoruz.

İslâmiyet, "İlimlerin Efendisi, Mürşidi; Hakiki İlimlerin Reis ve Pederi" Midir?

Molla Said'in *Muhâkemât* adlı kitabıyla yapmak istediği din-bilim ilişkisini yeniden inşa ederek "İslâmiyet'te olan tarîk-ı müstakimi göstermek"tir. Bunu yapmakla bir yandan İslam düşmanlığı yapan din düşmanlarının tezlerini reddederek "yüzlerine vurmak"; diğer yandan ise "sadîk-ı ahmak" olarak tanımlanmaya lâyık olarak gördüğü "zahirperestlerin"vehim ve zanlarını reddederek; din-bilim arasında var olduğunu sandıkları görüşlerinin "asılsızlığını göstermek"tir. Bunu yapmaktaki amacı ise, din-bilim arasında çatışma olmadığıyla ilgili projesini emanet edeceği "rehber-i hakikat ve âlem-i İslâmiyetin ikbal ve istikbaline yol açan ve sırat-ı müstakimde kemal-i ümid-i zafer ile çalışan muhakkikîn-i İslâm ve âkıl sıddıklara yardım etmek ve kuvvet vermektir"[78].

Yeni Said'e Göre Din ve Bilim

Molla Said'in ortaya koyduğu bu proje Yeni Said'in Nur Risalelerinde farklı bir şekilde yeniden ifade edilmiştir. Bu dönemde Risalelerin okuyucuları için yine Alparslan Açıkgenç'in "zihniyet" olarak tanımladığı yeni bir süreç başlamıştır. Zira laik

Laik Cumhuriyet rejimi tercihini pozitivist ve materyalist bilim anlayışı yönünde yapmış; İslam ve dine ait herşey "çağdışı" ve "hurafe" olarak telakki edilmiştir. Dinî kurumlar kaldırılmış, medrese ve tekkeler kapatılmış, alfabe değiştirilmiş; böylece dinin öğrenilmesi ve anlaşılmasını sağlayacak tüm yollar fiilî olarak kapatılmıştır.

[76] Evans, J. H.- Evans, M. S. (2008). "Religion and Science: Beyond the Epistemological Conflict Narrative" Annual Review of Sociology, Vol. 34, ss. 87-105.
[77] Nursi,2016a, a. g. e. s. 299; vd.; Nursi, B. N. 2014). İşarat-ül İcaz, çev. A. Nursi), Ankara:Türkiye Diyanet Vakfı., s. 655-662vd.
[78] Nursi, 1995, a. g. e. s. 10- 11.

Cumhuriyet rejimi tercihini pozitivist ve materyalist bilim anlayışı yönünde yapmış; İslam ve dine ait herşey "çağdışı" ve "hurafe" olarak telakki edilmiştir. Dinî kurumlar kaldırılmış, medrese ve tekkeler kapatılmış, alfabe değiştirilmiş; böylece dinin öğrenilmesi ve anlaşılmasını sağlayacak tüm yollar fiilî olarak kapatılmıştır. Molla Said'in 1907'den bu yana sürdürdüğü din ve bilimi tevhid temelinde uzlaştırma projesini sürdürmenin anlamı da kalmamıştır.

Her şeyin yenilendiği bu dönemde Molla Said de fikrî ve ruhî bir değişim ve dönüşüm yaşamış; Yeni Said olarak yeniden doğmuş ve yeni bir anlayışla hizmetine devam etmiş; 1926'dan başlayarak 1949'a kadar süren yaklaşık 22-23 yıllık bir zaman diliminde yeni eserlerini bu yeni anlayışla telif etmiştir. Her iki dönem arasında muhteva olarak devamlılık olsa da eserlerin telifinde hem üslup hem de dil değişmiştir. Molla Said'in üslubunda bir medrese hocasının üslubu hâkimken, yeni dönemde toplumun tüm kesimlerine hitap eden daha anlaşılır ve sade bir dil kullanan Kur'an şakirdi Yeni Said'in üslubu hâkimdir. Bunun en güzel misallerinden birisi Kastamonu'da sürgünde bulunduğu yıllarda (1936-1943) ortaokul öğrencilerinin soruları üzerine yazdığı bir risaledir. Söz konusu risale din-bilim bağlamında da ilginç ve önemlidir[79].

Hz. Âdem'in en büyük mu'cizesi "tâlîm-i esmâ", eşyanın isimlerinin öğretilmesidir. Hz. Âdem için bir mu'cize olan bu nitelik, onun evlatlarına "istidat" ve "imkân" olarak verilmiştir.

Yine bu dönemde yazılan bir eserinde her ilmi Allah'ın bir ismine dayandırarak, İslam'ın ilmin seyyidi ve efendisi olduğunu farklı bir şeklide ortaya koyar. Platon'un idealar anlayışının Neo-Platoncu yorumlarını çağrıştıran bir üslupla Nursi "her bir kemâlin, her bir ilmin, her bir terakkiyâtın, her bir fennin bir hakikat-i âliyesi var ki, o hakikat, bir ism-i İlâhîye dayanıyor"[80] der.

Hz. Âdem'in en büyük mu'cizesi "tâlîm-i esmâ", eşyanın isimlerinin öğretilmesidir. Hz. Âdem için bir mu'cize olan bu nitelik, onun evlatlarına "istidat" ve "imkân" olarak verilmiştir. İnsan, Allah'ın belli bir düzen ve takdirle yarattığı kâinatı anlayabilecek melekelere (akıl dâhil) sahiptir. Başka bir ifade ile Allah'ın en güzel şekilde (ahsen-i takvim) olarak yarattığı; sonsuz ve sınırsız meleke ve kuvvelerle donattığı insan bu

[79] Bkz.:Nursi, 2002, *Meyve Risalesi*, Altıncı Mesele
[80] Nursi, 2016a, 20. Söz, 2. Makam.

"meleke ve kuvveleri" ile kâinat kitabını ve yaratıcısını bulabilir ve anlayabilir[81].

İnsanın bilgisi, isimlendirme ve varlıkları temyiz etme ile başlamaktadır. İsimlendirmeden hareketle tek tek varlıkları ve onların cins ve türlerini öğrenecek ve tabiatın sırlarına vakıf olacaktır. Böylece, tabiatı ve içindeki her şeyi kendi emrinde kullanabilecek; maddî kalkınmayı ve gelişmeyi sağlayacaktır. Bu bilme insana Batı Medeniyetinde olduğu gibi, sadece maddî güç ve tabiata hâkim olma hakkını vermeyecek; aynı zamanda manevî ve ahlâkî sorumluk da yükleyecektir. Tabiatta Allah'ın bize sunduğu nimetleri kullanırken keyfi davranmayacak; sürekli olarak sorumluluğunu hatırlayacaktır.

> ***"Şu terakkiyat-ı hazıra tamamıyla dinlerden alınan işaretlerden, vecizelerden hâsıl olan ilhamlar üzerine vücuda gelmişlerdir".***
> Bediüzzaman

Buradaki ince nokta, bir yandan tevhid kavramı, diğer yandan ise Peygamberlerin aynı zamanda ahlâkî değerleri de öğretmesidir. Bu değerler insanın elde ettiği bilgiyi sınırlar. Kur'an bu sınıra ve bilgili insanın sorumluluğuna özenle dikkat çeker: "*Kulları içinde Allah'a en çok saygı duyan, âlimlerdir*" [82] . Kur'an, sadece bilginin önemini vurgulamakla kalmayıp aynı zamanda âlimler için ulaşılması gereken en yüce mertebeyi de belirler. Bilginin değerini ise "*Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"* ayeti sergilemektedir[83]. Hz. Peygamberin "Rabbim, *ilmimi* artır"[84] diye dua etmekle emir olunduğunu da bu bağlamda hatırlamak gerekir.

Yeni Said'in "din-bilim" ilişkisiyle ilgili görüşlerinde bir devamlılık olduğunu ifade etmiştik. İlk kez 1911'de dile getirdiği Kur'ân'da zikredilen Peygamber mu'cizelerinin bilimle olan ilişkisi konusu bu bağlamda güzel bir misaldir. Kur'an bilim ilişkisi ile ilgili birçok görüş olmasına rağmen, Kur'an'daki mu'cizlerden hareketle ilim ve teknoloji arasında ilişki kurmanın yeni olduğunu düşünüyoruz.

Molla Said'e göre gelecekte meydana gelecek hiçbir şey "boşlukta" meydana gelmez. Bunun bir altyapısı ve öncüsü olmalıdır. Bunu da "*mazi, istikbalin âyinesidir; istikbalde vücuda gelecek icadlar, mazide kurulan*

---

[81] Nursi, 2016a, 20. Söz; 23. Söz.
[82] Fâtır Suresi, 28.ayet.
[83] Zumer Suresi, 9.ayet.
[84] Tâhâ Suresi, 114.ayet.

esas ve temeller üzerine bina edilir" sözü ile ifade eder[85]. Molla Said'in bu sözü daha sonra bir kitabın başlı başına konusu olmuş, Amerikalı sıra dışı bilim tarihçisi ve düşünür E. A. Burtt'ta modern biliminin köklerini semavî dinlerdeki başta Allah'ın varlığı ve birliği kavramı ile izah etmiştir[86].

Molla Said, Osmanlı toplumunun 2. Meşrutiyet sonrası büyük bir travma yaşadığı, modern bilimin yeni bir din olarak benimsendiği bir süreçte açık ve net olarak; "*Şu terakkiyat-ı hazıra tamamıyla dinlerden alınan işaretlerden, vecizelerden hasıl olan ilhamlar üzerine vücuda gelmişlerdir*" diyerek, pozitivizmin temel tezlerini eleştiriyor, diğer yandan da din-bilim ilişkisini Kur'an temelli ortaya koymaya çalışıyordu[87].

Burada iki varsayım var:

Birincisi, "*Kuru yaş, her şey Kur'ân'da mevcuttur*" [88] ayetinden hareketle insanlık tarihindeki bilimsel başarıların ve teknolojik gelişimlerin de Kur'ân'da olması gerektiğiyle ilgili teolojik bir var sayımdır.

İkincisi, aynı mantıktan hareketle Kur'ân'da zikredilen Peygamber mu'cizelerinin bizler için farklı anlamlarının olabileceğidir. Ona göre insanlığa umumi bir hitap olan Kur'ân insanlık tarihindeki bu önemli gelişmeleri "ihmal etmez".

Bu varsayımdan sonra Molla Said'in ortaya koyduğu ve Yeni Said'in geliştirdiği yorumu din-bilim arasında nasıl bir uyum olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Peygamber mu'cizeleriyle ilgili dikkat çektiği nokta, onun Kur'an'a nasıl bütüncül ve derin bir anlayışla muhatap olduğunu da göstermektdedir.

Muhakemat'tan yaklaşık 30 yıl sonra yazdığı *Sözler* kitabında bir kez daha aynı konuya değinir. Burada Kur'an'a derinlemesine bir bakış ve vukuf hemen dikkati çeker. Bunun bir şartı Kur'an'a muhatap olanın netliğidir. Nursi'ye göre "muhakkikin şe'ni; gavvas olmak, zamanın tesiratından tecerrüd etmek, mazinin a'makına girmek, mantığın terazisiyle tartmak, her şeyin menbaını bulmaktır"[89].

---

[85] Nursi, 2014, s. 656.
[86] Burtt, E.A. (1955).*The Metaphysical Foundations of Modern Science*, New York: Anchorpb. Doubleday.
[87] Nursi, 2014, s. 656.
[88] En'am Suresi, 59.ayet.
[89] Nursi, 1995, s. 26.

Bu ifadeler Gazali'nin Kur'an'ı anlama bağlamında "*bir gavvas gibi okyanusa dalıp, incileri çıkarma*" ifadelerini hatırlatmaktadır[90]. Nursi, aynı anlayıştan hareketle Peygamber mu'cizelerinden farklı bir yorum çıkarır.

Birincisi, Peygamberler, insan topluluklarına "*terakkiyat-ı mâneviye cihetinde*" birer öncü ve lider olarak gönderilmişlerdir.

İkincisi ise, Peygamberlere verilen mu'cizeler insanların maddî olarak gelişmesi ve yükselmesi için birer misaldir. Onun bundan çıkardığı sonuç, Kur'an "enbiyaların mânevî Kemâlâtını bahsetmekle insanları onlardan istifadeye teşvik ettiği gibi", mu'cizelerinden bahsetmekle de onların *benzerlerini ve taklidlerini* yapmaya bir teşviki hissettiriyor.

Böylece, Kur'an'daki kıssalar birer hikâye olmaktan çıktığı gibi, mu'cizlere de farklı bir anlam veriliyor. İnsana düşen ise, Allah'ın kendi tabiatında (nefsinde) yarattığı sınırsız melekeleri öğrenme ile geliştirerek ve kullanarak; bu mu'cizlerin benzerlerini yapma arayışına girmesidir. Bu bağlamda Nursi'ye göre evrensel mânevî [ahlâkî] kemâlât gibi maddî kemâlâtı ve hârikaları dahi en evvel mu'cize eli nev'-i beşere hediye etmiştir". Bunun örneği ise Hz.Nuh'un (a.s.) bir mu'cizesi olan gemisi, Hz. Yusuf'un (a.s.) bir mu'cizesi olan saatidir[91].

"Meselâ, tıp bir fendir, hem bir san'attır. Onun da nihayeti ve hakikati Hakîm-i Mutlakın Şâfî ismine dayanıp, eczahâne-i kübrâsı olan rûy-i zeminde Rahîmâne cilvelerini, edviyelerde görmekle, tıp, kemâlâtını bulur, hakikat olur"
Bediüzzaman

Nursi'ye göre bütün büyük Kur'an yorumcuları ve bilginleri, Kur'an'ın her bir âyetinin, dinin amaçları doğrultusunda "irşad" ve "hidâyet" anlamında da çok çeşitli ve farklı anlamlarının olduğunda görüş birliğindedirler. Durum bu olunca "Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyân'ın en parlak âyetleri olan mu'cizât-ı Enbiyâ âyetleri";birer tarihi hikâye olamaz. Dahası bu ayetler yine Kur'an amaçları çerçevesinde bir çok anlamı ifade etmektedirler. Hermenötik bir kavramla, burada "*anlamın katmanları*" (layer of meaning) söz konusudur. Konumuzla ilgili boyut ise, "*fen ve san'at-ı beşeriyenin nihayet hududunu*" çizmesidir[92].

---

[90] Gazali.(2011). Kur'an Mücevherleri (Cevahir'ul Kur'an), çev.: A Duram, İstanbul: Hikmet Neşriyat.
[91] Nursi, 2016a, 299 vd.
[92] Nursi, 2016a, 20. Söz.

Böyle yapmakla, Kur'ân yaşayan bir kitaba dönüşmekte; tarihte olduğu gibi günümüz bilim insanlarını da teşvik etmektedir. Bir yandan bilimin "en ileri gâyelerine parmak basmakta", diğer yandan "en nihayet hedeflerini tâyin etmektedir". Dahası bu yaklaşımı ile "beşerin arkasına dest-i teşviki vurup o gayeye sevk etmesidir"[93].

Tarihte Kur'an'ı bu şeklide Nursi gibi anlayan ve yorumlayan Müslüman nesiller, büyük bir aşk, şevk, gayret ve adanmışlıkla ilme yönelmiş; İslam bilim geleneğini ve sonrasında da bu bilimsel mirasın zorunlu bir sonucu olarak İslam Medeniyetini inşa etmişlerdir. Tarihte bir şeyi yapmış olmak, gelecekte de yapılabileceğinin delilidir. Yeter ki Müslümanlar Kur'an'a olan bakış açılarını değiştirmesin; onu hikmet dolu ve yaşayan bir metin olarak görsünler.

Allah'ın isimlerinin varlık âleminde "*Pek çok perdeleri ve mütenevvi' tecelliyâtı ve muhtelif daireleri bulunur"*. Bundan dolayı bir fen [bilim] o isme dayandığı takdirde "*O kemâlât, o san'at, kemâlini bulur, hakikat olur. Yoksa yarım yamalak bir surette nâkıs bir gölge*" olarak kalmaya mahkûmdur. Bunu da üç misalle açıklamaya çalışır:

> Meselâ, hendese [mühendislik] bir fendir. Onun hakikati ve nokta-i müntehâsı Cenâb-ı Hakk'ın ism-i Adl ve Mukaddîr'ine yetişip, hendese aynasında o ismin hakîmâne cilvelerini haşmetiyle müşâhede etmektir. Meselâ, tıp bir fendir, hem bir san'attır. Onun da nihayeti ve hakikati Hakîm-i Mutlakın Şâfî ismine dayanıp, eczahâne-i kübrâsı olan rûy-i zeminde Rahîmâne cilvelerini, edviyelerde görmekle, tıp, kemâlâtını bulur, hakikat olur. Meselâ, hakikat-i mevcudâttan bahseden hikmetü'l-eşya, Cenâb-ı Hakkın (Celle Celâlühü) ism-i Hakîm'inin tecelliyât-ı kübrâsını Müdebbirâne, Mürebbiyâne, eşyada, menfaatlerinde ve maslahatlarında görmekle ve o isme yetişmekle ve ona dayanmakla, şu hikmet, hikmet olabilir. Yoksa, ya hurâfâta inkılâb eder ve mâlâyâniyât olur veya felsefe-i tabiiye misillü, dalâlete yol açar[94].

Nursi bu üç misalden hareketle, din-bilim ilişkisini sağlıklı bir şekilde tesis edilebileceğini göstermeye çalışır. Dahası, Kur'an'ın "beşeri şimdiki terakkiyâtında pek çok geri kaldığı en yüksek noktalara, en ileri hududa, en nihayet mertebelere, arkasına dest-i teşviki vurup, parmağıyla o mertebeleri göstererek "Haydi, arş ileri!" diyerek teşvik ettiğini vurgular[95].

---

[93] Nursi, a.g.e.
[94] Nursi, 2016a, s. 310-311.
[95] Nursi, a.g.e.

Bundan hareketle Yeni Said'in Kur'an eksenli yazdığı eserleri ile yeni bir zihniyet meydana getirmeye çalıştığını söyleyebiliriz.

Bu süreçte Nur Risalelerini dikkat, samimiyet ve ihlâsla sürekli okuyanlarda bu Kur'ânî zihniyeti inşa etmiş; din-bilim arasında bir çatışmanın meydana gelmesini engellemiştir. Bugün dünyanın farklı yelerinden; farklı din, gelenek ve kültürlere ait bilim insanlarının Nur Risalelerini okumalarının ve Nur derslerine devam etmelerinin temelinde böyle bir boyutun olduğunu düşünüyorum.

Din-Bilim Çatışması

Burada cevaplandırılması gereken diğer bir soru ise, "Doğruluğu bilimsel olarak ispat edilmiş bir konu Kur'ân ve Hadisi Şeriflerle çatışırsa durum ne olacağı" konusudur. Molla Said 1911 gibi erken bir dönemde bu soruya İslam usulünden hareketle açık ve net bir cevap verir:

"*Akıl ve nakil teâruz ettikleri vakitte* [çeliştiklerinde/ters düştüklerinde]*, akıl asıl itibar ve nakil tevil olunur. Fakat o akıl, akıl olsa gerektir*"[96].

Burada akıldan maksat insanın akıl ve tecrübe ile ulaştığı ispatlanmış bilimsel sonuçtur. Ancak bu konuda nihaî kararı verecek aklın niteliği de önemlidir. Bu da hem dinin özünü, hem de Kant'çı anlamda *kendi sınırlarını bilen* akıldır. Açıkgenç bu aklın vahiy tarafından "aydınlatılmış" olduğunu belirtir ki, konunun anlaşılması açısından önemlidir. Yoksa burada amacın salt akıl olmadığı, Nursi'nin bir başka ifadesinde açıkça ifade edilmektedir. Ona göre Hz. Peygamberin *bütün dediği makul olduğu için, akıl onun getirdiği mesaja uymayı emreder*[97].

İslam düşünce tarihinde Din-bilim çatışmasında akla öncelik veren diğer bir düşünür, büyük Kur'ân yorumcusu Fahreddin er-Razi'dir (1148-1209). Razî'ye göre aklî deliller (bürhanlar) nakillerin [ayet ve hadislerin] zahirleriyle çatışması durumunda ne yapılması gerektiği açık ve nettir:

"*Aklî kesin deliller bir şeyin sübutuna delalet eder, sonra da zahirleri bunun aksine işaret eden naklî delillerle karşılaşacak olursak, takınacağımız tavır şu dört şıktan başkası olamaz:*

- *Hem aklın hem de naklin gerektirdiklerini kabul etmek.*
- *Her ikisini reddetmek.*
- *Naklî delilleri doğrulamak ve aklî olanları yalanlamak.*

[96] Nursi, 1995, Mukaddime.
[97] Nursi, 2016a, s. 466.

- *Aklın gerektirdiğini almak*”[98].

Razi’ye göre birinci şıkk kabul edildiğinde, “birbirine zıt iki şeyi aynı anda doğrulamış oluruz ki, bu imkânsızdır”; ikincisi kabul edildiğinde “iki zıt şeyin her ikisini de yalanlamak olur ki, bu da imkânsızdır”; üçüncü şık ise sonuç olarak batıldır [geçersizdir]. Böylece zorunlu olarak dördüncü ihtimal olarak Allah’ın bize bir lütfu olan “aklın gerektirdiğini almak” durumundayız[99].

Yöntemin Uygulanması

Said Nursi din-bilim konusunda yukarıda özetlemeye çalıştığımız görüşlerini, hem eski hem de yeni Sad dönemlerinde yazdığı eserlerinde uygulamış; günümüz insanı için aklî ve bilimsel olmadığı için tenkit edilen ve kabul edilmeyen nakli bilgiler yorumlayarak izah etmiştir.

Said Nursi’nin Kur’an ve tevhid ekseninde temellendirdiği din-bilim ilişkisi birbiri ile uyumlu bir anlayışı temsil etmektedir. İslam dininin bilimle çatışmak şöyle dursun, bilimin ortaya çıkması ve gelişmesi için en büyük muharrik ve teşvik edici olduğunu savunmaktadır.

Birinci ve en önemli misal, bazı ulemanın din adına dünyanın yuvarlaklığıyla ilgili iddialarıdır. Nursi için “muhakkikîn-i İslâm” olan âlimler için yerin yuvarlaklığı konusunda herhangi bir şüphe yoktur. Bu konuda gelenekten misaller vererek Sadeddin Taftazânî ve Seyyid Şerif-i Cürcanî gibi âlimlerin adeta bir “top gibi küreyi ellerinde tutup” her tarafına bakıp inceldiklerini belirtir. Dahası Râzî, İbrahim Hakkı ve Gazâlî'nin de aynı görüşte olduğunu belirtir. Buna rağmen, aklın ve bilimin sonuçlarını değil de, bazı dinî metinlerin “zahirî” ve “aşırı” yorumlarından hareketle” dünyanın yuvarlaklığını “dini koruma bahanesiyle inkâr ve reddetmeyi” dine karşı sadakat değil bilakis, “*büyük bir cinayet ve hıyanet*" içerisinde olmakla suçlar[100].

Sonuç olarak, Said Nursi’nin Kur’an ve tevhid ekseninde temellendirdiği din-bilim ilişkisi birbiri ile uyumlu bir anlayışı temsil

---

[98] Razi, 1986). Esasu’t-Takdîs, Tahkîk: Ahmed Hicazî as-Sakâ, Kahire: Mektebetu’l-Külliyyâti’l-Ezheriyye. s. 220.

[99] Razi, a.g.e.

[100] Nursi, 1995, s. 49-50.

etmektedir. Dinin [İslam] bilimle çatışmak şöyle dursun, bilimin ortaya çıkması ve gelişmesi için en büyük muharrik ve teşvik edici olduğunu savunmaktadır. Ona göre din-bilim çatışması olarak görülen konular, Dinin özünden değil, dinî yorumlayanların kendi zamanlarındaki anlayışlarından kaynaklanmaktadır. İbn Sina misalinden hareketle, onun kadar dahi ve zeki olsa da, her bilim insanının "*kendi zamanın çocuğu olduğunu*" (ibn-i zaman) söyler. Bu tarihe dayalı anlayışın bilgi ve bilincimizin içerisinde yaşadığımız zaman ve çevre tarafından şekillendirildiği ve sınırlandırıldığıdır. Thomas Kuhn bilim tarihçisi ve felsefecisi olarak geliştirdiği "paradigma" kavramıyla bilimin bu boyutunu ayrıntılı olarak göstermiştir[101].

Said Nursi'nin görüşleri bir bütün olarak ele alındığında, burada aklı ve bilimi körü körüne yüceltmek değil; aklın sınırlarını bilen ancak vahiyle aydınlatılmış aklın gücünü de teslim eden bir anlayışla karşı karşıyayız. Onun büyük bir öz güven ve ısrarla kâinattaki düzen, nizam, hiyerarşi, güzellik ve estetik boyutu vurgulayarak; kâinatın akıl tarafından anlaşılabilecek ve bilim adamlarınca formüle edilebilecek olan yapısına dikkat çeker. Böylece, elde edilen tüm bilimsel sonuçlar tevhid ilkesinin bütüncüllüğü çerçevesinde meydana gelmekte ve Nursi'ye göre akıl-kalp ittifakının ortaya koyduğu bu ürün ise Kur'an tarafından hikmet olarak tanımlanmaktadır.

Nursi'nin tevhid ekseninde temellendirdiği din-bilim ilişkisi İ. R. El-Farukî (1921-1986), Nakip al-Attas, Seyyid Hüseyin Nasr gibi çağdaş Müslüman düşünürlerce de benzer delilerle savunulmuş; İslam'da Batı medeniyetinde olduğu gibi bir din-bilim çatışmasının olmadığı ayrıntılı olarak vurgulanmıştır[102].

---

101 Kuhn, S. T., (2000).Bilimsel Devrimlerin Yapısı, çev. Nilüfer Kuyaş), İstanbul: Alan Yayınevi, (5. baskı).

102 Bigliardi, 2015. a. g. e.

TEVHÎD ŞİİRLERİ IŞIĞINDA YARATILIŞ GERÇEĞİ

Prof. Dr. İdris KADIOĞLU
Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Diyarbakır/Türkiye.
ikadoglu@gmail.com

Burada, Divan edebiyatının kurucularından olan ve tevhit konulu çok sayıda şiir yazan Ahmedî'nin bir şiiri, tekke tasavvuf edebiyatının önemli şahsiyetlerinden biri olan Niyazi-i Mısrî'nin bir kasidesi, hakîmane üslubun üstat şairi Urfalı Nabi'nin tevhid kasidesi incelenmiştir.

Ayrıca bu bağlamda 20.yy'ın önemli düşünürlerinden Bediüzzaman'ın mensur "*Âyetü'l-Kübra*" risalesindeki iki manzumesi üzerinde durulmuştur. İncelenen bu şiirler ışığında, kâinatın yaratıcısını tarif eden âfâkî ve enfüsî delillerden misaller sunulmuştur. Şimdi, uzaklardan gelen bu seslere kulak verip, yaratılış mucizesindeki hikmeti anlamaya ve anlatmaya çalışalım.

Tevhid, Türk-İslâm edebiyatında Allah'ın varlığını, birliğini, kudretini, esmâ ve sıfatı ile bunların kâinattaki tezahürlerini ele alan manzum-mensur edebî bir türdür. *Tevhidler*, genellikle kaside nazım şekliyle yazılır.

Tevhîd Nedir?

Tevhid, Türk-İslâm edebiyatında Allah'ın varlığını, birliğini, kudretini, esmâ ve sıfatı ile bunların kâinattaki tezahürlerini ele alan manzum-mensur edebî türdür. Edebiyatta tevhid Allah'ın zâtı, sıfatı ve fiillerinden söz ederek O'nun birliğini, tek ve eşsiz oluşunu, kudretinin sonsuzluğunu, zâtının yüceliğini, bütün kâinatın ve mahlûkatın, özellikle insanın aczini, yaratıcısına, O'nun lutfuna olan ihtiyacını ve yalnız O'na sığınması gerektiğini anlatan eserlere verilen addır[103].

---

[103] Uzun, M. (2012). "Tevhid". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** C.41, s.24-26, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 41: 24

Kelime anlamı, ‘birlik’, ‘birlemek’tir. Allah’ın varlığını, birliğini, bütün kendisine has Zatî ve Subutî sıfatların Zatında toplandığını, eşi ve benzeri bulunmadığını bilmek ve buna inanmak demek olan tevhid, en özlü biçimde “Lâ ilâhe illallâh” (Allah’tan başka ilah yoktur) cümlesiyle ifade edilir. Bu nedenle bu cümleye tevhid kelimesi (kelime-i tevhid) denir. Kelime-i tevhid; “Tek ilahtan başka kulluk edilecek başka bir ilah yoktur. O tek olan ilah da, şeriki olmayan yüce Allah’tır. Çünkü ibadete layık olan, ancak odur.” manasındadır.

> ***“Yeryüzüne rüzgârı hizmetkâr, bahçeye bulutu sucu yapan kimdir? Nergisin gözünü sürmeli, lalenin yüzünü kırmızı eden kimdir?”***
>
> **Ahmedî**

Bir edebiyat terimi olarak, yaratıcının birliğini ve ululuğunu anlatan şiirlere **tevhid** denir. Genellikle kaside biçiminde yazılırlar. Tevhidde yaratıcının büyüklüğü, sıfatları, kudretinin sonsuzluğu, tasvir ve hayal edilebilen şeylerden soyutlanması, hiçbir şeyin ona eş ve benzer olamayışı, bütün kudret ve ilimlerin ona ait oluşu gibi özellikler sanatlı bir dille anlatılır. İsim, sıfat, fiil ve şe’nleriyle tecelli eden yaratıcı karşısında kulun acizliği vurgulanır.

Mutasavvıfların tevhid anlayışına göre; *tevhîd-i ef‘âl, tevhîd-i sıfat, tevhîd-i zât* olmak üzere tevhidin üç mertebesi vardır.

Tevhîd-i ef‘âl, kâinatta Allah’tan başka gerçek bir müessirin olmadığı hakikatine ulaşarak bütün hareketlerin kaynağı olarak onu bilmek ve ona tevekkül etmektir.

Tevhid-i sıfat, küllî ilim, irade ve kudret sahibi olarak Allah’ı bilmek, cüzî ilim, irade ve kudretleri Allah’ın mutlak kudreti içinde yok etmek, her kemâli onun nurunun cilvesi, yansıması olarak kabul etmektir.

Tevhid-i zât, Allah’ta fâni olmak, yok olmak demektir. Mutasavvıfların *fenâfillâh, bekâ billah* terimleriyle açıklanabilecek bir mertebedir. Bu mertebede bütün ibare ve işaretler yok olmuştur.

> ***“Âlemi yoktan var eden, Âdemi insan suretinde inşa eden kimdir?”***
>
> **Ahmedî**

Allah’ın zât, sıfat ve fiillerinden bahseden tevhid, bu yönüyle kelâm ilminin en önemli konularından biridir. İslâm’ın kabulünden sonra, tevhid yazma geleneği Türk edebiyatında da görülmektedir. Özellikle övgü şiirleri olarak bilinen kasîde şeklindeki şiirlerin başında tevhitler yer alır. Allah’ın varlığına ve birliğine inanan sanatkâr, kulluk

bilinciyle ilk önce methedilmesi gereken en büyük zât olarak Allah'ı görür. Bu, şairlerdeki dinî hassasiyetin ve estetik anlayışın bir göstergesidir.

Türk Edebiyatında Tevhidler

Türk edebiyatında tevhidler konusunda en kapsamlı çalışma, Ali Nihat Tarlan tarafından yapılmıştır. Tarlan'ın "*Divan Edebiyatında Tevhidler*"[104] adlı çalışması dört fasikülden meydana gelmektedir. İlk iki fasikülde zahiri şeriata uygun olarak yazıldığı ifade edilen altı tevhid manzumesi kısmen tahlil edilmiştir. Üçüncü fasikülde şekil ve mevzuya göre tevhid tasnifi yapılmıştır. Buna göre; tevhidler önce şekil bakımından *nazım* ve *nesir* olarak iki gruba ayrılmış, manzum olan tevhitlerin genelde kasîde şeklinde yazıldığına dikkat çekildikten sonra, mesnevi, terci ve terkib-bend, gazel, kıta, rubai şekillerinde de tevhid yazıldığı belirtilmiştir. Konu bakımından da bir tasnife tâbi tutulan tevhidler, şeriat esaslarına göre yazılanlar ve tasavvufî esaslara göre yazılanlar olarak önce iki gruba ayrılmış, tasavvufî tevhidler de umûmî ve husûsî olarak iki grupta incelenmiştir.

> ***Ey yüce Allah! Yer ve gök, bu cihan ve bütün kâinat senin kudretinin eserleridir.***
> **Ahmedî**

Ahmedî, Şeyhî, Fuzulî, Cem, Mihrî, Lamii ve Nabi'nin tevhid kasideleri birinci grupta;

Niyazî-i Mısrî ve diğer tekke, tasavvuf erbabının şiirleri ikinci grupta değerlendirilmiştir.

Bu tasnife göre Mısrî'nin tevhidi, *umumî tasavvuf tevhidleri* arasında mütalaa edilebilir. Bunun yanında Tarlan'ın belirttiği gibi, belli tarikatların hususî terminolojilerini ifade eden tevhidler de vardır ki, Nesimi'nin tevhidi bunlardan biridir.

Türk Edebiyatında Tevhidler adlı antoloji türündeki çalışmada İsen ve Macit şekil açısından tevhitlerdeki müştereklik konusunda şu tespitlerde bulunur[105]:

- "Kelime-i tevhîd"in redif olarak kullanıldığı şiirler: Ahmedî, Cem ve Mihrî Hatun'un,
- "Peydâ" redifli şiirler: Usûlî ve Niyazî-i Mısrî'nin,
- "Eyledin" redifli şiirler: Muhibbî, Zâtî ve Yenişehirli Avnî'nin,
- "â" sesinin kafiyeyi teşkil ettiği şiirler: Nâbî ve Fuzûlî'nin şiirleri.

---

[104] Tarlan, Ali Nihat, (1936). Divan Edebiyatında Tevhidler, Fasikül II. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayımlarından No: 24, Burhaneddin Matbaası.

[105] İsen Mustafa, Macit Muhsin, (1992). Türk Edebiyatında Tevhidler, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.:14

Tevhidlerde genelde konu üç bölümde ele alınır. Birinci kısımda Yaratıcı'nın selbî ve subûtî sıfatlarından bahseden şair, ikinci kısımda Yaratıcı'nın kâinattaki tecellilerini şiire yansıtır. Beşeri aczin ve korkunun, heyecanının dile getirildiği üçüncü kısım ise münacattır. Tasavvuf felsefesinin terennüm edildiği tevhidlerde bu tasnife pek riayet edilmediğini söyleyebiliriz. Mısrî'nin tevhidi bunun tipik misallerinden biridir.

Ahmedî'nin (14.Yy) Tevhidinde "*Kim Yarattı?*" Sorusu

Etrafta gördüğü değişim, hareket, ölüm, diriliş karşısında hayret eden insan, bunun sebebi ve failini araştırma ihtiyacı duymuştur. Meraklı, mütefekkir bir gözlemci olan 14.yy şairlerimizden divan şairi Ahmedî de yazdığı birçok tevhid türü kasidelerden birinde *istifhâm-ı lafzî* ile*"Bunu kim yarattı?"*anlamında,"*Kim etti?*" sorusunu sormak suretiyle, varlığın sahibini araştırmaktadır. Bunu yapan ya tabiat, ya sebeplerdir. Ya da her şey kendi kendine olmaktadır. Veya Allah tarafından yaratılmıştır. Şair gözlem yoluyla, akli delillere dayanarak yaratılan her şeyin O'nun birliğine şehadet ettiğini görmekte, düşünmekte ve Vahdet gerçeğini dile getirmektedir.

Şair, cevabını çok iyi bildiği "*Kim etti?*" sorusunu defalarca sorarak, okuyucu ve dinleyicilerin dikkatini kâinattaki hadiselere çevirmekte, yaratılış hakikatini, Yaratıcı'nın varlığı ve birliğini keşfederek bulmalarını sağlamaktadır.

- Yeryüzüne **rüzgârı** hizmetkâr, bahçeye **bulutu** sucu yapan kimdir?
- Kamıştan tiryak olan **şekeri** çıkaran, dikenden taze **hurma** bitiren kimdir?
- **Nergisin** gözünü sürmeli, **lalenin** yüzünü kırmızı eden kimdir?
- **Menekşenin** saçını misk kokulu, **gülün** yanağını ra'na (güzel) kılan kimdir?
- Yeryüzünü türlü **renklerle** süsleyen, ağaçlara **yeşil cennet elbisesi** giydiren kimdir?
- **Diriden** ölüyü, **ölüden** diriyi ortaya çıkaran kimdir?
- Gündüzü geceden daha aydınlık yapan, mevsimleri yaratıp yazı kıştan ayıran kimdir?
- Sahradan kıymetli **kızıl yakut** çıkaran, bir damla sudan **parlak inci** yapan kimdir?
- Âlemi yoktan var eden, Âdemi insan suretinde inşa edip yaratan kimdir?

Ahmedî'ninTevhid Şiirinden Beyitler[106]

… Anuñ birliğine virür şehâdet (IV/8) Ser-â-ser âfer îniş zîr ü bâlâ	*Baştanbaşa yaratılış, yerdeki ve gökteki her şey, tamamen O'nun birliğine şahitlik eder.*
Kim itdi **yili** yiryüzine ferrâş (IV/9) Kim itdi bâga **bulutları** sakkâ	*Yeryüzüne rüzgârı hizmetkâr, bahçeye bulutu sucu yapan kimdir?*
Kamışdan kim düzetdi nûş-ı dârû (IV/10) Dikenden kim bitürdi tâze **hurmâ**	*Kamıştan tiryak olan şekeri çıkaran, dikenden taze hurma bitiren kimdir?*
Kim itdi **nergisüñ** gözin mükahhal (IV/11) Kim itdi **lâlenüñ** yüzini hamrâ	*Nergisin gözünü sürmeli, lalenin yüzünü kırmızı eden kimdir?*
Benefşe zülfini kim itdi müşgîn (IV/12) **Gülüñ** ruhsârını kim kıldı raʿnâ	*Menekşenin saçını misk kokulu, gülün yanağını ra'na (güzel) kılan kimdir?*
Çemen ferşini kim itdi mutavves (IV/13) **Agaçlar** hullesin kim kıldı hadrâ	*Yeryüzünü türlü renklerle süsleyen, ağaçlara yeşil cennet elbisesi giydiren kimdir?*
Diriden ölüyi kim itdi zâhir (IV/14) **Ölüden** diriyi kim kıldı peydâ	*Diriden ölüyü, ölüden diriyi ortaya çıkaran kimdir?*
Giceden gündüzi kim itdi rûşen (IV/15) **Yazı kışdan** kim eyledi hüveydâ	*Gündüzü geceden daha aydınlık yapan, mevsimleri yaratıp yazı kıştan ayıran kimdir?*
Kim ider sahradan **yâkût-**ı ahmer (IV/16) Kim ider katreden **lü'lü-**yilâlâ	*Sahradan kıymetli kızıl yakut çıkaran, bir damla sudan parlak inci yapan kimdir?*
Kim itdiʿâlemüñ tertîbin ibdâʿ (IV/17) **Kim itdi âdemüñ terkîbin inşâ**	*Âlemi yoktan var eden, Âdemi insan suretinde inşa eden kimdir?*
Hudâvendâ cihân kim kudretinden (IV/18) Yir ü gök oldı vüʿarş-ı muʿallâ[107]	*Ey yüce Allah! Yer ve gök, bu cihan ve bütün kâinat senin kudretinin eserleridir.*

[106] Buradaki beyitler Akdoğan, Y. Ahmedî, *Dîvân*. (Haz.) www.kulturturizm.gov.tr (Erişim: Kasım 2017) adlı çalışmadan alınmış, nesre çeviri ve dil içi çevirisi eklenmiştir.
[107] Akdoğan, Y. Ahmedî, *Dîvân*. (Haz.) www.kulturturizm.gov.tr (Erişim: Kasım 2017) 10

Niyazi-i Mısrî'nin (17.yy) Tevhidinde Kenz-i Hafî ve Tecelli[108,109,]

Mısrî, 17 beyitlik tevhit kasidesinde kudretin kâinattaki tecellileri karşısında hayretini ifade etmekten başka çaresinin olmadığını haykırmak ister. O, her şeyin canlı olduğunu müşahede eder. Her şey adeta umumî bir bestenin perde perde yükselen veya alçalan bir nağmesidir. Mısrî'ye göre;

- Mevcudat, perde arkasındaki *kenz-i hafî*'nin bir yansımasıdır. Aşk-ı hakikîyi bilmeyen perde arkasını göremez.
- Keşif, aşkın verdiği bir güçtür ve insanı gerçeğe eriştirir.
- Âşık, ilâhiyetin kalbe tecelli etmesiyle kâinatın manasını keşfeder.
- Kâinatın dış görünüşü *kesret*tir. Perdenin arkasında *vahdet* hazineleri gizlidir.
- Kâinat, bir olan Allah'ın *celâl* ve *cemâl* tecellîsinden ibarettir.
- Marifetullaha erişen kişi *birliğin* zevkini alır, *ikilikten* kurtulur.

Mısrî tevhidinde, vahdet âleminden kesret âlemine yansıyan celâlî, cemâlî tecellileri aklî, kalbî, rûhî gözlemlerine dayanarak anlatır. Bunu yaparken seçtiği kelimelerde karşıtlıklar dikkat çekicidir. "Vahdet-kesret", "iç-dış", "celâl-cemâl", "cennet-nâr", "mümin-kâfir", "gül-hâr", "birlik-ikilik" gibi. Mutasavvıfın bu dünya, öteki dünya bağlamındaki gözlemleri; görünen âlemin görünmeyen âlemle ilişkisi, onu varlığın birliği fikrine ulaştırmıştır. Mısrî'yi bu düşünceye sevk eden mevcudâttaki mütenâsip zıtlıklardır.

a. Şiirdeki Fiiller

Peydâ ol-, Zuhûr et-, Tecellî eyle-, Doğ-, Görün-, Gel-, Taşın-. Bu fiillerin ortak özelliği tecellî'dir. Tecellî süreklilik arz ettikçe gizli sırlar dünyası değişik şekillerde tezahür eder.

Tecellî eyledükçe ol sarây-ı sırr-ı ahfâda
Bu sûret âlemi içre satu bâzâr olur peydâ

Mısralarından sonra bu tezahürleri kavrayacak gözlemleri ifade ederken; özellikle **nazar eyle-, gör-, bak-** fiillerinin emir kiplerini kullanmış, bu gizli sırlar dünyasını diğer bir ifadeyle gerçeği âriflerin, velîlerin, kâmil zatların keşfedebileceğini ima etmiştir.

[108] Kadıoğlu, İ. (2008). Niyâzî-i Mısrî'nin Tevhîdindeki Tasavvufî Kelime Örüntüsünün Yorumu ve Şiirin Tahlili, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, (Esosder). S. 24, s. 152-170.
[109] Kavruk, H., (2004). Niyazî-i Mısrî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Türkçe Şiirleri. Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları.

b.Mülk (Görüntü/Kesret) Âlemi

Vahdetin tecellî aynası olan bu âlem, mutasavvıflarca kesret âlemi olarak anılmaktadır. "Zulmet, envâr, kesret âlemi, agyâr, edvâr, can, a'mâr (ömürler), dış, zuhûrât, mü'min, küffâr, sûret âlemi, satubâzâr, sun', kâr, Cennet, nâr, gül, hâr, ikrâr, inkâr, hâristân, gülzâr, dâr, deyyâr, ekvân, yüz, sahrâ-yı kesret, agyâr, nakş-ı sûret, eşya, **ikilik**" terimleri bu âlemi yansıtır.

"**Kesret âlemi, sûret âlemi, sahrâ-yı kesret, dış"**gibi kelime ve kelime gruplarını görünen âlemin mekân boyutunun kelime kadrosu olarak tasnif edebiliriz. Şair, kesret âlemindeki karşıtlıkları ifade etmek için şu kelimeleri özellikle seçmiştir:

envâr	↔	zulmet
mü'min	↔	küffâr
cennet*	↔	nâr*
gül	↔	hâr
ikrâr	↔	inkâr
gülzâr	↔	hâristân
dâr	↔	deyyâr

(*Kesret âleminin ahiret boyutundaki iki zıt tecellîyi ifade eder.)

c.Melekût (Birlik/Vahdet) Âlemi[110]

Birliğin kaynağı olarak nitelendirilen öteki âlem mutasavvıflara göre vahdet âlemidir. Şair, bu yüze yansıyan tecellinin kaynağıyla ilgili birliği ifade eden terimleri kullanmıştır. "Kenz-i hafî, deryâ-yı vahdet, dildâr, şem'-i cemâl, adem iklîmi, iç, hayâlât, enbiyâ, mürsel sarây-ı sırr-ı ahfâ, zât, isim, celâl, cemâl, kâmil, velî 'ârif, sır, ummân-ı vahdet, yâr, dîdâr, lezzât, kenz-i mahfî, esrâr, birlik" terimleri öteki âlemi yansıtır. Şiirde vahdeti, birliği ifade eden kelimeler öteki yüzle ilgilidir.

"**Kenz-i hafî, deryâ-yı vahdet, adem iklîmi, iç, sarây-ı sırr-ı ahfâ, ummân-ı vahdet"** gibi kelimeleri öteki alemin mekan boyutunun kelime kadrosu olarak tasnif edebiliriz.

Niyazî-i Mısrî mutasavvıf bir şairdir. Vahdet-i vücut nazarıyla kâinata ve mevcudata bakmaktadır. Bu bakışta, her şey şairi vahdete yani birliğe ulaştırmaktadır. Şair, mülk ve melekût âlemini mütalaa; celâlî ve cemâlî tecellileri müşâhede ederek ikilikten kurtulur, birlikteki lezzet ve nimeti tadar

"Alan lezzâtı birlikden, halâs olur ikilikden"

---

[110] Kara, M., (1994). Niyazî-i Mısrî. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Şair, düşüncesini beyitlere yansıtırken, ispatlayıcı anlatım tekniğini başarıyla kullanmıştır. Muhatabı inanmaya, aydınlatmaya, iknâ etmeye çalışmaktadır. Zihî, (ne güzel) kelimesiyle söze başlaması, kendi düşüncelerinin kabul edilmesi için içselleştirdiği anlamları ifade ederek karşıdakine açılması, şairin içten bir anlatımı benimsediğini gösterir. Sözü fazla uzatmadan, kâinatla ilgili tüm mütalaa ve müşahedesini bir çırpıda, veciz bir şekilde ifade etmektedir.

d-Mısri'nin Tevhidi:[111]

Zihî kenz-i hafîk'andan gelür her var olur peydâ (1)
Kimi zulmet zuhûrider kimi envâr olur peydâ

1.(Var olan her şeyin ondan geldiği gizli hazine ne güzel. Bazen zulmet, bazen nûr olarak tezâhür eden her şeyin kaynağı odur.)

Zihî deryâ-yı vahdet kim kesilmez hergiz emvâcı (2)
Bu kesret âlemi andan dogup nâçâr olur peydâ

2.(Kesret âlemi, vahdet denizinin dalgalanmasıyla tezâhür eden perdelerdir. Vahdet denizinin asla kesilmeyen dalgalarıyla bu kesret âlemi vücut bulmuştur.)

Ne sihr-i bü'l- 'acebdür kim bu yüzden görünür agyâr (3)
O yüzden gayrı yok tenhâ gelür dildâr olur peydâ

3.(Bu ne tuhaf bir sihirdir ki, bu yüzden bakıldığında ağyar, o yüzden bakıldığında sevgili görünür.)

O yüzden görülen agyâr döner şem'-i cemâlinden (4)
Felekler de görüp anı döner edvâr olur peydâ

4.(Kesret âlemi, mâsivâ, Allah'tan gayrı her şey, O'nun nûru etrafında döner. Felekler de o ilâhî nûru görüp dönmeye başlar ve böylece devirler meydana gelir.)

Taşınır günde yüz biñcân 'adem iklîmine her dem (5)
Gelür yüz biñ dahi andan bulur a'mâr olur peydâ

5.(Her an binlerce hayat, adem ülkesine gider ve binlercesi adem memleketinden varlık âlemine çıkar.)

Dışın içe hayâlâtı için dışa zuhûrâtı (6)
Birinden ol birine tuhfeler her bâr olur peydâ

6.(Dıştan içe hayaller, içten dışa feyizler her defasında birbirine hediyeler sunmaktadır. Salik, mülk âleminde olduğu halde melekût âlemiyle de irtibatlıdır.)

---

[111] Tarlan, A. N. (1936). **Divan Edebiyatında Tevhidler,** Fasikül IV. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayımlarından No: 24, Burhaneddin Matbaası. Adlı yayından alınmış, beyitlerin nesre çeviri ve dil içi çevirileri eklenmiştir.

O devr ile gelüptür enbiyâ mürsel merâtibce (7)

Gehî mü'min zuhûr ider gehî küffâr olur peydâ

7.(Derecelerine göre peygamberler gönderilmiştir. Buna rağmen îman edenlerin yanı sıra Allah'ı inkâr edenler de ortaya çıkmıştır.)

Tecellî eyledükçe ol sarây-ı sırr-ı ahfada (8)

Bu sûret âlemi içre satu bâzâr olur peydâ

8.(Gizli sırların sarayı olan âlem-i melekûttaki tecelliler neticesinde mülk âleminde alış veriş meydana gelir.)

Anuñ zâtına gâyet sun'una hergiz nihâyet yok (9)

Anuñ çün her bir isminden gelür bir kâr olur peydâ

9.(Onun zât ve sıfât hazinesinin tecellileri sonsuzdur. Bütün tezahürler onun cilve-i esmasıdır.)

Tecellî eyler ol dâ'im celâl ü geh cemâlinden (10)

Birinin hâsılı Cennet birinden nâr olur peydâ

10. (O, ya celâli ya da cemâliyle tecelli eder. Cemâl tecellisiyle cennet, celâl tecellisiyle cehennem olur.)

Cemâli zâhir olsa tiz celâli yakalar anı (11)

Görürsün bir gül açılsa yanında hâr olur peydâ

11. (Onun cemali görünse hemen arkasından kahr ve heybeti zâhir olur. Bir gül açılınca yanında dikenlerin peyda olmasını görürsün.)

Bu sırdandur ki bir kâmil zuhûr itse bu 'âlemde (12)

Kimi ikrâr ider anı kime inkâr olur peydâ

12.(Cemâl ve celâlin beraber görünmesi sırrıyla, bir kâmil ortaya çıksa, kimileri onu tasdik ederken kimisi de inkâr eder.)

Velî 'ârif celâl içre cemâlini görür dâ'im (13)

Bu hâristânın içinde añagülzâr olur peydâ

13.(Ârif, daima celal içinde cemali müşahede eder. Dikenlerle dolu bu âlem, ona her zaman gül bahçesi görünür.)

Ne sırdur ki iki kimse nazâr eyler bu ekvâna (14)

Biri ancak görür dârı bire deyyâr olur peydâ

14. (Ne sırdır ki, bu âleme bakan iki kimseden birisi sadece mülkü, diğeri mülkün sahibini görür.)

İçi 'ummân-ı vahdetdür yüzi sahrâ-yı kesretdür (15)

Yüzin gören görür agyâr içinde yâr olur peydâ

15.(İçi vahdet denizi, dışı kesret çölüdür. Surete bakana ağyar, öze bakana sadece sevgili görünür.)

Alan lezzâtı birlikden halâs olur ikilikden (16)
Niyâzî kanda baksa ol hemândîdâr olur peydâ

16.(Birliğin lezzetini alan ikilikten, şirkten kurtulur. Niyazi nereye baksa, orada Hakkın yüzünü görür.)

Görür ol kenz-i mahfîden nice zâhir olur eşyâ (17)
Bilür her nakş-ı sûretden nice esrâr olur peydâ (Tarlan 1936/4:32-33)

17. (O gizli hazineden eşyanın nasıl çıktığını görür. Görüntülerin arkasındaki sırları anlar).

Nâbî'nin Tevhidinde (17.Yy) Yaratılış Gerçeği ve Tekvini Ayetler[112]

Nabi'nin tevhidi yüz beyitlik müzeyyel bir kasidedir. Şer'î (Kelami) tevhidler sınıfına dâhil edebileceğimiz Nabi Tevhidi, muhteva bakımından dört bölüme ayrılabilir. Birinci bölümde Allah'ın **selbî ve sübûtî** sıfatlarından bahsedilmiş, ikinci bölümde Cenab-ı Hakk'ın **kudretinin kâinattaki tecellileri** ortaya konulmuştur. Üçüncü bölümü teşkil eden **münâcâtta** ise Allah'ın yüceliği, kâinatı idare etmesi, bunun karşısında aczini anlayan insanın O'na sığınması anlatılmıştır. Son bölüm zeyl olup kasidenin **yazılış sebebi** ve dönemin sadrazamı İbrahim Paşa'nın övgüsünü ihtiva eder.

Kaside:

Ta'âlallâh zihî dîvân-tırâz-ı sûret ü ma'nâ (1)
Ki cism-i lafz ile rûh-ı me'âli eylemiş peydâ

1."Lafız cismiyle mana ruhunu ortaya çıkarmak suretiyle, şekil ve mana divanını şaşılacak kadar güzel süsleyen Allah ne yücedir." anlamına gelebilecek bir beytle başlar. Şair bu beyitte; kâinatı şekil ve muhteva bakımından muazzam çizilmiş ve mükemmel yazılmış bir kitaba benzetmektedir. Şiirin ilerleyen bölümlerinde şair, kâinat kitabını müşahede, okuma ve dinleme yoluyla yaratılış hakikatlerini, âlemin yaratıcısını tarif eden âfâkî ve enfüsî delilleri biraraya getirerek O'nun sonsuz kudretini anlatır.

Kurup bir bârgâh-ı sun' ***lutf u kahrdan*** *memzûc (6)*
Virüp ***ezdâda*** *amîz iş komış nâmına nuñ dünyâ*

6. "(Allah), Lütuf ve kahrını karıştırıp büyük bir otağ kurmuş ve orada zıtları birbiriyle uyuşturarak (anlaştırarak) bu otağın adını **Dünya** koymuş."

[112] NâbîYûsuf b. Abd-Allâh Ruhâvî (1052-1124/1642-1712), *Divan*. Ankara: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu (Arşiv No: 06 Mil Yz A 8176.).

*Zihî zât-ı **Ulûhiyyet** mühim-sâz-ı **Rubûbiyyet** (10)*
Ki şehristân-ı sun'ında degül bir zerre nâ-ber-câ

10."Şaşılacak bir şekilde, nasıl bir Uluhiyyet ve nasıl bir mühim şeyleri meydana getiren Rububiyyet ki, sanatının şehrinde her şey yerli yerindedir bir zerre bile yersiz değildir."

Zihî **Mübdi'** ki, Zihî **Hâlık** ki, Zihî **Vâcib** ki, Zihî **Râzık** ki, Zihî **Fâtih** ki, Zihî **Bârî** ki, Zihî **Sâni'** ki, Zihî **Kâdir** ki, Zihî '**Âdil** ki, Zihî **Kâbız** ki, Zihî **Bâsıt** ki …İfadeleriyle başlayan beyitlerde Nabi, efâliyle beraber şuunât-ı İlahiyyenin kâinattaki tezahürlerini hayretle izler, "Yapan/yaratan kim?" sorularına karşı hissiyatını şöylece şiire döker:

*Zihî **Mübdi'** ki bî-reng-i 'amâdan eylemiş tasvîr (11)*
Hezârân çihre-i rengîn hezârân dîde-i bînâ

11. "(Allah), nasıl hayret veren bir ibda (icâd, yaratma) sahibidir ki, Amâ'nın renksizliğinden, binlerce renkli yüz, binlerce gören göz resmetmiştir".

*Zihî **Vâcib** ki, itmiş mümkinüñ îcâdını îcâb (12)*
***Kemâl-i rahmetinden** eylemiş ma'dûm iken ihyâ*

12. "O, Mümkin"in icâdını gerektiren ne güzel Vâcîb'dir ki, Kâinat "yok" iken rahmetinin, bağışının mükemmelliği ile onu diriltmiştir".

*Zihî **Hâlık** ki, kemter nutfe-i nâ-çîzden itmiş (13)*
Kıbâb-ı bârgâh-ı çarha sıgmaz kimseler peydâ

13. "Ne güzel bir Hâlık ki, Değersiz bir nutfeden (damladan), çarhın (göklerin) şâhâne otağına sığmaz insanlar vücûda getirmiştir".

*Zihî **Râzık** ki, enbân-ı 'ademden itmede ihsân* (14)
Hezârân tûşe-i şîrîn hezârân ni'met-i ahlâ

14. "(Allah), ne güzel bir Râzık ki "yokluk" heybesinden binlerce tatlı yiyecek, binlerce çok lezzetli nimet bağışlamaktadır".

*Zihî **Fâtih** ki, agsân-ı hafâdan itmede ibrâz (15)*
*Nikâb-ı berge pîçîde hezârân mîve-i eşh*â

15. "(Allah) ne güzel bir Fâtih'dir ki, gizlilik perdesi dallarından yaprak örtüsüne sarılmış binlerce pek leziz meyve ortaya çıkarmıştır".

*Zihî **Bârî** ki, hikmet-hâne-i sun'ında halk eyler (16)*
Hezârân dilber-i mevzûn hezârân duhter-i hasnâ

16. "(O) ne güzel bir "Bâri"dir ki, sanatının hikmet evinde binlerce ölçülü, düzgün dilber ve binlerce güzel yaratır".

*Zihî **Sâni'** ki, eyler berg-i tut u kirm-i bed-bûdan (17)*
Libâs-ı iftihâr-ı şehriyârân atlas u dîbâ

17. “(O) ne güzel bir Sâni’dir (sanatkâr) ki, dut yaprağı ile pis kokan bir kurtçuktan, hükümdârların övünme elbisesi olan atlas ve dîbâ (gibi ipekli kumaşlar) yapar”.

*Zihî **Kâdir** ki, hâk-i tîre-tıynetden ider îcâd (18)*
Sefîd ü zerdma‘den sebz ü sürhin cevher-i garrâ

18. “(O) ne kadar şaşılacak bir güç sahibidir ki, bulanık tabiatlı (kara) topraktan, beyaz ve sarı renkli (gümüş ve altın gibi) madenler, yeşil ve kırmızı renkte (zümrüt ve yakut gibi) parlak cevherler icâd eder.

*Zihî ‘**Âdil** ki, eyler çâr-sû-yı çâr faslında (19)*
Terâzû-yı dü-keffe hidmetin sermâ ile germâ

19. “(Allah), ne kadar şaşılacak derecede bir "Adalet Sahibi"dir ki, bir çarşıyı (andıran) dört mevsiminde kış ve yaz, iki gözlü bir terazi hizmetini görür”.

*Zihî **Kâbız** ki ‘âlem kabza-i hükminde muztardur (20)*
*Zihî **Bâsıt** ki, çekmiş kâ’inâta sufra-i yağmâ*

20. “(O) ne kadar haşmetli bir Kâbız (kavrayan)’dır ki, âlem, hükmünün pençesinde çaresizdir. Ne kadar hayret verici bir (Döşeyen ve Genişleten)’dir ki kâinâta "yağma sofrası" sermiştir…

Kâinat kitabının hikmetli sayfalarını çevirdikçe şairin hayreti artar. Kâinatın, ilâhî isimlerin yansımasından ibaret bir levha olduğu hakikatini idrak eden şair, yaratılış hakikatini mealen şöyle dile getirir:

56. “Bu âlem, hakikatlerin hikmetini biriktiren bir kitaptır. (O’nun muamma gibi gizlenmiş) manasını, kim bulup çıkarırsa aferin(ler) olsun”.

57. “(O Allah), hikmetle karışık bu iş yerini öyle şaşılacak bir şekilde tanzim etmiştir ki, en ufak bir sanatının eserini, işini anlayıncaya kadar (bir) genç ihtiyar olur”.

58. “Cihânın, zâhirde (görünüşte) de, bâtını da (iç yüzü itibariyle de) (Allah’ın) isimlerinin hükümet sarayı olduğunu, ancak hakikati görenler anlar.

Kâinat kitabının insan sayfasını okumaya başlayan şairin hayreti daha da artar. Büyük kâinat kitabının küçük bir misalini insan sayfasından okuyan şairin beyitleri şu manaları ihtiva eder:

59. “İnsan cinsinin vücudunun terkibine **organlar**, **hasseler** (beş duyu), yerleştirerek her birinin eline uygun bir alet vermiştir”.

60. “**Beyni**, tasvir (resim yapma) kuvvetinin halvet-sarayı (yalnız kalma sarayı) yaparak **hayâl** şâhını o yüce kasra yerleştirmiştir”.

61. “Dile **konuşma**, kulağa **duyma** kabiliyeti verip bunları din ve dünya düzeninin binası için âlet yapmıştır”.

62. “**Seyretmek** zevkinin hizmetini göze havale etmiş, güzelliği ve gözü birbirine deli divane eylemiştir”.

63. “Yumuşaklığı ve sertliği biçare **dokunma** duygusuna tayin etmiş, burna **koklama**, damağa da **lezzet alma** özelliği vermiştir”.

64. “Yazı, resim, kumaş ve işi; sanatının ırmağından oluğa benzeyen **parmakların** borularının ucuyla sulamıştır”.

65.”Allah’ın sanatını anlamakta **akıl** aciz, **gönül** ise hayrandır. Yüce Allah, ne güzel bir sanatkârdır, Yüce Allah, ne güzel bilendir”.

Kasidede, kâinatın yaratılışındaki hikmetleri anlatan çok sayıda veciz beyit vardır. Beyitler şu anlamları ihtiva etmektedir:

66. “Âlemin yükseği ve alçağı birbiriyle bağlanmıştır. En yücesi ve en aşağısı birbirine muhtaçtır”.

67.”Güneş, yörüngesinde yukarı ya da aşağı doğru hareket etse, hayat iksir olurdu, sağlık da Anka kuşunun kanadında olurdu”.

68. “Dört mevsim, kendi pergelinin sınırını geçse bu yükseliş, kâinatın düzenini bozardı”.

69. “Eğer gece ve gündüz, geliş gidişlerinde kendilerine ayrılmış olan zamanı bir miktar geçseler, kâinatın hayatına bozulmalar yayılırdı”.

70. “Can bağışlayan **hava**, rahmetinin tecellisi olarak ortaya çıkmasaydı, dünyadaki canlılar bir nefeste tümden yok olurlardı”.

71. “**Su**, gönül süsleyen akışından ayak çekseydi; göğüs yanması, susamışların sağlığını talan ederdi”.

72. “**Ateş**, taş ve demirin gelin odasından çıkmazsa büyük nimet evi (dünya), iş bırakmadan ötürü donardı”.

73. “Eğer kara **toprak** bağış sofrasını sermezse dünyadaki boğazına düşkünlerin işi feryat figan olurdu”.

Yirminci Yüzyılda Yazılmış Mensur Tevhid-Nâme: Âyetü’l-Kübrâ

Bediüzzaman Said-i Nursî (ö.1960), tevhide dair yazdığı mensur Âyetü’l-Kübrâ risalesinde, tüm kâinatı hayalen gezerek müşahede eder ve kâinat kitabının tekvini ayetlerini mütalaa eder. Müellif, “*Kâinattan hâlikını soran bir seyyâhın müşahedâtıdır*.” veciz ifadesiyle başlayan bu risalenin sonunda (Yedinci Şua - İkinci Menzil), biri birinci talebesi Hulusi Efendi (ö.1986), diğeri son dönem Osmanlı astronomi bilgini ve düşünürü Hoca Tahsin Efendi (ö.1881)’ye ait olan

tevhide dâir iki şiir aktarır. Dörder mısralık iki dörtlük halindeki bu şiirler aruz ölçüsüyle kaleme alınmıştır. Şiirler, şair olmayan Bediüzzaman'ın Âyetü'l-Kübrâ risalesindeki tevhid hakikatlerinden aldığı iman feyzi ve tevhid zevkinin özetini ihtiva eder:

Bak kitâb-ı kâinatın safha-i rengînine,
Hâme-i zerrîn-i kudret, gör ne tasvîr eylemiş.
Kalmamış bir nokta muzlim[*]*, çeşm-i dil erbâbına,*
Sanki âyâtın Hudâ, nûr ile tahrîr eylemiş.[113]

("Kâinat kitabının renkli ve parlak sayfasına bak! Kudretin altın kalemi, neler yazmış, gör! Kalp gözü açık olanlara, bir nokta karanlık kalmamış. Allah delillerini sanki nur ile yazmış.")

Kitâb-ı âlemin evrâkıdır eb'âd-ı nâ-mahdûd,
Sütûr-ı hâdisât-ı dehrdir âsâr-ı nâ-ma'dûd
Yazılmış destgâh-ı levh-i mahfûz-ı hakîkatte
Mücessem lâfz-ı mânidârdır, âlemde her mevcûd[114]

"(Sınırsız uzaklıklar, kâinatın yapraklarıdır. Sayısız eserler, dehrin olaylarının satırlarıdır. Gerçekte her şeyin bütün ayrıntılarıyla yazıldığı kader levhasının tezgâhında yazılmıştır. Âlemdeki her mevcut, cisme bürünmüş anlamlı sözlerdir.")

İşte, dünya misafiri ve kâinat seyyahının ikinci menzilde müşahede ettiği beş hakikat-i tevhidiyeye kısa bir işaret olarak, Birinci Makamın İkinci Babında, ikinci menzile ait böyle denilmiş:…[115].

---

[*]**Not**: Risale-i Nur'un bütün Latince neşrinde bu kelimeler "**nokta-i muzlim**" şeklinde terkipli okunmuş ve yazılmıştır. Şiir, aruz vezni ve "—•——/—•——/—•——/—•—" ölçüsüyle olduğu için terkipli okunuş, vezni ihlal etmektedir. Mısra, vezin ve anlam gereği "**Kalmamış bir nokta muzlim, çeşm-i dil erbâbına**" şeklinde okunmalıdır.

[113] Bu kıta Hulusu Bey'indir. Aruzun "—•——/ —•——/—•——/—•—" vezniyle yazılmıştır.

[114] Bu manzume Hoca Tahsin Efendi'ye aittir. Aruzun "•———/•———/•———/•———" vezniyle yazılmıştır.

[115] Nursi, Bediüzzaman S. Şualar- 7. Şua. İstanbul: RNK Neşriyat.

.

YUNUS EMRE’DE YARATILIŞ VE TEKÂMÜL FİKRİ

Öğr. Gör. Mustafa ÖZÇELİK
Dumlupınar Üniversitesi, Emekli Öğretim Görevlisi.
m.ozcelik26@gmail.com

> “***Kün***’*i bir kez söyledin, her nesneyi var eyledin*”.

Yaratılış ve tekâmül konusu hem dinin, hem ilmin hem felsefenin hatta mitolojinin ilgilendiği, görüş bildirdiği, açıklamalar yaptığı bir temel konudur. İşte bu konuda söz söyleyen bir disiplin de tasavvuftur. Biz burada tasavvufun bu konuya nasıl yaklaştığını, neler söylediğini bir mutasavvıf şairden, Yunus Emre’den hareketle aktarmak istiyoruz. Zira Yunus Emre bir filozof değildir ama bir mutasavvıftır. Eserlerinde de bu anlayışı bütün yönleriyle ele almış ve ortaya modern algıya göre bir felsefi metin sayılabilecek bir eser koymuştur. Bu eserde hem varlık hem de bilgi konusunda görüşler bulunmaktadır.

Bu konuda ilk söz olarak şunu söylemeliyiz. Yunus Emre’nin varlık telakkisi ve tekâmül fikri, inandığı dinin ve mensubu olduğu tasavvuf anlayışı çerçevesinde şekillenmiştir. Konuya getirdiği yorumlar, bu anlayışı açıklayıcı mahiyette bir genişlik ve derinlik taşıdığı için bir hayli önemlidir.

Diğer felsefeciler ve ilim adamları ise en azından bir bölümü, sahip oldukları bazı ön yargıları ya da bağlı oldukları felsefî görüşleri, bilimsel bir görünüm altında topluma empoze etme gayreti içindedirler. Mesela tesadüflerin karmaşa ve düzensizlikten başka bir şey meydana getirmediğini gözleriyle gördükleri halde, kâinattaki ve canlılardaki tasarım, plan ve düzenin tesadüfler sonucu ortaya çıktığını savunurlar. Bu durum tamamen yaratılış konusunda vahyin söylediklerini geçersiz kılmak gibi bir çabanın sonucudur. Dolayısıyla evrim meselesi ilmî olmaktan öte ideolojik bir mesele olarak görülmekte, ele alınmaktadır. Bu da evrim teorisinin ilmî bir teori olma özelliğine sahip olmadığını göstermektedir. Zaten evrim, insanlar tarafından hiçbir zaman gözlemlenebilen bir olay da olmamıştır. Diğer yandan deney yöntemleri ile de incelenemez. Mesela hiç kimse bir balığın kurbağaya, bir maymunun insana değiştiğine şahit olmamıştır.

Yunus Emre'nin Konuya Yaklaşımı

Yunus Emre, bu önemli konuya ilim, felsefe ve mitolojiden farklı olarak dört temel soruyla yaklaşır. Bu sorular "*Nasıl, ne(y)den ve niçin ve kim tarafından yaratıldık?*" Sorularıdır. Yani yaratılma süreci, yaratılışın maddî unsurları, dünyaya neden gönderildiğimiz ve bütün bunların faili olan varlık kimdir? Sorularıdır. Diğerlerinde bu kapsayıcılık ve çeşitlilik, özellikle "*niçin ve neden* yaratıldık?" sorularına cevap yoktur. Daha çok "*nasıl?"*sorusuyla meşguldürler.

> ***Toprakla sudan***
> ***yaratıp bir cisim,***
> ***Verdi bu cisme Âdem***
> ***diye isim.***
> Yunus Emre

Bu soruya odaklanmak ise tamamen metafizikten uzak, kutsal olanla bağını koparmış, seküler, pozitivist bir varoluş tasavvurunu ortaya çıkarmıştır. Bu tür bir anlayışta ise "*anlam"* tamamen ortadan kalkmış olmaktadır. Böylece yaratıcının kim olduğu ve yaratılma amacını açıklamadıkları/açıklayamadıkları için söylediklerini her ne kadar ilmî kılıfa büründürmek isteseler de, söyledikleri boşlukta kalmakta ve insanı tatmin etmemektedir.

Yunus Emre'de Yaratılış Fikri

Yunus Emre'nin yaratılışa ilişkin söyledikleri ağırlıklı olarak "*Risalet'ün Nushiyye"* isimli eserinde yer almaktadır. Bu eserde insanın kim tarafından, nasıl ve neden yaratıldığına ve nasıl tekâmül edeceğine dair anlatımlar vardır.

> ***Yir gök yaradılmadın Hak***
> ***bir gevher eyledi,***
> ***Nazar kıldı gevhere sığmadı***
> ***devr eyledi,***
> ***Gevherden buğ çıkardı ol***
> ***buğdan gök yaratdı,***
> ***Gökyüzinün bezeğin çok***
> ***ılduzlar eyledi,***
> ***Göke eyitdi dön didi ay ü gün***
> ***yürsün didi,***
> ***Suyu muallak dutup üstüni***
> ***yir eyledi.***
> Yunus Emre

a-Yunus Emre, her şeyden önce insanın tıpkı kâinat gibi yaratılmış bir varlık olduğunu ve onu yaratanın da Allah olduğu fikrini temel bir ilke olarak belirtir. O, daha bu ilk kabulüyle insanın yaratılmayıp tesadüf ve evrim sonucu meydana geldiğini söyleyerek Yaratıcı ve yaratma fikrini reddeden evrimcilerden, maddeci materyalistlerden ayrılır. Felsefeciler ve evrimci bilim adamları sadece var olanın varoluş şeklini incelerken Yunus Emre, var olanı var edenle birlikte ele almaktadır. Buna göre insan, yaratılan; Allah da yaratandır.

b-Yunus Emre "*Yaratılış nasıl gerçekleşmiştir?*" sorusunun cevabında ise, önce âlemin nasıl yaratıldığı cevabını vererek başlar. Çünkü bedene ait bir yerin olması gerekir. Bu da âlemdir. Âlem ise "*Allah'ın dışındaki bütün var olanlar*" demektir. Ve bunlar Allah'ın varlığın delaleti ve alameti olarak var edilmişlerdir. Yunus Emre, Allah katında var olan âleme "*vahdet âlemi"* derken bu yaratılana yani kâinata da "*Kesret âlemi*" der.

Buna göre Cenab-ı Hak, kudretinden bir gevher yaratmış, bu gevhere nazar kılınca da nazarın heybetinden gevher erimiş, onun nurundan yedi kat yeri, buğusundan yedi kat göğü, damlasından yedi denizi, o denizin köpüğünden dağları yaratmıştır. Allah, bu yaratmayı "*Kün*" emriyle gerçekleştirmiştir. Yunus, bunu "*Kün'i bir kez söyledin, her nesneyi var eyledin*" şeklinde ifade eder.

Yir gök yaradılmadın Hak bir gevher eyledi
Nazar kıldı gevhere sığmadı devr eyledi
Gevherden buğ çıkardı ol buğdan gök yaratdı
Gökyüzinün bezeğin çok ılduzlar eyledi
Göke eyitdi dön didi ay ü gün yürsün didi
Suyu muallak dutup üstüni yir eyledi

Allah tarafından var edilen (yaratılan) insan biri "*can"*, diğeri "*ten"* olmak üzere iki ayrı varlık türünden yaratılmıştır. Ten onun görünen tarafı ve görünüş halidir. Can'a gelince insanda iki türlü can vardır. Biri, diğer canlılarda da bulunan ve onlara dirilik, canlılık ve hayat veren kudrettir ki buna "*hayvani can*" diyebiliriz. Fakat Kur'an'da ilâhî fıtrat şeklinde ifade edilen bir başka can daha vardır ki, bu sadece insanlara mahsus bir durumdur. Ve bu Kur'an'daki muhtelif ayetlerde "*ruh-ı menfuh*" diye nitelenen ilâhî cevherdir.

3-Bu noktada âlemin nasıl yaratıldığına daha sonra da niçin yaratıldığına da bakmak gerekir.

Allah, âlemi de insanları da kendine kul olsunlar, ibadet etsinler diye yaratmıştır. Bu Kur'anı Kerim'de de açıkça şöyle belirtilir:

"*Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.*"[116].

Peki, Allah'ın buna ihtiyacı mı var? Elbette yoktur. Burada insana ilâhî cevherden taşıdığı nur dolayısıyla ona verilen değer söz konusudur. İnsan için bu yaratılma yani dünyaya gönderilme bir özel durumu ifade eder. İnsan böyle bir kader sırrıyla Allah'ın hem "*muhatabı hem de halifesi olma"* özelliği kazanmıştır. Buna göre kâinat, insan için yaratılmıştır ve insan bu kâinata bir "*anlam*" için gönderilmiştir.

[116] Zariyat Suresi, 56.ayet.

İnsanın Yaratılışı ve Anasır-ı Erbaa

Yunus Emre'nin insanın yaratılışı ile ilgili olarak kullandığı temel kavram, "*toprak*", "*su*", "*ateş*" ve "*hava*"yı ifade eden *"Anasır-ı erbaa"* (dört unsur) kavramıdır. Her konuda olduğu gibi, bu konuda da Batı'yı önde göstermek isteyenler, bu görüşün Yunan felsefecilerine ait olduğunu söylerler. Antik Yunan'da antropomorfik tanrı inancı hâkim olduğu için, yaratma veya yoktan var olma (ex-nihilo) fikri mevcut değildir. Bu sebeple Grekler'e göre tanrı (veya tanrılar) kâinatı yoktan var etmiş değildir; aksine o, kendisi gibi ezelî olan kâinatın ilk maddesine sadece şekil verip onu düzene sokmuştur. İşte tanrı gibi ezelî olan bu ilk maddenin ne olduğu Grek düşüncesinin kuruluş döneminde çok tartışılmıştır." Buna göre mesela Thales (M.Ö. 634-548) su; Anaximenes (M.Ö. 570-500) hava; Herakleitos (M.Ö. 540-480) ateş; Xenophanes ise (M.Ö. 570-475) toprak kavramını söylerler. Empedokles ise (M.Ö. 490-430) konuya bütüncül yaklaşarak toprak, su, hava ve ateşi bütün varlıkların temelini teşkil eden aslî unsurlar olarak ele almıştır. Bu dört unsur nazariyesinin sistemleştirilip tabiat bilimlerinde hâkim görüş halini alması Aristo'yla olmuştur. Helenistik dönemde daha çok kabul görmüş ve sonradan Süryanîler aracılığıyla Arapça'ya aktarılmış olan dört unsur nazariyesi, böylece İslam felsefesinin de gündemine anasır-ı erbaa olarak girmiştir.

İslâm felsefesindeki anasır-ı erbaa anlayışının antik Yunan düşüncesinden geldiğini, İslam filozoflarında bu tür atıfların yapıldığını reddedecek değiliz. Ne var ki durum böyle olmakla beraber, konunun Kur'an'da da bir izah şekli vardır. Bu kavram Kur'an ve hadislerde terminolojik olarak geçmemekle birlikte, bu dört unsur ve faziletlerinden sıklıkla bahsedilir. Mesela sadece Vâkı'a sûresinde Allah'ın nimetleri olan bu dört unsur zikredilmiştir. Yine yaratılışla ilgili ayetlerde bu dört madde hepsi bir arada zikredilmese bile, temas edilen kavramlar arasındadır. Bu ayetlerden bazıları şöyledir:

"İnsanı çamurdan oluşan bir özden yarattık.[117],

"O yarattığı her şeyi güzel yaratmıştır. Ve insanın yaratılışına çamurdan başlamıştır."[118]

"Sizi topraktan yaratması O'nun delillerindendir."[119]

"Ey insanlar; eğer siz öldükten sonra dirilmek hususunda herhangi bir şüphe içinde iseniz şu muhakkaktır ki biz sizin aslınızı topraktan, sonra onun zürriyetini insan suyundan, sonra pıhtılaşmış bir kandan, daha sonra da hilkati belli belirsiz

---

[117] Müminun Suresi, 12.ayet.
[118] Secde Suresi, 7.ayet.
[119] Rum Suresi, 20.ayet.

bir çiğnem etten yarattık ve bunları size kudretimizi apaçık gösterelim diye yaptık[120].

Buna göre Kur'an, insan yaratılırken kullanılan ham maddelerin toprak ve su olduğunu ortaya koymaktadır. Kur'an, bazen bu ham maddeleri ayrı ayrı vurgulamakta, bazen de insanın çamurdan yaratıldığını söyleyip; toprak ve suyun bileşiminden insanın yaratıldığını açıklamaktadır. Bundan dolayıdır ki, tasavvufun yaratılış anlayışı Kur'an temellidir. Özellikle Yunus Emre, "*Risâletü'n-Nushiyye*", Erzurumlu İbrahim Hakkı "*Marifetnâme"* ve İbn Arabî "*Fütuhat-ı Mekkiyye*" eserlerinde bu konuya müstakil manzume ve bölümler ayırmışlardır. İşte Yunus'un söyledikleri bu ayetlerden mülhemdir. Bu yüzden bu fikrin Yunan filozoflarında olması aynı hakikatin iki inanç ve kültür coğrafyasında da benimsendiğini gösterir. Dolayısıyla Yunus Emre, yaratılışa ilişkin anlatımını işte bu dört unsurdan hareketle başlar:

Padişah'ın hikmeti gör neyledi
Ateş su toprak ve yele söyledi
....
Toprakla sudan yaratıp bir cisim
Verdi bu cisme Âdem diye isim
Sonra rüzgâr gelip kuruttu onu
Âdem'in cismi ondandır, bil bunu
En son ateş gelerek ısıttı onu
Isınınca girdi bedene canı
"Can tene girsin!" diye ferman oldu
Padişah emri ona derman oldu
Can girdi bedeni aydınlattı
Ten de canın canına neşe kattı
Şükürler edip dedi ki: "Ey Rahman
Şaşılmaz benim gibi bin yaratsan!"

Yunus Emre, burada sadece insanın Allah tarafından yaratıldığına değil, yaratılış aşamasına da temas etmektedir. Bu bir tür, yaratılış devrelerinin biyo-fizik açıklamasıdır. Kaynağı da Kur'an'dır:

"O (Allah) *ki, yarattığı her şeyi güzel yaptı ve insanı yaratmaya çamurdan başladı. Sonra onun neslini, hakir bir sudan* (süzülmüş) *bir hulâsadan* (nutfeden) *kıldı. Sonra onu* (insan sûretinde) *düzeltip içine kendi* (yarattığı) *rûhundan üfledi; hem sizin için kulaklar, gözler ve kalbler yaptı. Ne kadar az şükrediyorsunuz!"*[121].

---

120 Hac Suresi, 5.ayet.
121 Secde Suresi, 7-8-9.ayetler.

Buna göre tekrar belirtecek olursak, Allah, insanı "*toprak, su, hava ve ateş"*ten yaratmıştır. Yaratılışın ilk aşamasında bu dört unsur, Allah'ın emriyle bir araya gelmiş ve onlardan "*insan*" yaratılmış Allah da ona "*Âdem*" adını vermiştir. Daha sonra ise bu varlığa "*can* (ruh) üfürülmüş, böylece beden canlılık kazanmıştır. Burada ruhun bu yaratmadan önce mi var olduğu sorusu akla gelebilir. Yunus Emre buna da bir açıklık getirir. Ona göre "*ruh*" Allah katında var olandır.

Öyleyse insan, ruh yönüyle bedeni yaratılışından önce de var olan bir "*nur*" idi.

"Sizin önce insan olarak maddenizi yarattık, sonra (teşekkül devresinde insan olarak) *şekil verdik."*[122] âyeti bizi insanın kimyasal karışımında rol oynayan toprak, su, hava ve ateş maddelerine götürür.

Yunus Emre'de Tekâmül fikri

Tekâmül, kelime anlamı olarak "*olgunlaşma, gelişme, evrim"* gibi anlamlara gelmektedir. Ama bu durumu sadece fiziksel manada anlamak doğru olmaz.

a-İlki "*biyolojik tekâmül*"dür ki, bu insanın Allah'ın dilemesiyle topraktan yaratılması, sonra ona can üfürülmesi ve insan olarak dünya hayatından ortaya çıkması sürecidir. Buna biraz önce değinmiştik. Buna göre insan ham maddesi olan dört unsurdan insan olarak yaratıldı. Evrimcilerin iddia ettikleri gibi başka bir türden insana dönüşmedi. İnsan olduktan sonra da başka türe dönüşmesi söz konusu değildir.

b-İkincisi "*sosyal tekâmül*"dür ve daha çok medeniyetlerin değişimi, gelişimi olarak ele alınır. Mesela Auguste Comte evrimci bir sosyolog olarak, tüm toplumların önce teolojik daha sonra metafizik ve en nihayetinde pozitivist aşamaya ulaşacaklarını söyler. Teolojik aşamada toplumlar çevrelerinde olup bitenleri açıklamak için Tanrıları kullanmışlardır. Metafizik aşamada ise ruh gibi kavramlar geniş yer bulmaktadır. Pozitivistlere göre metafizik, pozitivizme geçmek için bir basamak taşıdır. En nihayetinde tüm modern toplumlar pozitivist aşamaya ulaşacaklardır.

c-Konumuz açısından bizi ilgilendiren ise "*psikolojik tekâmül*" yahut "*ruhi tekâmül"* olup ahlaki ve manevî gelişimi ifade eder. Bu ruhî gelişimi ifade eden bir tekâmüldür Bu kavrama felsefe, sosyoloji ve psikoloji belli şekillerde anlamlar yüklemektedir. Tasavvuf ya da İslam'da bu kelimeden anlaşılan, insanın dünya hayatındaki ruhî gelişimi, değişimi, dönüşümü kastedilmektedir. Tasavvufun önüne koyduğu hedef, insan-ı kâmil olmaktır. Bu ise ruhun bu seviyeye ulaşması için geçirdiği aşamaları ve olgunlaşma sürecini ifade eder. Bunun gerçekleşmesi insanın kendi iç dünyasında davranışlarına yön veren müspet özelliklerini

[122] A'râf Suresi, 11.ayet.

artırması ve menfileri yok etmesiyle sağlanır. Buna tasavvufta "*seyr ü sülûk*" denir. Yunus Emre kendi serüvenini anlatırken bu süreci ve neticesini şöyle açıklar:

Taptuğun tapısında kul olduk kapısında
Yunus miskin çiğ idik piştik elhamdülillah

Ruhî Tekâmülün Safhaları

Yunus Emre, kâinatı da, kâinatın bir özü özeti olan insanı da sadece maddî veya fizikî bir gerçeklik olarak anlamaz ve anlatmaz. İnsan, bedenle birlikte *nefs, akıl, aşk"* veya *"gönül"*le özel bir tecrübe yaşar. Dolayısıyla insanoğlunun bu bedenli varoluş macerası içerisinde, kendi şuuru ve iradesi ile şekillendireceği ve yaşayacağı bir imkân sahası bulunmaktadır. Burada insan, eksiklikten tamlığa ve kemale doğru bir varoluş tecrübesi geçirir. Bu tecrübe onu ilim sahibi bir varlık olmanın yanı sıra, sorumluluklarının şuurundan olan bir değer varlığı haline getirir.

Şimdi biraz geriye gidelim. İnsanın dört unsurdan yaratıldığını söylemiştik. Buna göre hava, su, toprak ve ateşten yaratılan varlığa can üflenmiş ve insan olmuştu. Cana ek olarak ona bir de akıl verilmiştir. İşte insan aklın da yardımıyla hamlıktan olgunluğa doğru tekâmül meydana gelir. Yunus bu dört unsurla beraber insandaki iyi ve kötü huyların bir tasvirini yapar:

Toprakla geldi bize dört nitelik
Sabır, hoş huy tevekkül ve yücelik
Suyla beraber geldi dört türlü hâl
Temizlik, cömertlik, lütuf ve visal
Rüzgârla beraber geldi dört heves
Yalan, riya, sabırsızlık ve nefes
Ateşle geldi dört türlü felâket
Şehvet kibir açgözlülük ve haset
Canla birlikte geldi dört özellik
Utanma ahlâk üstünlük ve birlik

İşte insan varlığında yer alan bu iyi ve kötü huylar, tekâmül noktasında bir rol alırlar ve insan gönlüne egemen olmak isterler. Sonuçta hangisi galip gelirse kalp, ona göre hükmeder. İşte acelecilikten sabra, basitlikten yüceliğe, kirlilikten temizliğe, ayrılıktan birliğe… yönelme bahsedilen tekamülün merhaleleridir.

Şu nefs şehrinden vereyim de haber
Ondan ümit ve beklentini gider

Sana gönderilmiş iki sultan var
Ten mülkünü zaptetmek ister bunlar
Biri Rahmanî can katından gelir
Biri şeytanî, kin katından gelir
Gör şimdi kendini kime taparsın
Kime kapı açıp kime kaparsın
Her neyi seversen imanın odur
Nasıl sevmezsin ki sultanın odur

Tasavvufta ruhi tekâmülün devrelerini daha geniş manada nefsin mertebeleri bağlamında da açıklamak mümkündür. Buna göre nefs, yedi basamakta ele alınır.

1-Bunlardan ilki insan bedeninin istek ve arzularına dönük, zevk ve şehveti ilah edinen, kötü bir hayat tarzını tercih eden nefistir ki, buna "*Nefs-i Emmare*" denir.

2-İkinci basamakta kendisini kınayan, işlediklerinden dolayı pişmanlık duyan ve kendini hesaba çeken nefis gelir ki, buna da "*Nefs-i Levvâme*" adı verilir.

3-Kendi iç hesaplaşmasını başarıyla gerçekleştiren nefs ise, "*Nefs-i Mülhime*" adını alır. Bu iç arınmayla ilham ve keşfe mazhar olmaya başlar. Neyin hayır, neyin şer olduğunu idrak edebilme melekesine sahip olur. Kötülüklere karşı direnme gücünü elde eder.

4- İç hesaplaşmada nihai amaç güzel ahlak sahibi olmaktır. "*Nefs-i Mutmainne"* adı verilen nefs ise, kötü ve çirkin sıfatlardan kurtulup güzel ahlak ile hemhâl olan nefs demektir.

5-Bu aşamada en önemli kavram teslimiyettir. İşte "*Nefs-i Râdiye"* adı verilen nefs basamağında kişi*,* kendisi hakkında tecellî eden kaza ve kader hükümlerine tereddütsüz teslim olup rıza gösterir.

6- "*Nefs-i Marziyye*" basamağında ise, Allah ile kul arasında rızanın müşterek hale geldiği görülür.

7- Son basamak olan "*Nefs-i Kâmile*"de kişi, artık olgunlaşma sürecini tamamlamış duruma gelir ve böylece bütün marifet makamlarını kazanarak irşat mevkiine yükselir.

Bu basamakları/makamları insanın kendi başına aşması mümkün değildir. Nasıl bir hastalığın tedavisi doktor olmadan mümkün değilse, ruhîl hastalıklardan arınıp manevî sağlığa kavuşmak, yani kemal noktasına gelmek de bir manevî doktorla olabilecek bir iştir. Bu doktor, tasavvuf literatüründe "*mürşid"* olarak adlandırılır. Mürşid, daha önce bu mertebeleri geçmiş, tekâmülü tamamlamış rehber demektir. Onu bir tür, "*dönüştürücü*" olarak da düşünebiliriz. Dönüşmek ise bulunduğu halden Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) istediği güzel hale sahip olur duruma gelmektir. Onun ahlakıyla ahlaklanmaktır. Şunu da söyleyelim ki, mutasavvıfların bu derecelendirmesi de yine Kur'an'a dayanır. Pek çok ayet, bu tekâmül aşamalarına kaynaklık teşkil eder.

Bu süreç fıtrata uygun bir değişim halini ifade eder. Fakat bahsettiğimiz bu ruhî gelişim ve değişim süreçleri modern zamanlarda farklı algılanmış, vahyin söylediklerinin üzerini örtmek için kişisel gelişim teorileri ortaya çıkarılmıştır. Bu yeni anlayışta fizikî

sağlık ve gelişim, kabiliyet keşfine dayalı mental gelişim, duygusal gelişim gibi süreçler insan gerçekliği, yani "*fitrat"* esas alınmadığı için sonuçsuz kalmakta ve "olgun insan" diyebileceğimiz bir misali ortaya çıkaramamaktadır. Bu yüzden tasavvuf anlayışındaki gelişim ilkelerinin yeni bir dil ve yorumla modern kültüre kazandırılması gerekmektedir.

İnsan Niçin Yaratıldı?

Yunus Emre'ye göre yaratılış konusunda temel soru sadece "*nasıl?"* sorusu değildir. Daha çok önemsediği konu, "*niçin?"* yaratıldığımızdır. Zira bu sorunun cevabı nasıl yaratıldığımız sorusunu da bir temel anlayışa oturtmak için zorunludur. Mesela günümüzdeki seküler hayatın inşası büyük ölçüde "*niçin?"* sorusu unutulmasıyla /unutturulmasıyla mümkün olabilmiştir. Oysa bu soru önemlidir. Bu soru, nasıl ve neyden yaratıldık? sorusu ile sorulup cevabı bulunduğunda yaratanın Allah olduğu fikrinin kabulü gerçekleşecek ve insan için bundan sonrasını açıklamak hayli kolaylaşacaktır. Çünkü niye yaratıldığı sorusunu sormayanın, yaratılışın ne şekilde gerçekleştiğini sormasının da bir manası kalmaz.

İnsan Kur'ana göre kulluk için yaratılmıştır. *"Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım*."[123] ayeti bunu söyler.

Tasavvufçular "*Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim. Bu sebeple bilinmek için mahlûkatı yarattım. Onlara nimetleri sevdirdim. Bu vesileyle beni bildiler."* hadîs-i kudsîsi ile konuya yaklaşarak kulluk kavramına zengin bir mana yüklerler. Kul, Allah'ın hem halifesi hem de muhatabıdır. Bu durum onu dünyada mesuliyet altına alır ve aynı zamanda imtihana tâbi tutar. İmtihanı ise, nefs mücadelesinden kaynaklanır. İşte ruhî tekâmülde bu imtihanlar aşılarak hem hayat ve hem de hayatın öncesi ve sonrası anlamlı hale getirilir.

Sonuç

Sonuç olarak Yunus Emre, hem kâinatı hem de insanın yaratılışını öncelikle bir Yaratıcı'nın (Allah) varlığına bağlı olarak açıklar. İnsan Allah'ın dilemesiyle toprak ve sudan yaratılmış buna ateş ve yel de eklenmiştir. Sonra ona kendi ruhundan üflemiş ve insan adıyla halifesi ve muhatabı olarak yeryüzüne göndermiştir. Yunus, tekâmülü ise fiziksel olarak açıkladığı gibi, daha çok ruhî tekâmül boyutunda ele almıştır. Bunu yaparken yaratılış konusunda ilim adamlarından ve felsefecilerden farklı olarak sadece yaratılış süreci üzerinde durmamış, kim yarattı?, Neyden, nasıl ve niçin yarattı? Sorularına da cevap vermiştir. Bu da hem yaratılışımızı ve hem de dünyada bulunma amacımızı manalı hale getirmiştir.

---

[123] Zariyat Suresi, 56.ayet.

İnsan Aklının Yaratılış Algısından
YARATMA HAKİKATİNE BİR YAKLAŞIM

Dr. Öğr. Üyesi Ali TENİK
Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Urfa.
ali.tenik1@gmail.com

Allah, insan hayatı için gerekli ne varsa her şeyi kitabında açıkladığını, hiçbir şeyin muallâkta kalmadığını açık ve net bir şekilde ilan etmektedir. Bu gerçeği de şu cümleyle beyan buyurmaktadır:

"*Yaş ve kuru her ne varsa apaçık kitapta açıklanmıştır*."[124]

Hatta dalında kıpırdayan ya da düşen yaprağın O'nun bilgisiyle olduğunu açıkça beyan etmektedir.[125] Allah, yer ve gökler arasında yarattığı ve sürekli yaratmada olduğu her nesneyi ve bütün varlıkları bir gaye ve ölçüye göre yaratmaktadır.[126] Yaratılan tüm mevcûdat da insana hizmet ve fayda vermek için yaratılmaktadır.[127] Fakat Allah'ı tanıma ve yaşama hakikatinden mahrum olan insanların mesela toprağın verdiği her türlü üründe insanların hem kendilerine olan yararından, hem de niçin, nasıl yaratıldığı ve ne olduğu konusunda bilgileri yoktur.[128]

"Biz göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Bu (Boş yere yaratıldığı iddiası) ***inkâr edenlerin zannıdır".***
Sâd Suresi, 27.

Yaratıcı, yaratılan her nesneye ve her varlık türüne hâkim olduğundan dolayı, onların türemesini ve evrimini de iki parmağı arasına almıştır.[129]

"*O, her canlının yaratılış ve türeyiş seyrini bilir. Bunların hepsi Allah'ın ilmi dâhilinde gerçekleşmektedir*."[130]

Bu yüzden "*O'nun bilgisi olmadan hiçbir varlık teşekkül etmemekte, türememekte ve hiçbir olay gerçekleşmemektedir; öyle ki ne meyve kabuğunu çatlatır ne de bir dişi gebe kalabilir*."[131]

[124] En'âm Suresi, 59.ayet.
[125] Aynı ayet.
[126] Sâd Suresi, 27. ayet.
[127] Bakara Suresi, 29. ayet.
[128] Yâsin Suresi, 36. ayet.
[129] Müslim, Kader, 2654.
[130] Hud Suresi, 6. ayet.

Zira O, bütün varlıkların türeyişlerinin sebebidir. En küçük varlık olan proton-nötron-elektrondan, en devasa varlıklara kadar her şeyi çift yaratarak[132] her an ve her mekânda türeyişlerini sağlamaktadır. Yani O'nun;

"*Yer ve gökleri ve bunların içinde üretip çoğalttığı bütün canlı varlıkları yaratması O'nun işaretlerindendir/ayetlerindendir.*"[133]

Bu da gösteriyor ki, Allah bütün varlıkları yarattığı gibi bu varlıkların türeyip çoğalmasının hakikatini de bizzat kendi hükmüne göre gerçekleşmektedir. Tıpkı;

Görünen ya da görünmeyen bütün canlılar üzerinde tek tasarruf ve hâkimiyet hakkı onları yaratan Yaratıcı'nındır.

"*Yeryüzünü yaydık, üzerine dağlar yerleştirdik ve üstünde her tür güzel bitki yerleştiriyoruz*"[134] hakikatinde vurguladığı gibi, kendiliğinden meydana gelen gelişen hiçbir varlık türü yoktur ve kendiliğinden olmamaktadır ve olması da mümkün değildir. Bu ilâhî hakikatler de gösteriyor ki, ancak bu gerçekleri kabul edip onlara "iman" edenler için, "*Kendi yaratışlarında ve O'nun yeryüzüne serpiştirdiği canlı türlerinden önemli mesajlar vardır.*"[135]

Yukarıda misalleri verilen bazı ilâhî hakikatlere bakıldığında, görünen ya da görünmeyen bütün canlılar üzerinde tek tasarruf ve hâkimiyet hakkı onları yaratan Yaratıcı'nındır. Onun için O, dilediği şekilde varlıkların türeyişine müsaade etmekte ve her an bir yaratışta olduğu için de yeni canlı türleri yaratmaktadır.[136]

"Evrimci ve yaratılışçı"lar bazıları da bu gerçeklerin farkında olarak ya da olmayarak bu konudaki bilgilerinin kendi akıllarının ürünü olduğunu iddia etmektedirler. Fakat onlar, bütün bilimleri ilk yaratanın ve bu bilimlerin her bir bölümünü yarattığı kâinattaki nesneye yerleştiğinin bilincinden ve farkında değillerdir. Onlar zan ediyorlar ki, bu bilgileri ya kendilerinde önce yaşamış kendileri gibi insanlar ya da ilk defa kendileri icat etmektedir. Onlar, birçok konuda olduğu gibi yaratılış konusunda da kendi hayallerine göre ya da salt pozitivist akla dayalı iddialarını aklını kullanamayan kitlelere sanki yeni ve orijinal düşüncelermiş gibi sunmaya ve kabul ettirmeye çalışmaktadırlar.

Konunun arka planına bakıldığında, gerçeklerin böyle olmadığı net bir şekilde anlaşılmaktadır. Zira yukarıda da ifade edildiği şekilde, Allah her ilmin harcını kendisi koyarak, bütün ilimlerin ilk öğretmeni, ilk pîri olarak insanları varlıklarda

---

[131]Fussilet Suresi, 47. ayet.
[132]Zuhrûf Suresi, 12. ayet.
[133]Şûrâ Suresi, 29. ayet.
[134]Kâf Suresi, 7. ayet.
[135]Câsiye Suresi, 4. ayet.
[136] Rahman Suresi, 29. ayet.

bulunan kendi ilmini keşfederek kendi hayatlarını bu ilimlerle dizayn etmeye davet etmektedir. O'nun hiçbir işinin gayesiz ve ölçüsüz olmadığı ve her şeyi bir ölçüye göre yarattığından dolayı insanlardan da bu ölçüye uymalarını dilemektedir.[137]

Yarattığı hiç bir şeyde bir sapmanın ve yanılgının olmadığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. İşte bu gerçeklerden sonra Allah, insana hakkında kesin bir bilgiye sahip olmadığı bilgileri kabul edip bunlarla hayatını düzenlemeyi yasak etmektedir. Ve insandaki idrak ve algı organları olan kulak, göz ve kalbin bu asılsız bilgiden dolayı sorumlu olacağını net bir şekilde açıklamaktadır.[138] Fakat insanlar hayatlarıyla ilgili birçok konuda Allah'ın net olarak bildirdiği bilgiye göre değil, ya başka insanların ya da kendi aklının ürünü olan bilgilerin peşine düşerek bu bilgilerle hayatlarına şekil vermektedirler.

İnsan tek öğretmen, yanılmaz zat, tek gerçek âlim kişinin Allah olduğunu akledip farkına varırsa varlıkların neden, niçin ve nasıl yaratıldığı konusunda aklında ve kalbinde herhangi bir çelişkinin kalması söz konusu olamaz.

Aklın Değeri

Tarihsel süreçte insanlar akla, kendi inanç, inanış ve düşüncelerine göre farklı yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Meselâ materyalist anlayışa göre akıl, beynin eşya üzerinde çıkarımlar ortaya koymasıdır. Felsefecilere göre akıl, beynin bilme, doğru düşünme ve herhangi bir konuda hüküm çıkarmasıdır. İlk çağ düşünürlerinden Herakleitos'a (MÖ 490) göre, hakikati öğrenmek için duyusal algı ile akla ihtiyacı vardır. Fakat duyusal algı güvenilir değildir. Zira ruhları eğitilmemiş insanlar için göz ve kulak kötü tanıklardır. Akla dayanmayan duyusal algılara güvenmek kaba ruhlu insanlara özgüdür. Herakleitos'a göre, insana muhakeme yetisi kazandıran bir "tanrısal akıl" vardır. Bu akıl, hakikatin ölçüsüdür. İnsan denilen varlık aklını çok az kullanır.[139] Yine ilk çağ düşünürlerinden Parmenides (MÖ 450) ise bilgi olarak aklı ön planda tutarken, duyuların yanıltıcı olduğunu söylemektedir.[140]

Kur'ân'a göre akıl, insandaki algının, idrak etmenin, farkındalık meydana getirmenin, izanın ve anlayışın cevheri ve özüdür.

[137]Ra'd Suresi, 8. ayet.
[138]İsrâ Suresi, 36. ayet.
[139]Wilhem Capelle, Sokrates'ten Önce Felsefe, Çev. Oğuz Özgül, Pencere Yayınları, İstanbul 2011, s. 111-1136.
[140]Bertrand Russel, Batı Felsefesi Tarihi, İlya Yayınları, İzmir 2001, I, 78-79.

Ünlü düşünür Aristoteles, bilgi edinme aracı olarak kabul ettiği aklı, ruhun bir melekesi olarak görmektedir. Ona göre insan, akılla diğer varlıklardan öne çıkmıştır. Akıl, ruhun kendisiyle düşünüp anladığı bir melekedir. Akıl, bütün kavranabilirleri kabul eden özdür. Akıl ile mâkuller (akledilen nesne) arasında, hisseden süje ile hissedilen objeler arasında bir ilişki vardır. Akıl, sadece mâkulleri almaya kabiliyetli olmaktan başka bir özelliğe sahip değildir. Aklın objesi ister kuvve hâlinde ister fiil hâlinde olsun eşyada ve zihinde olanları kavrayabilenlerin bütünüdür. Aristo, aklı ikiye ayırır; birincisi pasif akıldır. Bu akıl, duyum ve imajlardakini alır. İkincisi faal akıldır ki kavranabilirleri kavrayan etken akıldır.[141]

"Sözünü dinleyip de onun en güzeline uyanlar var ya, işte onlar Allah'ın hidayete erdirdiği kimselerdir. İşte onlar akıl sahiplerinin ta kendileridir".
Zumer Suresi, 18.

Kur'ân'a göre akıl, insandaki algının, idrak etmenin, farkındalık meydana getirmenin, izanın ve anlayışın cevheri ve özüdür. Bu cevher, Allah'ın eşyaya tecellî ettiği ilim çerçevesinde hüküm ortaya koymaktadır. Allah, kitabında dört algı, idrak merkezi üzerinde hassasiyetle durarak insanlardan bunlarla akl edip hakikatlere varmayı istemektedir. Bu algılar; göz, kulak, kalp beynin muhakemesi olan akıldır. Akıl, bir nur/*aydınlanma* olduğu gibi, Allah'ın yarattığı en şerefli cevher ve varlıktır.[142] Çünkü akıl, ilmin kaynağı, esası ve doğuş yeridir.[143] Akıl, ilim ve hikmetin bilkuvve olarak bulunduğu yerdir. Aklın ilâhî vasfının ortaya çıkması için eğitimden geçmesi zorunludur.[144]

Allah'ın her sözünü dinleyip, en güzel olan bu sözlere uyarak hakikate ulaşmak gerçek akıl sahibi olmaktır.[145] Bu akıl, her türlü şüpheden, kirden, mâsivâdan uzak olan saf ve temiz akıldır. Kitabın tanımıyla "*ulu'l-elbâb*" olan akıldır. Aynı şekilde insan varlığının aslı olan şuur hâli, farkındalık ve idrak zindeliği akıl ya da kalp olarak tabir edilir. Akıl farkında olmaktır; âtıl olanı anlayan faal hakikattir. Akıl, faal olma vasfını ilâhî cevher ve canlılığından almaktadır. Aynı şekilde akıl, Allah'ın insana üflediği "nefhâ-yı Rahmânî" ve Hz. Âdem'e eşyanın isimlerini veren "kelâm-ı Rabbânî"den bir hakikattir.[146]

---

[141] Süleyman Hayri Bolay, Aristo Metafiziği ile Gazâlî Metafiziğinin Karşılaştırılması, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, s. 93-94.
[142]İbnü'l-Arabî, Fütûhât-ı Mekkiyye, Beyrut 1995, 5: 197.
[143]Gazâlî, İhyâ, 1: 118.
[144]Gazâlî, Mizânu'l-'amel, nşr. Süleyman Dünya (Kahire: 1964), 147.
[145]Zümer Suresi, 18. ayet.
[146] William Chittick, Kozmos'taki Tek Hakikat, trc. Ömer Çolakoğlu, (İstanbul: Sufi Kitap, 2010), 69-70.

İnsan, Allah'ın kendisine olan en büyük hediyesi akıl hakikati olduğunu bilebilirse ve en değerli cevherlerden olan akılla Allah'ın yazılı ve dikili ayetleri üzerinde düşündüğünde, Allah'ın kendi ayetlerinde insan için elzem ve gerekli olan her şeye açıklama getirdiğinin farkına varır. Allah'ın seksene yakın ayetle aklın önemine değinmesi ve aklın devreye girmesi için insandaki idrak duyularının açık tutulmasını dilemesi, insanın hakikatlere gitmesinin yolu olarak görmesindedir. Yani insan kulağını, gözünü, kalbini ve diğer algı organlarını devreye sokmadan akl etmesi mümkün değildir.[147]

Allah, aklın yanı sıra, kalbinde kendisinin gerçeklerini idrak etmede en az akıl kadar önemli olduğunu ifade etmektedir. "*Onlar, Kur'ân'ı düşünmezler mi yoksa kalpleri kilitli midir?*"[148] Allah, diğer taraftan da kalbi akl etmenin merkezi olarak göstermektedir:

"*Onunla akl etmeleri için onlara kalpler verdik*".[149]

Kısacası Allah'ın kendi nefhasında yarattığı ruh, insanın bedenine girdikten sonra bedenin bütün organları ruhun hâkimiyetine girer[150].

Kur'ânî aklın fonksiyonuna bakıldığında, Allah'ın hayatın kendisi olarak tanımladığı dini[151] insanlar arasında yanlış bir algıyla bilinen belli başlı bazı ibadetler olarak değil, yaratılan her şey ve Allah'tan peygamberler vasıtasıyla gelen tüm hakikatler üzerinde faaliyet gösteren bir hakikattir. Müslüman'daki akıl cevheri, bütün eşya üzerinde düşünerek, tefekkür ederek varlıktaki Allah bilgisini/hikmetini keşfederek O'nun dileğine göre bir hayat yaşamayı gaye edinir. Bu ilâhî akıl, Allah'ın kitabında açıkladığı ayetlerle kâinatta ve insanın kendi bedeninde mevcut olan Allah bilgisine göre yaşamayı "din/İslâm" olarak kabul etmektedir. Kur'ânî akıl insanlara, namazı, orucu, haccı, zekâtı, peygamberlere imanı, helâlı, haramı dinin/hayatın bir gereği olarak kabul ettiği gibi, insanın hayatı için de; sosyoloji, psikoloji, antropoloji, tıp, biyoloji, fizik, kimya, hukuk, tarih vb. diğer bütün ilimleri de aynı derecede gerekli ve farz olarak görmektedir. Ve Allah bütün bu ilimlerin ilk muallimi, ilk öğretmenidir. Zira Allah, insana bizzat kendisinin bilgi vererek örettiğini, bu bilgiden önce herhangi bir bilgiye sahip olmadığını açıkladığı gibi,[152] kendi bilgisinin dışındaki bilgilendirmelerin insanı gerçekten ziyade yanlışa götüreceğini açıkça beyan buyurmaktadır[153].

---

[147] Bakara Suresi, 171. ayet.
[148] Muhammed Suresi, 24. ayet.
[149]Hacc Suresi, 46. ayet.
[150] Ali Tenik, Tasavvufî Bilgi-Allah'ı Allah'la Tanımanın Hakikati-, Litera Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 125.
[151] Maide Suresi, 36. ayet.
[152] Bakara Suresi, 30-33. ayetler.
[153]Âl-i İmrân Suresi, 85. ayet.

Varlıkların Yaratılış Gerçeği

Allah, varlıkları dilediği şekilde farklı türlerde yaratmakta ve yarattığı varlıkları da farklı şekillerde çoğaltmaktadır. O, farklı türde ve sayısızca yarattığı varlıkları da yeryüzünün her tarafına yaymıştır.[154] Allah, yarattığı ve sürekli yaratmada olduğu bütün mevcudatın numunesini, nev'ini, rengini, cinsiyetini vb. her bir özelliğini belli ölçülere göre koymakta ve bu ölçüde de zerre kadar bir sapma meydana gelmemektedir. Bu hakikati de yazılı ayetlerinde açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü Allah yeri ve gökleri ve bunların içinde bulunan her şeyi birbirleriyle tam bir uyum içinde yaratmıştır. Allah'ın yaratışında kesinlikle bir aksaklık görülmez. Sürekli de bakılıp araştırılsa tekrar tekrar incelense bile hiçbir şekilde bir eksikliğin ya da sapmanın bulunması sözkonusu değildir.[155] Varlıklardaki tür teşekkülü, değişimi, dönüşümü de yine kendisinin dileğiyle gerçekleşmektedir. Bir canlıdan başka bir canlının ya da türün meydana gelmesi de yine kendisinin koyduğu sebeplerle gerçekleşmektedir. Varlık türlerinin farklı teşekkülleri hakkında çeşitli teorik ve deneye dayalı teoriler ortaya koyanlar, Allah'ın ayetinde ifade ettiği gibi, "*Hepsi bir araya gelse bile bir sinek yaratmaktan acizdirler"*[156] gerçeğine muhatap olan insanların, varlıkların türleri ve bu türlerden farklı türlerin çoğalması hakkında insanlara gerçek bilgiler vermesi söz konusu değildir.

> ***"Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara fayda sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gök yüzünden indirip kendisiyle ölmüş toprağı diriltttiği yağmurda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır".***
>
> Bakara Suresi, 164.

Allah yarattığı her şeyi çift yaratarak varlık türünün çoğalmasını sağlarken, diğer taraftan yarattığında herhangi bir eksiklik olmaması için de bütün mevcudatı bir ölçüye göre yarattığı gibi, yarattığı her varlığı da güzel ve noksansız yaratmıştır.[157]Allah her canlının yaratılış ve türeyiş seyrinden haberdardır ve her

---

[154] Bakara Suresi, 164. ayet.
[155] Mülk Suresi, 3. ayet.
[156]Hacc Suresi, 73. ayet.
[157] Secde Suresi, 7. ayet.

konu O'nun bilgisi çerçevesinde gerçekleşmektedir. Yani O, zerreden küreye her şeye hâkimdir.[158]

Öte taraftan Allah, her an bir yaratmadadır. Yarattığı her varlık O'nun belirlediği ölçüye göre hareket etmektedir. Şu hakikat de unutulmamalıdır ki, Allah bütün varlıklar için farklı ölçüler koymuştur. Her varlığın takip ettiği bir hayat çizgisi mevcuttur. Bir canlıdan başka bir tür teşekkül etse bile Allah o canlı üzerinde başka bir türün teşekkül ilkelerini de koymuş, o varlığın teşekkülü bu ilâhî hakikatle gerçekleşmektedir.

Evrimciler varlık türlerinin çoğalmasını ya da herhangi bir tür çeşidinin farklı iklim ve çevre şartlarına maruz kaldığında bu varlık üzerindeki değişimleri kendilerince büyük bir başarının neticesi olarak görmektedirler. Mesela balıklarda yüzme keselerinin hava soluyan akciğerlere dönüştüğü kabul edilmektedir. Aynı şekilde bir canlının aynı organı zamanla farklı iki görevi yerine getirmektedir. Canlılardaki bu özellikleri ve gelişmeleri düşünerek, tefekkür ederek bunu bilimsel olarak insanlara sunmak çok güzeldir. Fakat asıl olan bu gerçeklerin ilk ortaya koyan gücün kim olduğu ortaya konulup bu gerçeğin itiraf edilmesidir. İşte Darwin gibi insanlar, ilk yaratılışa dokunmadan üzerinde düşünmeden sonradan sürekli ve kesintisiz meydana gelen ilâhî hakikatlerin kendi akıllarınca ortaya konduğunu iddia etmektedirler.

Pozitivist bir aklın, ilâhî akılla bakmadığı sürece bu geçekleri kavraması mümkün değildir.

Varlık türlerinin çeşitliliği, zenginliği ve her birinin farklı özelliklere sahip olduğu bir gerçektir. Sürekli yaratmada olan bir Yaratıcı, her an farklı özelliklere sahip sayısız varlık yaratmaktadır. Sadece günümüz bilimi üç milyon böcek türünü, on beş bin sinek türünü tepit etmişse demek ki, varlıkların türeyişi Darwin vb. evrimci ve yaratılışçıların düşündüğünün çok ötesindedir. Onlar, türlerin çeşit ve benzerliklerini anlaşılmaz görmektedirler. Oysa Allah, her varlığı her türü kendi yaratılış ölçüsüne, çizgisine göre yaratmaktadır.

Pozitivist bir akıl, ilâhî akılla bakmadığı sürece bu geçekleri kavraması mümkün değildir. Onlar, basit akıl çözümleriyle türlerin büyükten küçüğe doğru kendi içinde farklı bölünmelere gittiğini iddia etmektedirler.[159]

Türlerin değişimi üzerinde duranlar, ancak yarış atı ile koşum atını, tazı denilen av köpeğiyle samsuna denilen savaş köpeği cinsini misal verirler.[160] Fakat o bilmez ki, Allah, her varlığı farklı bir karakter ve yapıda yaratmaktadır.

---

[158]Hûd Suresi, 6. ayet.
[159] Charles Robert Darwin, Türlerin Kökeni, çev. Ömer Ünalan, Kor Kitap, İstanbul 2017, s. 80-81.
[160]Darwin, Türlerin Kökeni, s. 234.

Sonuç

Neticede, mevcut bütün varlıklar üzerinde düşünmek, onların yaratılışını, neden, niçin yaratıldıklarını ve her varlığın farklı özelliklerini bilmek düşünen insanlar için kaçınılmaz bir sorumluluktur. Yaratıcı, insanlardan yarattığı her varlık üzerinde düşünmeyi, o varlıklarda kendileri için hayati olan bilgiyi elde etmelerini önemle istemektedir, dilemektedir. O, çıplak gözle görünmeyen bir varlıktan en devasa varlığa kendi bilgisini nakış nakış işlemiş ve bu bilgiden de insanın faydalanmasını istemektedir. Bu yüzden insanları dikeyine, derinlemesine olan tefekküre çağırmaktadır. Hangi toplumda ve hangi kültürde yaşarlarsa yaşasın, eğer insan, kendine sunulan en önemli değer olan "ilâhî akıl" la hareket ederse, Allah'ın "*Akl edin, tefekkür edin*" hükümleriyle varlığa ve olaylara bakarsa, işte o vakit her baktığı yerde ilâhî gerçekleri görür ve yaşar. Allah'ın sıklıkla "düşünün" dediği hakikati unutan ya da bunu fark edemeyenler, varlık ve hadiseler üzerinde tefekkür etmeyi başkasına bırakan, tabiidir ki, nasıl düşüneceğini de bilemeyecektir.

Yaratıcı, insanlardan yarattığı her varlık üzerinde düşünmeyi, o varlıklarda kendileri için hayati olan bilgiyi elde etmelerini önemle istemektedir.

İnsan kendine sunulan en önemli değer olan "İlâhî akıl" la hareket ederse, Allah'ın "*Akl edin, tefekkür edin*" hükümleriyle varlığa ve olaylara bakarsa, işte o vakit her baktığı yerde İlâhî gerçekleri görür ve yaşar.

Fakat o, yaratıcının kendisinden istediği "tefekkür" gerçeğini idrak ederse, varlık üzerinde evrimci ve yaratılışçıların düşündüğünün mislince düşünüp oradaki ilâhî bilgiyi algılayarak hem kendisi gerçekleri algılayacak hem de insanlara bunu aktarabilecektir.

DARWİNİZM'İN İNSANÎ İLİŞKİLERE ETKİLERİ

Dr. Recep ERTUĞAY
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi TİB. Ana Bilim Dalı
recep.ertugay@erdoga.edu.tr

Varlıklar arası ilişkilerde esas olan nedir? Dayanışma ve yardımlaşma mı vardır? Yoksa Kâinat, güçlülerin zayıfları ezdiği bir mücadele ve savaş alanı mıdır? Varlıklar arası ilişkileri tanımlamadaki yaklaşımlar insanî ilişkiler açısından önem arzetmektedir. Zira kâinatta var olduğu düşünülen mücadele/yardımlaşma anlayışları hayat felsefesi hâline gelmekte, insanın insanla ve insanın çevre ile ilişkilerinin mihverini teşkil edebilmektir. Bu anlayış, mikro düzeyden makro düzeye kadar yansımakta, aile ilişkilerinden komşu ilişkilerine, ırklar arası ilişkilerden ülkeler arası ilişkilere kadar hayatın bütün alanlarına tahakküm edebilmektedir.

Varlıklar arası ilişkilerde esas olan nedir? Dayanışma ve yardımlaşma mı vardır? Yoksa Kâinat, güçlülerin zayıfları ezdiği bir mücadele ve savaş alanı mıdır?

İnsanın gönül dünyasına ve zihin dünyasına girenlerin faydalı mı zararlı mı, isabetli mi isabetsiz mi olduğu çıktılara bakılarak da değerlendirilebilir. İnsanların istemli davranışları, fikir girdilerinin çıktılarıdır. Çıktılar üzerine yapılacak tahliller girdilerin sağlıklı olup olmadığı isabetli olup olmadığı noktasında önemli bir kriterdir.

"Sizden biriniz, kendisi için arzu edip istediği şeyi, din kardeşi için de arzu edip istemedikçe, gerçek anlamda iman etmiş olmaz"
Hadis

Varlıklar Arası İlişkiye Bakışın, İnsanî İlişkilere Yansımaları

Canlıların, tabii şartlarda ayıklanarak, kurtulma ve çoğalma imkânı sağlayıcı varyasyonların doğal seleksiyonu ile geliştiğini öne süren yaklaşımlar, insanı, yaratıcı bir güce inançtan kaynaklanan düşüncelerinden uzaklaştırmaktadır[161].

---

[161] Yıldırım, C. Evrim Kuramı ve Bağnazlık, Bilgi Yay., Ankara 1998.

İnsanı metafizik kaynaktan/dinden uzakta tutmak dinin eğitici öğretici imkânından da mahrum bırakmaktadır. Hâlbuki insan; bedenî ihtiyaçları ile arzdan, rûhî ihtiyaçları ile semadan beslenmektedir. Yani yer çekimi ile gök çekimi arasındadır. Önemli olan bu iki çekim arasında dengeyi hasıl etmesidir. Felsefi antropoloji, insanı 'biyopisişik' varlık olarak niteler. "O salt biyolojik değil, ama salt psişik de değildir." der. Onun hem bedenî hem de rûhî ihtiyaçları vardır. Onu salt bedenî varlık olarak görmek, hayvanî düzeye indirmek demektir.[162]

İnsanı metafizik kaynaktan/dinden uzakta tutmak, dinin eğitici öğretici imkânından da mahrum bırakmaktadır. Hâlbuki insan; bedenî ihtiyaçları ile arzdan, rûhî ihtiyaçları ile semadan beslenmektedir.

Semâvî/manevî/ruhî/dinî olanı hesaba katmayan yaklaşımlar insanın üzerindeki metafizik denetimi kırmaktadır. İnsan üzerindeki metafizik denetimin kırılması sonucunu doğuran anlayışlar, insanı, sorumluluklarını yerine getirebilmesi ilkesine bağlayan 'ödev ahlâkı' anlayışının yerine, hazcı/hedonist, faydacı/ulitarist[163] anlayışların geçmesine sebep olmaktadır.

İnancı hiçe sayan anlayışlar; insanı, güçlü bir limana demir atma imkânından yoksun bırakarak Yüce bir varlıktan beslenme kanallarını da kapatmaktadır. İnsan; ilâhî şefkatten, karanlıktan alınıp aydınlığa çıkarılma imkânından mahrum bırakılmaktadır.

Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

"Allah, iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Kâfirlerin velileri ise tâğûttur. (O da) *onları aydınlıktan karanlıklara* (sürükleyip) *çıkarır. Onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalırlar"*[164].

Her insan kendisine bir yurt arar. İnsan daima sıla özlemi içindedir, sevgiyi ve şefkati arar."[165] Sığınma ve sığınak olma insanın fıtrî bir özelliğidir.[166] Bugün

[162] Görgün, T., Yaran, C. S., Çınar, A. Uysal, E. İslâm Ahlâk Esasları, ANÜ, Yay., Ankara 2015, 148.

[163] Ödev Ahlâkı, bir işin güzel ve doğru bir şekilde yerine getirilmesi bakımından, bireyden beklenen ahlâkî olgunluk ve sorumluluk duygusudur. Hedonizme göre hayatın amacı mutluluk veren hazdır. Kişi, fiillerini, kendi hazzını sağlama arzusuyla yapar. Başkalarının olumsuz etkilenmelerini ve acı çekmelerini dikkate almaz. Eğlencenin öncelik taşıdığı tüketici bir anlayıştır. Faydacılığı esas alan değerlendirmelere göre bir iş faydası nispetinde iyi ya da kötüdür. Bunun sonucunda 'faydacılık/pragmatizm' doğmuştur. Bu anlayışın temsilcisi olan William James'e göre faydanın dışında din, inanç, ilah, ahlâk gibi hiçbir değer yoktur. İbrâhîm Hakkı Aydın, Eyüp Bekiryazıcı, İslâm Âhlâkı Esasları ve Felsefesi, Yenda Yay., İstanbul 2011, 71, 76, 77.

[164] Bakara Suresi, 257.ayet.

[165] Sayar, K. Ruh Hali, Timaş Yay., İstanbul 2014, 77.

modern çağın insanının en büyük açmazı, Allah'tan uzaklaşarak kendini sığınaksız bırakmasıdır. Her türlü maddî imkâna ve en yüksek yaşam kalitesine sahip olmalarına rağmen bazıları için hayatın anlamını yitirmesi, buna paralel olarak zihinlerin intihara sürüklenmesi, bu açmazın en bariz göstergesidir.[167]

İnsan yolda kalmış, boynu bükük bir mazlumu, kanadı kırık bir kuşu, dalı düşmüş bir çiçeği gördüğünde yüreği titrer ve şefkatle yardıma yönelir. İnsanî özelliklerin ortak paydası konumundaki bu fıtrî duygunun bastırılması ruhu çoraklaştırır. Taş kalplilik, acımasızlık, şefkatsizlik kendini gösterir. Böyle bir ortamda ruhların ülfeti imkânsızdır. Herkes kendi küçük dünyasında bir hapis hayatı yaşar.[168]

İnsan kelimesi "انس"kökenine dayanır. İnsanlık türüne mensup olan, çokça ünsiyet kuran ve kendisi ile ünsiyet kurulan anlamındadır. İnsî olan, insana yakışır olan demektir.[169] İnsandan beklenen hususların en önemlisi sıcak ilgi ve alaka ile[170] muhataplarına gönlünü, anlayışını, evini, mahallesini, ülkesini ülfetle açmak ve kendisine açılan kapılara ülfetle girmektir. Bu ülfet, insan olmanın gereği mesut olmanın da mecburiyetidir. Hz. Peygamber *"Mümin, ülfet eden ve kendisi ile ülfet edilendir. Ülfet etmeyen ve kendisi ile ülfet edilemeyen kimsede hayır yoktur"*[171] sözüyle ülfetin ve ünsiyetin önemine işaret etmiştir. Varlıklar arası ilişkiyi mücadele olarak gören ve insanı maddi olanla sınırlayan ideolojiler, ruhu çoraklaştırmakta ülfeti muhabbeti ortadan kaldırmaktadır. Ülfetin ünsiyetin yok edilmesi insanın insanlığın tüketilmesidir.

İlâhî aydınlatma ve irşadı bir kenara koyup, var olmayı salt duyular ve nesneler âlemine indirgeyen teoriler, insanı gayesiz amaçsız ve hedefsiz bir kımıldanışa indirgemekte, diğer canlılarınkine yakın bir tüketim mekanizmine dönüştürmektedir. İnsanı üretici ve tüketici konumuna indirgemek, -her insana üretim ve tüketimde bir yer temin edilse bile- onu küçümsemek ve aşağılamaktır.[172]Mübadele ve tüketim mantığının, ilişkilerde 'yararlılık' ve 'sosyal

---

[166]Ankebût Suresi, 31. Lokmân Suresi, 32; Tarhan, Toplum Psikolojisi, 264.

[167] Mehmet Gövez, Özafşar, Mehmet Emin, Ünal, İsmail Hakkı, Erul, Bünyamin, Martı, Huriye, Demir, Mahmut, Hadislerle İslâm, Hadislerin Hadislerle Yorumu, DİB Yay., Ankara 2014, I, 171.

[168] Altuntaş, Halil, Başkaları için ağlayabilmek, DİB Yay., Ankara 2013, 122.

[169] Râgıp, el-İsfahânî, el-Müfredât, trc., Abdulbaki Güneş, Mehmet Yolcu, Çıra Yay., İstanbul 2012.104.

[170] "Kendi evinizden başka evlere sıcak bir karşılama görmeden"...حَتَّى تَسْتَأْنِسُو..."girmeyiniz.", Nûr Suresi, 22.

[171] Ahmed Muhammed b. Hanbel, Müsnedü Ahmed b. Hanbel, thk, Şuayb el-Arnaûdî, Âdil Mürşîd, Müessetü'r-Risâle, Beyrut 195-1416, XV, 106.

[172] Ali İzzet Begoviç, Doğu Batı Arasında İslâm, çev., Salih Şaban, Nehir Yay., İstanbul 1990, 71.

statü'yü belirleyici kılması, bireyleri nesne konumuna düşürmektedir.[173] Maddî ihtiyaçların bolca karşılanması, insanı şerefli yapmıyor. Aksine sürekli maddî olanın peşinden koşmak insanın şerefinden küçük küçük parçalar alıp götürmektedir.[174]

İnsanı tüketim makinesine indirgeyen; bunun ötesinde bir hedef, hedefin arkasında bir hikmet, görmeyen; nihayet bu hayatın muayyen bir amaca doğru seyreden ve bir plana göre işleyip, sonunda bir hesabı ve cezasının da lazım geldiğini düşünmeyen; dünyadaki bu gezcinciliğin bir imtihan olduğunu hesaba katmayan; yaklaşımlar, hayatı karmaşa haline dönüştürmektedir.[175] Dini alanın daraltılması, bencilliğin öne çıkarılması ve hazcılığın yüceltilmesi ile insanlık kaybolmaktadır.[176] Bu gidiş, hayatı; özünden ve anlamından uzaklaştırmaktadır. İnsanlık için bu durum bir hüsrandır.

İnsanı tüketim makinesine indirgeyen; bunun ötesinde bir hedef, hedefin arkasında bir hikmet, görmeyen; nihayet bu hayatın muayyen bir amaca doğru seyreden ve bir plana göre işleyip, sonunda bir hesabı ve cezasının da lazım geldiğini düşünmeyen; dünyadaki bu gezcinciliğin bir imtihan olduğunu hesaba katmayan; yaklaşımlar, hayatı karmaşa haline dönüştürmektedir.

Hayatta kalmanın şartı olarak maddî anlamda güçlü olmayı kâfi gören varsayımlar, güçlü olmak gerektiğini telkin etmektedir. Bu anlayışın etkisinde kalan insan hayatta kalmayı ve mutlu olmayı sahip oldukları ile tanımlamaktadır. Daha çok sahip olma, daha çok koşturmaya, daha çok koşturma daha çok yorulmaya sebep olacaktır.[177] Sahip olduklarından daha farklısını başkasında görünce eseflenecektir. Elindekilerle kendini tarif ettiğinden elindekilerin kaybolması korkusu onu mutsuz edecektir.

İnsan, nefsani/egoist arzu ve düşüncelerinin esiri olarak, şahsî menfaatlerinden başkasını dikkate almayacaktır. Hayata fayda merkezli bencil bir anlayışla bakan

---

[173] Muhammed Kızılgeçit, Yalnızlık Umutsuzluk ve Dindarlık Üzerine Psikososyal Bir Çalışma, Gece Kitaplığı Yay., Ankara 2015, 31.

[174] Nuri Pakdil, Biat II, Edebiyat Dergisi Yay., Ankara 2014, 164.

[175] Sadık Kılıç, Benliğin İnşası, İnsan Yay., İstanbul 2000, 77-78.

[176] Saffet Köse, Genetiği ile oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu, Mehir Vakıf Yay., Konya 2015, 59.

[177] "...كَانَ لِابْنِ آدَمَ وَادِيَانِ مِنْ مَالٍ لَابْتَغَى ثَالِثًا وَلَا يَمْلَأُ جَوْفَ ابْنِ آدَمَ إِلَّا التُّرَابُ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ تَابَ..." Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, el-Câmiu'l-Müsnedü's-Sahîhu'l-Buhârî, Çağrı Yay., İstanbul 1981, Rikâk, 10; Tirmîzî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ, Sünenü't-Tirmizî, thk., Beşşâr b. Avvâd, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1996. Zühd, 27, Menâkıb, 64;İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd, el-Kazvînî, Sünenü İbn Mâce, thk., Muhammed b. Sâlih Râcî, Beytü'l-Efkâri'd-Düveliyye, Riyâd tsz, Zühd, 27; Dârîmî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl, Sünenü'd- Dârîmî, thk., Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Muğnî, Riyâd 2000, Rikâk, 62.

insanların vicdanları da o minvalde şekillenmektedir. İnsanın egoist bir hal almasına sebep olan ve paylaşma ahlâkını yok eden, insanı insanî olmaktan uzaklaştıran felsefelere hakikat payı verilmez.

Peygamber Efendimiz bu konuda şöyle buyurur:

"Sizden biriniz, kendisi için arzu edip istediği şeyi, din kardeşi için de arzu edip istemedikçe, gerçek anlamda iman etmiş olmaz" [178].

Hayatı bir Mücadele Olarak Görenler

Hayatı mücadeleden ibaret görme yaklaşımı ile geliştirilen birkaç akıma işaret etmek istiyoruz. Çağdaş toplumbilim akımları olarak ifade edilen bu ekollerden birisi 'İçtimaiyyati Hayatiyye'/Fonetion Sociela toplum bilimidir. Bu anlayışa göre; yaşamaya hakkı olan toplum, en güçlü toplumdur. En güçlü toplumsa en üstün ırklı toplumdur.

Bir diğeri de Hitler felsefesini kabul eden anlayıştır. Bu anlayış, 'Romantik İçtimaiyat' olarak kendini göstermiştir. Buna göre, en üstün ırk Arya ırkıdır ve bu ırk bütün insanlığa egemen olmalıdır. Bu akım başta Yahudi ırkı olmak üzere, milyonlarca insanın savaş alanlarında haksız yere can vermesine toplama kamplarında canavarca işkencelere uğratılmasına yol açmıştır.[179] Yol açmaya da devam etmektedir.

Tabii seleksiyon kuramı, İnsanda güçlü olanın yaşayacağı, zayıfların ayıklanıp yok olacağı inancını, yok olmamak için gücü elde etmenin zorunluluğu fikrini, o da zayıfın ezilip yok olmasının da normal olduğu anlayışı manasına gelen *"Eugenics/Soyartımı"*teorisini doğurmuştur. Bu teori toplumdaki yaşlı hasta, sakat ve özürlülere bakıma karşı çıkmaktadır. Onların ölümünü çabuklaştırıcı fiillerin uygulanması/Negatif Ojenik; gelişmiş ırktan ve iyi yapılı olanların çoğalması, Pozitif Ojenik kapsamında tedbirlerin alınmasının gereğini ileri sürmektedir.[180]

Negatif ojenik yaklaşımı ile işe yaramaz olduğu düşünülen yaşlı, sakat, engelli ve hasta binlerce cana kıyılmıştır. Pozitif Ojenik yaklaşımı ile arı ırk elde etmek için, Alman ırkını temsil ettiği düşünülen sarışın mavi gözlü kızlar sürekli olarak Nazi birliklerinin ziyaret ettiği, özel kamplarda toplanarak üreme çiftlikleri kurulmak suretiyle bir başka zulüm işlenmiştir.[181]

---

[178] Buhârî, Îmân 7.

[179] Hançerliğlu, O.Toplum Bilim Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İsanbul, 2007, 381.

[180] ArdoğanR. "Ekolojik Düzeni Okumada İki Yanlış Sosyal Darwinizim ve Ojenik" KSÜ İlahiyat fakültesi Dergisi, sayı: 18, Temmuz-Aralık 2011, 22.

[181]ABD'de de 1930 yıllarında 24 eyalette ojenik ilkelere uygun kanunlar kabul görmüştür. Birleşik Devletlerdeki geri zekâlı beyaz vatandaşların, saralıların veya akıl hastalarının kısırlaştırılması işlemi bu ülkenin bazı bölgelerinde 1970'lere dek devam etmiştir. Aynı görüşü savunanlardan biri olan Avusturyalı Bio Etikçi Peter Siger, insan ve şahıs kavramlarını birbirinden ayırarak, engelli

Farabi, Medinetü'l-Fazıla'sında varlıklar arası ilişkiye biri diğerini ekarte etme perspektifiyle bakan, bunun için de gerçek iyiyi bilmeyenlerin anlayışlarını şöyle ifade eder:

"*Onlara göre; varlıklar birbirleriyle mücadele etmek ve birbirlerini yenmek üzere çaba sarfeden tabii bir özgürlük ve özellik içinde varlığa getirilmişlerdir. Onlar arasında başkalarını ezme konusunda en başarılı olan da en mükemmel varlığa sahip olur. Tabii cisimlerin tabiatları ile yaptıkları şeyleri, seçme özgürlüğüne sahip varlıkların düşünüp taşınma kabiliyetleri ile yapmaları gerekir. İnsanlar ancak tek başlarına gideremedikleri ihtiyaçlarını gidermek için zorunlu olarak bir araya gelirler, o da zorla boyun eğdirmek suretiyle gerçekleşir. Güçlü olan, silahı olan diğerlerini alt edip köle olarak kullanmak üzere bir araya gelir. Nasıl ki vahşi hayvanlar bazen sertlik ve şiddetle bazen aldatma ve tuzakla avlanırlarsa, insan da aynı yolu takip ederek itibar ve iktidarı, zevk ve serveti elde edebilir.*"[182]

Hayata güç elde etme savaşı olarak bakmanın bir neticesi olarak günümüz dünyasında da gücü elinde bulunduran ve kaybetmek istemeyen birçok fert ve topluluk, zulüm ve vahşette sırtlanlardan geri kalmamıştır.

Hayata güç elde etme savaşı olarak bakmanın bir neticesi olarak günümüz dünyasında da gücü elinde bulunduran ve kaybetmek istemeyen birçok fert ve topluluk, zulüm ve vahşette sırtlanlardan geri kalmamıştır. Son misalleri Holokost, Hiroşima, Cezayir, Bosna, Ruanda, Zimbabwe, Sabra-Şatilla, Gazze, Irak, Miammar, Suriye ve daha birçok ülkede zayıflar ezilmekte ve yok edilmektedir. Özetle insan olmakla hayvan olmanın sınırı oldukça fülulaşmış, yani belirsizleşmiştir. Antilopları avlayan aslanlar ile Filistinlileri avlayan İsrailliler, Arapları, Afganları avlayan Amerikalılar, Bosnalıları avlayan Sırplar, arasında ikincilerin dik yürüyen, konuşan, al yanaklı, alet yapan, olmasından başka fark var mıdır? Bu durum ancak insan olanların kanını donduruyor, boğazı tıkanıyor,

---

ve bakıma muhtaç bir insanın şahsiyetten ve haysiyetten uzak bir hayat sürdüğünü ileri sürerek hayatlarına kanuni sınırlamalar getirilmesi gerektiğini savunmuştur. Avrupa cemaatler komisyonu maliyet yükselttiği gerekçesiyle 1988 tarihli koruyucu tıp adlı proje ile aciz insanların sayısının azaltılmasına yönelik fiilleri desteklemiştir. Çin yönetimi, 1995'ten beri ırk temizliği ve koruyucu sağlık adı altında engelli doğabilecek bebeklerin kürtaj yolu ile alınmasını mecburi kılmış, zihinsel özürlülerin evliliğini de yasaklamıştır. Ardoğan, "Ekolojik Düzeni Okumada İki Yanlış Sosyal Darwinizim ve Ojenik" 22-27; Ali Mazrui, "İslâm'da, Afrika'da Ve Batı'daki Kölelige Karşılaştırmalı Bir Bakış, Ahlâkî İlkeler ve Tarihi Tecrübe" Uluslar Arası İslâm Düşüncesi Konferansı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları., İstanbul, 1997, 274.

[182] Farabî, 95-102.

vicdanı kanıyor, sözü bitiyor, utanıyor; yaşanan bu vahşet, hunharlık, canavarlık ve canilikler karşısında.[183]

Hâlihazırda mazlum coğrafyalara her geçen gün yenileri eklenmekte ve bu coğrafyalar güç elde etmenin aracı olarak kullanılmaktadır. Yardım bekleyen nice insanlar, açlığa, sefilliğe, mülteci kamplarına, derme çatma barınaklara mahkûmiyet ile çaresizliğe, hastalığa ve ölüme terk edilmektedir. Irak, Suriye, Afganistan vb. ülkelerde terör saldırılarında gün geçmiyor ki onlarca kişi ölmesin. Bu coğrafyalardaki saldırılara cılız tepkiler verilmekte, Birleşmiş Milletler dâhil çoğu kere tepki dahi verilmemektedir.[184] Batı ülkelerinde bir patlama olduğunda mevcut yapılar bütün milleti ayağa kaldırmakta, tepkiler en yüksek perdeden dile getirilmektedir.[185]

Varlıklar arası ilişkide sevgi, şefkat ve fedakârlığı görememek ilişkilere menfaat odaklı yaklaşmaya sebebiyet vermiştir. Biyoloji ilmi kapsamında "parazit" tanımlaması, iç parazit ve dış parazit olarak sınıflandırılmaktadır. Parazit (+) konuk canlı ise (-) işareti ile gösterilir. Her iki taraf karşılıklı yarar esasına dayanıyorsa bu ilişki biçimi (+/+) olarak ifade edilmektedir.[186] Bu yaklaşım insanlar arası ilişkilere de yansımakta, desteğe muhtaç kesimler parazit muamelesi görmektedir. Bu muamele yaşlı anne ve babadan, anne karnındaki yavruya kadar uzanabilmekte, "Bakmak zorunda mıyım?", "Benim bedenim, benim kararım."[187] sloganları ile kendini göstermektedir. Hızı kesilemeyen kürtaj uygulamalarının, sayıları her geçen gün artan sokak çocuklarının, nüfusu yükselen huzur evlerinin, milyonları aşan mültecilerin ve sonu gelmeyen savaşların sebepleri daha çok burada, fayda zarar (+/-) yaklaşımında aranmalıdır.

İnsanlık için yıkım olan bu anlayışın izlerinin çok sayıda misallerini günümüzde de görmekteyiz. Meselâ, enerji kaynaklarına hâkim olma adına insanların üzerine bombalar yağdırılmakta, ölümden kaçıp farklı ülkelere iltica edenlere de kapılar kapatılmaktadır. Dünya kamuoyu baskısının etkisi ile ülkelerine mülteci kabul edebileceklerini söyleyenler de her isteyeni değil, istediklerini alabileceklerini belirtmektedirler.[188] Öyle anlaşılıyor ki +/- yaklaşımının etkisi ile negatif ojenik/pozitif ojenik kriterlerinden geçmeyi

---

[183] Güler, İ. Direniş Teolojisi, Ankara Okulu Yay., Ankara 2010 , 28.
[184] Ortadoğu'da Bir Nesil Yok Oluyor, Erişim Tarihi: 24.06.2016, www.trthaber.com. tr.
[185] Charlie Hebdo Saldırısına Uluslararası Tepkiler, Erişim Tarihi: 24.06.2016. https://tr.wikipedia.org.
[186] Kiziroğlu, 339.
[187] Kadınlardan 'kürtaj' yürüyüşü, Erişim Tarihi: 14. 06. 2016, http://www.aljazeera.com.tr.
[188] Mevlüt Çavuşoğlu, Avrupa, hayvan seçer gibi mülteci seçiyor, Erişim Tarihi: 22.06.2014, http://www.ekonomi.dunyabulteni.net.

başaranlara, katma değeri yüksek ve sömürülmeye müsait olanlara ‘evet’ olmayanlara ‘hayır’ denilecektir.

Hayatı Bir Yardımlaşma Olarak Görenler

Varlıklar arası ilişkiyi mücadele olarak algılayıp sunan, güçlü olanın ayakta kalacağı, altta kalanın canının çıkmasının normal algılanması gerektiğini savunan dünya görüşünün aksine, bir de yardımlaşan organizmaların ayakta kaldığını savunan bakış vardır. Bu bakış kâinattaki bütün varlıkların yardımlaşma içinde olduğunu dile getirmektedir.[189] Bu bakış yaratılış inancından, âlemlerin Rahman ve Rahim olan Allah tarafından yaratıldığı inancından neşet eden anlayıştır.

> ***“Müminler birbirini sevmede, birbirine acımada, birbirine şefkatte bir vücut gibidir. Vücudun bir uzvu hasta olduğunda diğer uzuvlar uyumayıp uyanık kalarak ve ateşlenerek vücudun tamamını o hasta uzva ortak olmaya, acıyı paylaşmaya çağırırlar.”***
>
> Hadis

Kâinat; kozmos ve uzay olarak anılan boşluk, onu dolduran ışınlar, parçacıklar, tozlar, gazlar, çok çeşitli gök cisimlerinin ortak adıdır.[190] Kâinatta parçadan bütüne, bütünden parçaya bir gayeye hizmet etmek üzere bütün eşyada teâvün bulunmaktadır. Kâinattan yer küreye, küreden zerreye kadar her bir varlıkta ve varlıklar arası ilişkilerde temel unsur dayanışmadır.

Güneş sisteminin[191] unsurları yörüngelerinde seyrini sürdürürken birbirlerinden bağımsız değildir. Aksine biri diğerine muhtaçtır. Ebû Bürde’nin naklettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Yıldızlar, gökyüzünün güvenceleridir. Yıldızlar gitti mi, gökyüzüne vaad edilen (kıyamet) *gelir…”*[192]

İlmü’l-yakîn olarak farkında olabildiğimiz bu özellik, yaşadığımız gezegende ayne’l-yakîn ve öz benliğimizde de hakka’l-yakîn olarak kendini kabul ettirmektedir.

Kâinatın özü olan insanın bir işi gerçekleştirebilmesi için ruh ve beden olarak, bir dayanışma içerisinde olması, kâinatla bütünleşmesi, tamamen o işe yönelmesi icap eder. Meselâ insan konuşmaya başladığında, nefesin sese dönüşmesi için

---

[189] Görmez, M.“Açılış Konuşması”, Hz. Peygamber ve Merhamet Eğitimi Sempozyumu, DİB Yay., Ankara 2011. 30.

[190] Sanır, F. Coğrafya Terimler Sözlüğü, Gazi Kitabevi Yay., Ankara 2000, 111.

[191] Sürekli olarak Güneşin ve gezegenlerin çekiminden etkilenen ve Güneş çevresinde dolaşan gök cisimleri topluluğuna denir. Sanır, 134; Emin Atasoy, Coğrafya Bilmi ve Coğrafya Öğretimine Giriş, Ezgi Kitabevi, Bursa 2004, 74.

[192] "...النُّجُومُ أَمَنَةٌ لِلسَّمَاءِ فَإِذَا ذَهَبَتِ النُّجُومُ أَتَى السَّمَاءَ مَا تُوعَدُ..."Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 207

bütün mekanizmalar devreye girmektedir. Akciğerler, hançere, ses telleri, dişler, dudaklar ve konuşmanın muhtevasına göre şekillenen bakışlar konuşmayı daha anlaşılır kılmak için desteğe koşan jestler, mimikler hep dayanışmanın tezahürleridir. Bu sebeple olacak ki Müslümanlar arasındaki bağlılık sevgi ve şefkatin yardımlaşma ve dayanışmanın bir vücudu meydana getiren organlar gibi olması gerektiğini ifade ile Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Müminler birbirini sevmede, birbirine acımada, birbirine şefkatte bir vücut gibidir. Vücudun bir uzvu hasta olduğunda diğer uzuvlar uyumayıp uyanık kalarak ve ateşlenerek vücudun tamamını o hasta uzva ortak olmaya, acıyı paylaşmaya çağırırlar."[193]

Burada *"bir vücut gibi olma"*, başka bir hadiste de *"binayı teşkil eden tuğlalar gibi olma"*[194] misal gösterilir. Kâinat de böyledir. Küçük bir bina, tuğlaların birbirine sarılması olmadan gerçekleşmeyeceğine göre, muhteşem kâinat binası da ancak varlıkların kucaklaşması/tesanüdü/şefkati ile hayat bulabilir.

Kevni âyetler/kâinat, bu gerçeği göz önüne sererken; kelâmi âyetler/Kur'ân da her şeyin bir ölçü ile var edildiğini şöyle belirtir:[195]

"Göklerde ve yerde bulunanlar Allah'ındır, hepsi ona boyun eğmiştir."[196] *"…Canlılar, Allah'a secde ederler büyüklük taslamazlar. Rablerinden korkarlar ve emrolundukları şeyleri yaparlar."*[197]

"Allah'ın ilmi[198] *ve rahmeti her şeyi kuşatmıştır."*[199] *"…O en güzel şekilde yaratandır,*[200] *kullarına çok şefkatlidir."*[201]

Allah Hekîm'dir, her şeyi hikmeti ile var edendir.[202] Kâinatı teşkil eden varlıkların/Kevni âyetlerin dizilişi, Kur'ân-ı teşkil eden kelâmi âyetlerin dizilişi gibidir. Mineraller, madenler, bitkiler, bir kelimenin harfleri; göller, denizler, okyanuslar, ormanlar ve canlılar bir âyetin kelimeleri; dünya, gezegenler ve galaksiler İlâhî Kitabın sûreleri gibidir.

Allah Rahmandır ve varlığa rahmeti ile muamele edendir. Gökyüzü, yeryüzü ve içindekiler, dayanışma içerisinde ve Allah'ın terbiyesindedir. Rasûlullâh, hilâli gördüğünde duâ eder ve şöyle derdi:

---

[193] "مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِى تَوَادِّهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ مَثَلُ الْجَسَدِ..." Buhârî, Edeb, 27; Müslim, Birr, 66.
[194] "... الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ ، يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا ..." Buhârî, Edeb, 36.
[195] *"Biz her şeyi bir ölçü ile yarattık."* Kamer: 49; "*O göğü yükseltti ve mizanı koydu."* Rahmân Suresi: 7,8; *"Rahmân'ın yaratmasında hiçbir düzensizlik ve kusur göremezsin.",* Mülk Suresi: 3.
[196] Rûm Suresi: 26.ayet.
[197] Nahl Suresi: 49, 50. ayetler.
[198] Talâk Suresi: 12. ayet.
[199] Arâf Suresi: 156. ayet.
[200] Mü'min Suresi, 37. ayet. Sâffât Suresi, 125. ayet.
[201] Bakara Suresi, 207. ayet.
[202] Haşr Suresi, 24. ayet.

"Allahım! Hilâli üzerimize bereket, iman, esenlik ve İslâm ile doğur. (Ey hilâl!) *Benim Rabbim de senin Rabbin de Allah'tır."*[203]

Güneş, ay yıldızlar ve her bir varlık kendi yörüngesinde[204] var edildiği sınırlar dâhilinde, hayatın akışı yönünde yaratıldığı amaca hizmet etme faaliyetindedir.

Kâinatta, özelde Yerkürede her bir varlık birbiri ile dayanışma içerisindedir ve insanın hizmetine âmâdedir.[205] Allah Raûf'tur/şefkatlidir.[206] Kâinatı, hayatın intizam içerisinde sürüp gitmesine hizmet etmek üzere her biri kendi bünyesinde bir sistemi barındıran, birini diğeri ile şefkatle birleşen parçaların bütünü olarak var etmiştir. Gökyüzü, şefkat kanatlarını açmış sağlam bir tavan,[207] yeryüzü şefkatle salınan bir beşik kılınmıştır.[208]

"*Görmedin mi Allah, yerdeki varlıkları ve suya koyduğu kaldırma yasasıyla denizlerde yüzen gemileri sizin hizmetinize verdi. Göğü de kendi izni olmadıkça yer üzerine düşmekten korur. Çünkü Allah insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir."*[209]

Hayvanlar, aile ortamında ya da sürü topluluğu içinde dünyaya gelir.[210] Yavru büyüyüp gelişinceye kadar annenin babanın desteği ve yakın kontrolü altındadır. Rasûlullâh şefkatin kapsamını vurgularken verdiği misaller içerisinde hayvanları zikrettiğini görmekteyiz. O hadislerden birisi şöyledir:

"Şüphesiz Allah'ın yüz rahmeti vardır. Onlardan bir rahmeti ins, cin, hayvanlar ve böcekler arasına indirmiştir, işte onlar bu sebeple birbirine şefkat eder; bu sebeple birbirlerine acırlar. Vahşi, yavrusuna bu sebeple şefkat eder. Allah doksan dokuz rahmeti geriye bırakmıştır. Onlarla kıyamet gününde kullarına rahmet edecektir.[211]

Hayvanlarda en munis olanından en vahşi olanına kadar, şefkat misallerine şahit olmaktayız. Acıma duygusu ve şefkat insanın genetik programında bir eğilim olarak var olsa da, bu duygu ancak ferdi çaba gösterilerek geliştirilebilir.

---

203 "...اللَّهُمَّ أَهْلِلْهُ عَلَيْنَا بِالْيُمْنِ وَالْإِيمَانِ وَالسَّلاَمَةِ وَالْإِسْلاَمِ رَبِّى وَرَبُّكَ اللَّهُ..." Tirmizî, Deavât, 50.
204 *O her şeyi ölçüyle yaratıp ona yolunu gösterdi."* Âlâ: 4.
205 Bakara Suresi: 164, 212; Rad Suresi: 2; İbrahîm Suresi: 32, 33; Nahl Suresi: 14; Hac Suresi. 36, 37, 65; Ankebût Suresi, 61. ayet.; Lokmân Suresi, 29. ayet.; Câsiye Suresi, 12., 13. ayetler.; Mustafa Taş, *Kur'ân-ı Kerim'de Teshîr Kavramı,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, SBE, Elazığ, 2009.
206 Bakara Suresi, 207. ayet. Nûr Suresi, 20. ayet.
207 Enbiyâ Suresi, 32. ayet.
208 Nebe Suresi, 6. ayet.
209 Hac Suresi, 65. ayet.
210 Pihilip W. Goetz vd.,*Ana Biritannica Kültür Ansilopedisi,* Ana Yayıncılık, İstanbul 1994, XXIV, 105.
211 Müslim, Tevbe, 19.

Hayvanlarda bu durum farklıdır. Bir karınca ya da kuş bu duygular kendisinde var olarak doğar.[212]

Allah'ın ihsan ettiği rahmetin bir eseri olarak can sahibi her varlık, yavrusuna şefkat gösterir. Bu kapsamda hayvanların yavruları için yaptıkları fedakârlıklar ibret vericidir.[213] Bütün hayvanlar yavrularını güvenli bir ortama bıraktıktan sonra mesailerini onları beslemek için harcarlar. Konuyla ilgili bir hadis şöyledir:

"Bütün canlılar, hemcinslerine şefkatle davranırlar. At yavrusunu emzirirken başına değmesin diye ayağını kaldırır."[214]

Hayvanların yavrularını korumak için ne denli fedakârlıklar yaptıklarına, cansiperane bir savunma sergilediklerine şahit olmaktayız. Anneler tehlike sezdiklerinde derhâl harekete geçerek, yavrularını daha güvenli mekânlara taşırlar. Yavruların ağırlık teşkil edip düşmandan kaçışı zorlaştırmasına rağmen anneler yavruları terk etmezler.[215] En azılı düşmanlara karşı dahi yavrularını muhafaza ederler. Öyleki *"...Müminlere* (şefkat) *kanadını indir."* [216] emrinde kanat kelimesine telmihte bulunulmuş ve konuşma dilinde şefkati tarif için 'kanatları altına almak' tabiri darbı mesel hâlini almıştır.

Abdullah b. Mesûd anlatıyor: Rasûlullâh ile birlikte bir seferde idik, bir ihtiyacından dolayı yanımızdan ayrılmıştı. O sırada iki kuş yavrusunu gördük ve aldık. Anneleri de gelip onların üzerine kanatlarını germeye çalışıyordu. Hz. Peygamber'in gelişiyle anne, O'nun başının üzerinde dolaşıyor ve sanki ona

---

[212] Tarhan, N. Duyguların Psikolojisi, Timaş Yay., İstanbul 2013. 99.

[213]Kuşlar kötü hava şartlarına ve düşmanlara karşı önce yumurtaları için sonra da tüysüz ve uçamayan yavrular için korunaklı yuvalar inşa etmektedirler. Yuva yapımında, çamur, çalı çırpı, ince saplar, yün ve küçük tüyler kullanmakta, küçük gagaları ile yuva malzemesinin toplanması için binlerce kez uçuş yapmaktadırlar. Hayvanlar, yuvalarını topladıkları malzemeleri örmek suretiyle inşa eder, yalıtımını sağlamak için çamurla sıvar, yavruların temas edeceği kısmı hassas malzeme ile döşer, yavruların zarar görmemesi için yuvanın sıcaklık dengesini korumaya çalışırlar. Tanju Gölçöl, *Gelişim Hayvanlar Ansiklopedisi,* Gelişim Yay., İstanbul 1981, III, 798; Kara hayvanlarından su hayvanlarına, kuşlardan sürüngenlere kadar bütün canlılarda durum aynıdır. Meselâ karıncalar, larvalarını toprak içerisinde yaptıkları özel odalara yerleştirirken ağızlarında incitmeden tutarak taşırlar. Gölçöl, 2039;Timsahlar yumurtalarını bırakmak için karada yuva yaparlar. Yavrular yumurtadan çıkıncaya kadar anne yuvanın yakın çevresinde kalarak bekçilik yapar. Yumurta çatlayıp yavrular çıktıktan sonra yumurtanın üstüne örttüğü toprağı ve bitkisel maddeleri süpürerek yavruların yuvadan çıkışını sağlarlar.[213] Kuluçkaya yatan canlılar günlerce yumurtanın başından ayrılmadan oracıkta kalırlar. Meselâ Penguenler, yavruları için altmış dört gün gibi uzun bir süre aç susuz ve hareketsiz şekilde beklerler ve bu esnada vücut kitlelerinin büyük bir kısmını kaybederler. Penguen, yumurtasını kışın tehlikeli soğuğuna karşı korumak için 64 gün süren olgunlaşması süresince, perdeli ayaklarının zarı altında tutar. Bu süre içerisinde ne yürüyebilir ne de beslenebilir. Bu yüzden beden ağırlığının yaklaşık üçte birini yitirir. Gölçöl, 798.

[214] "...تتراحم الخلائق حتى ترفع الدابة حافرها عن ولدها خشية أن تصيبه..." Buhârî, Edeb, 19; Müslim Tevbe, 17.

[215] Hayvanlar Âleminde Anneler, Erişim Tarihi: 05.02. 2017, http://www.bbc.com. tr.

[216] ..." "وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ15. Hicr Suresi: 88; 26. Şûrâ Suresi: 215; 17. İsrâ Suresi: 24.

yavrularının alındığını şikâyet ediyordu. Hz. Peygamber *"Yavrularından ayırarak bu kuşa azap çektiren kimse hemen onları annesine versin buyurdu ve emri yerine getirildi."*[217] Hadiste yavru için çırpınan bir anneye işaret edilmektedir.

Hayvanlar arasında şefkat için çok sayıda örneğe rastlanılmaktadır. "Dişi kuşların yaralı taklidi yaparak düşmanı kendilerine çekmek suretiyle yavrularını kurtarmaya çalıştıkları, işçi karıncaların, kolonileri tehlikeye girdiği zaman kendi varlıklarını riske atmaları bunun göstergelerindendir.[218]

Hayvanlar, başka türler için de özveride bulunmaktadırlar. Maymunlar, aslanlar, yunus balıkları, zebralar, ceylanlar vb. üzerinde yapılan araştırmalarda kendi türlerinin dışındakilere yardım davranışları izlenmiştir.[219]

Darwinci Görüş, Fedakârlığı Açıklayamamaktadır

Evrimsel biyolojide karşılaşılan en büyük güçlüklerden biri, fedakârlığın açıklanamamasıdır. Fedakârlık, aktör bireyin bedel ödediği, alıcı bireyin ise yarar sağladığı durumları ifade etmek için kullanılır. Bunun tersi bencilliktir. Bu durumda alıcı kazanır, aktör kaybeder. Fedakârlık, geniş bir yelpazede yaygın olarak görülmektedir.[220]

Darwin ve onu izleyenler, kâinatı canlıların sürekli olarak birbirleriyle savaştıkları bir yer olarak tanımladılar.

---

[217] "...مَنْ فَجَعَ هَذِهِ بِوَلَدِهَا رُدُّوا وَلَدَهَا إِلَيْهَا..."Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd,* thk. Muhammed Nasiruddin Elbânî, Dâr'u İbnü'l-Hazm, Beyrut 2005, Cihâd, 112, Edeb, 164.

[218] Recai Doğan, "Merhamet Eğitimi Üzerine Bazı Düşünceler," Hz, Peygamber ve Merhamet Eğitimi, DİB Yay., Ankara 2014 108.

[219] Ayten, A. Empati ve Din Türkiye'de Yardımlaşma ve Dindarlık Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma, İz Yay., İstanbul, 2013, 41; Kenneth Walker: Avrupa'da avlanmaya çıktığımda hayvanlar arasında gözlemlediğim dayanışmanın birçok örneği hala belleğimde canlıdır. Athi düzlüklerinde değişik zebra ve ceylan sürülerinin tehlikelere karşı birbirlerini uyarmak için belli yerlere nöbetçi koyduklarına tanık oldum. Zebra avlamaya çıkmamıştım ama ceylan avlamam da hemen hemen imkânsızdı. Ne zaman birine yaklaşsam nöbet tutan zebra tehlikeyi fark eder hemen ceylanları uyarırdı. Fillerin keskin işitme duyular var, fakat görme duyuları zayıf, zebralar da bunun aksi gözetleme kuleleri gibi güçlerini birleştirdiklerinde ne fil ne de zebralara yanaşmak mümkün değil. Daha ilginç bir işbirliği gergedanlarla derilerine gömülen kene türünden parazitleri ayıklamak için sırtlarında sıralanıp oturan kuşlar arasında idi. Bu kuşlar her zaman tetikte bekler yaklaşıldığını çok uzaktan fark eder fark etmez hırçın çığlık ve gagalarla konuk oldukları hayvanı uyarırlardı. Yıldırım, *Evrim Kuramı ve Bağnazlık,* 49; Sürülerde bir avcı tarafından izlenildiğini ilk fark eden sürüdeki bazı bireyler yüksek sesle uyarılarda bulunurlar. Alarm veren birey kendini açık hedef haline getirerek tehlikeye atmaktadır. Freeman, 450.

[220] Scott, Freeman, Jonn c. Herron, *Evrimsel Analiz,* 447-448; Peter Gluckhman, Alan Beedle, Mark Hanson, Evrimsel Tıbbın İlkeleri, çev., Battal Çıplak, Oğuz Kerim Başkurt, Hilmi Uysal, Palme Yay., Ankara 2012, 237.

Darwin ve onu izleyenler, kâinatı canlıların sürekli olarak birbirleriyle savaştıkları bir yer olarak tanımladılar. Huxley'e göre hayvanlar birbirleriyle savaşmakta, en hızlı ve en kurnaz olanı ertesi gün savaşabilmek için hayatta kalmaktaydı.[221]

Kendisi de bir Darwinist olan Yıldırım, bu kapsamda şunu ifade etmektedir. 19. yüzyılda bilim adamları çoğunlukla laboratuvarlarda kapalı kaldıkları ve kâinatı doğrudan tanıma yoluna gitmedikleri için canlıların salt savaşım içinde olduğu tezine kolayca kapılmıştır. Huxley çapında seçkin bir bilim adamı bile kendini bu yanılgıdan kurtaramamıştı. Oysa "bireyler arasında dayanışmanın güçlü olduğu hayvan türlerinde gelişme, çoğalma ve beslenme imkânlarının en üst düzeye çıktığı gözden kaçmayacak kadar açıktır. Kâinatı sürekli bir savaş alanı saymak yanlıştır." [222] Organizmaların ileri gelişmişlik düzeyinde işbirliği diyeceğimiz davranışlar sergilediğini gösteren güvenilir pek çok gözlem ortaya konmuştur.[223]

Revm[224] edilmiş bir eda ile de olsa, bu değerlendirmeler hakikatin kendini kabul ettirdiğini göstermektedir.

Görebildiğimiz kadarıyla canlılar, hayat için gerekli enerjiyi sağlamak ve hayatlarını sürdürecekleri mekânı elde etmek maksadıyla mücadele etmektedir. Canlılar, diğer donanımlarına ilaveten çeşitli savunma ve avlanma mekanizmaları ile de techiz edilmişlerdir. Bu mekanizmalar ve onları destekleyen diğer organlar aracılığı ile canlılar, kendilerini koruyabilme imkânından mahrum bırakılmamışlardır.

Canlılar, korunmayla birlikte beslenmeye de ihtiyaç duymaktadırlar. Bunun için de avlanmaktadırlar. Avlayanlar varlığını sürdürürken, avlananlar yem olmakta, büyük balık küçük balığı yutmaktadır. Hayvan hayatlarını konu edinen belgesellerde de avlanma sahnelerine yer verilmekte, yavru bir antilopa acımasızca saldıran aslan vb. görüntüler çoğu kere ana tema olarak çekimlerde yer almaktadır. Bu fotoğraflardan hareketle "Batı, canlılar dünyasında kuvvetlilerin zayıflara saldırdığı ve çok üreyen canlıların az üreyenleri ortadan kaldırmak için savaştıklarını söyledi."[225]

---

[221] Yıldırım, C. Evrim Kuramı ve Bağnazlık, 49.
[222] Yıldırım, C. Evrim Kuramı ve Bağnazlık, 48, 49.
[223] Yıldırım, C., Bilimsel Düşünme Yöntemi, İmge Yay., İstanbul 2104, 424; a. mlf.., Evrim Kuramı ve Bağnazlık, 185.
[224] Tecvîd ilmine ait bir ıstılahtır. Harekenin hafif bir sesle okunması anlamındadır. Bir başka ifade ile revm, harekeyi okurken sesin üçte ikisini gizleyip üçte birlik kadriyle yetinmektir. Abdurrahman Çetin, Kur'an Okuma Esasları, Emin Yay., Bursa 2014, 221.
[225]Topçu, N. Ahlâk, Dergâh Yay., İstanbul, 2012, 219.

Hayvanlar âleminde görüntünün küçük bir karesi böyle olmakla birlikte, arka planını da hesaba katarak derinlemesine bir bakışla farklı değerlendirmelerde bulunmak mümkündür.[226] Nitekim bu teorinin lehinde aleyhinde birçok delil ileri sürülmüş, tartışmalar günümüze kadar gelmiştir. Tabiatta canlılar arası ilişikleri, fotoğrafın yalnızca avlanma karesi üzerinden tanımlamak, fedakârlık ve ortak davranışları yardımlaşma ve paylaşımları görmezden gelmek, sağlıklı bir değerlendirme değildir.

Hayvanlar, duygusal çözünürlükleri düşük olduğu için "Bu benin düşmanım bu benim dostum" şeklinde algılama yaparlar. İnsanda ise duygusal çözünürlük yüksek olduğu için sevginin bütün katmanlarını gösterir. Fotoğraf makinelerinin çözünürlük kalitesinin

---

[226]Tırnakları kesilmemiş bir insanın elleri ve ayakları işlev kaybeder. İnsanın, uyum ve hareket kabiliyeti sekteye uğrar. Kişi insanlıktan uzaklaşır. Tırnakların kesilme anına, sakalın düzeltilme karesine odaklanarak el ile sakal arasında bir mücadele olduğu, elin zâlim, sakalın mazlum olduğu varsayılabilir. Büyük fotoğraf aksini söylese de kesilme karesine odaklanan kişiye bunu kabul ettirmek zor olabilir. Oysa hadislerde belirtildiği üzere tırnakların kesilmesi fıtratın gereğidir. Tırnak kesilmekle insan tırnaksız da kalmaz. Avlanma hadisesini de kâinatın fıtratı olarak düşünmek istiyoruz. İnsan vücudunda kaşların, saç, sakal ve tırnakların kesilmesi gerekir. Saçlar kısaltılmayıp sakal düzeltilmezse insanın performansı olumsuz etkilenir. "İnsanın fıtratı gereği yapması gereken beş şey vardır: Sünnet olmak, kasıkları tıraş etmek, tırnakları kesmek, koltuk altını temizlemek ve bıyıkları kısaltmak."Buhârî, Libâs, 63, 64; Müslim, Tahâret 49, 50; Ebû Dâvûd, Tereccül, 16; Tirmîzî, Edeb 14; Nesâî, Tahâret 9-10; İbn Mâce, Tahâret, 8; Bu tür saldırılara kâinattaki dengenin bozulmadan devam etmesinin temini olarak bakılmalıdır. Bir kefal balığı bir kerede 5000 yumurta bırakır. Eğer bu 5000 yumurta kefal balığı olsaydı denizlerde diğer canlıların yaşamasına imkân kalmazdı. Bir kerede 400 yumurta bırakan su kurbağaları için de durum aynıdır. Bazı canlılarda gerçekleşen üreme fazlalığına diğer canlılar için var edilmiş rızık olarak bakılabilir. İrfan Yılmaz, Selim Uzunoğlu, Alternatif Biyolojiye Doğru, TÖV., Yay., İzmir 1995, 370; Kuşların, balıkların ve kara hayvanlarının avlanması da bu kapsamda değerlendirilebilir. Dengenin sürdürülebilmesi açısından özellikle hızla çoğalan hayvanlarda bir sınırlama olarak düşünülebilir. Goetz vd.,Ana Biritannica, 445; Hayvan davranışları içgüdülerinden kaynaklanır. İnsanın da hoyratlık, saldırganlık sergilemesi aynı şekildedir. Din, bu davranışları frenler. Olumlu davranışların gelişmesine imkân sağlar. Ya da olumlu davranışları teşvik eder. Olumsuz davranışları olumsuzluklara yönlendirerek olumsuzluğu olumsuzlukla bertaraf eder. İbadetler ve diğer dini törenler; renk, ırk, cinsiyet, sosyal konum farklılıklarını gözetmeksizin herkesi kucaklayarak bireylere aynı değerleri paylaşan bir toplumun üyesi olma kimliği kazandırır. Yıldırım, *Bilimsel Düşünme Yöntemi,* 358; Diğer taraftan düşman korkusu uyanık olmaya, zinde olmaya, savunma reflekslerinin aktif olmasına, ait olunan toplulukla dayanışma içinde yaşamaya mecbur kılması açısından gerekli olduğu söylenebilir. Yerkürede denge açısından mıknatıs, itmesi ve çekmesi ile şekillenen jeomanyetizma önemli bir göreve sahiptir. Adnan Benk vd.,*Büyük Larouse,* Milliyet Yay., İstanbul 1986, XIV, 8111; Buradan hareketle denge ve aidiyet teşkilinde itme ve çekme kuvvetlerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Varlıklar arasında bulunan saldırma ve düşmanca yaklaşımların itme etkisi meydana getirdiğini ifade edebiliriz. Hayvanlar üzerinden örnek verecek olursak, antilopların vahşi olarak ifade edilen hayvanlar tarafından avlanma ihtimali antilopları ait olduğu habitat (Bir canlı türünü ya da canlı birliklerini barındıran ve kendine özgü özellikler gösteren hayat ortamı. Sevinç Karol, Zekiye Suludere, Cevat Ayvalı, vd., Biyoloji Terimler Sözlüğü, Kılıçaslan Yay., Ankara 2000, 264.) içerisine itmekte ayrıca korunma mekanizmalarını geliştirmelerine sebebiyet vermektedir. Antilopun durması gereken nokta, aile topluluğunun çekmesi ve düşman topluluğun itmesi ile teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Saldırı riski uyanık olmayı, zinde kalmayı ve düşmana karşı hazırlıklı olmayı beraberinde getirir.

artması gibi, insanın duygusal çözünürlük kalitesi de artar. Siyah-beyaz çekim yapan bir makine ile 1000 mega pikselli bir makinenin çekimi aynı değildir.[227]

Hz. Peygamber’in çağrısına sırtını döndüğü için duygusal çözünürlüğü artmamış, hatta gerilemiş insanlardan Kur’ân-ı Kerim şöyle bahseder:

“Andolsun biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir.”[228]

Kâinatta esas olanın yardımlaşma olduğunu görememek, duyamamak ve anlayamamak, arızi olanı asıl gibi gösterip hayata bu pencereden bakmak da bu âyet kapsamında değerlendirilebilir. Dinin tebliğine kör kalmanın sonucu olarak hayvan derekesinde kalmış olmak ve iktizai hâle göre davranarak hayatı haz ve güç elde etmekten ibaret sanma anlayışına da aynı şekilde bakılabilir.

Sonuç

Allah inancı, kâinatta canlı cansız varlıklar arasında tesânüd bulunduğunu söyler. Yağmurun yağmasından, bitkilerin fotosentez yapmasına, suyun buharlaşmasından toprağın canlanmasına; güneş sisteminden yeryüzünün dengesine; madde içindeki elektronlar arası uyumdan, güneş sistemindeki gezegenlerin seyrine; zerreden küreye; havadan suya, toprağa, nebatattan hayvanata kadar varlıklar arasında esas olanın dayanışma olduğunu öğretir. *“Gökyüzü korunaklı bir tavan ve yeryüzü sağlam bir beşik kılınmıştır.”* der. Kâinata bu gözle bakan insan, kendini bütünün bir parçası olarak görür. Ayakta tutmayı hedef edinir. Çevresine rakip nazarıyla değil, ekip nazarıyla bakar. Fiillerini yardımlaşma esası üzerine inşa eder. Hedef Kâmil insan olmaktır.

Allah inancı, kâinatta canlı cansız varlıklar arasında tesânüd bulunduğunu söyler. Yağmurun yağmasından bitkilerin fotosentez yapmasına, suyun buharlaşmasından toprağın canlanmasına; güneş sisteminden yeryüzünün dengesine; madde içindeki elektronlar arası uyumdan güneş sistemindeki gezegenlerin seyrine; zerreden küreye; havadan suya, toprağa, nebatattan hayvanata kadar varlıklar arasında esas olanın dayanışma olduğunu öğretir.

Çağımızda ‘zayıfın elinden tutan’ veya ‘zayıfı eliyle iten’, iki ayrı tutum bulunmaktadır. İnsanların/toplumların, kendilerini fayda-zarar/mücâdele-yardımlaşma yaklaşımlarına göre konumlandırmaları farklı sonuçlar doğurmaktadır. “Üstün İnsan”

---

[227] Tarhan, N. “Adil Merhamet”, Hz. Peygamber ve Merhamet Eğitimi Sempozyumu, DİB. Yay., Ankara 2011, 334.

[228] Arâf Suresi, 149.ayet.

olmayı hedef edinen anlayışa göre insan omuzu, yükselmek için üzerine basılacak basamak/payanda, "Kâmil İnsan" olmayı hedef edinen anlayışa göre insan omuzu; omuz verilecek, birlikte yürünecek güç kaynağıdır. Birinde omuza/omuz basılır/atılır, diğerinde omuz verilir. Kâmil insan, elinin altındakileri şefkat edip büyütmeye; Üstün İnsan, ezip büyümeye çalışacaktır. Birisi tutup yükseltmeyi, diğeri basıp yükselmeyi hedef edinecektir. Birine göre bir mazlumun elinden tutmak, insanlık, diğerine göre de ahmaklık olarak değerlendirilecektir. Güçlü insan, ayak bastığı coğrafyayı sömürüp tüketmeye, Kâmil insan ayağını basmaya kıyamadığı coğrafyayı imar edip hayat vermeye çalışacaktır.

Bugün dünyanın maruz kaldığı problemler/savaşlar/zulümler büyük oranda varlıklar arası ilişkiye bakışın sonuçlarıdır. Mazlum coğrafyalara her geçen gün yenileri eklenmekte, yardım bekleyen nice insanlar, açlığa, sefilliğe, mülteci kamplarına, derme çatma barınaklara mahkûmiyet ile çaresizliğe, hastalığa ve ölüme terk edilmektedir.

Varlıklar arası ilişkide asıl olan şefkattir. Ekolojik dengenin bir gereği, hayatın sürdürülebilirliği ve canlıların beslenme zorunluluğu avlanmayı kaçınılmaz kılmıştır. Hayvanların hayatı bir yönüyle de bu şekilde devam etmektedir. Bu durum asli değil arîzidir. Fotoğrafın bu kısmından hareketle, canlılar arası ilişkiyi, güçlülerin galip geldiği, zayıfların yok olup tükendiği savaş olarak gören yaklaşım burayla sınırlı kalmamış insanlar arası ilişkiye yansımıştır. Hayatı savaş olarak görenler, dünyayı savaş alanına çevirmektedir.

Bugün dünyanın maruz kaldığı problemler/savaşlar/zulümler büyük oranda varlıklar arası ilişkiye bakışın sonuçlarıdır. Mazlum coğrafyalara her geçen gün yenileri eklenmekte, yardım bekleyen nice insanlar, açlığa, sefilliğe, mülteci kamplarına, derme çatma barınaklara mahkûmiyet ile çaresizliğe, hastalığa ve ölüme terk edilmektedir.

İnsanlar arası ilişkilere 'benim kârım/kazancım ne olur?' açısıyla yaklaşılmakta, şefkate muhtaç kesimler, bertaraf edilmesi veya uzak tutulması gereken asalaklar/parazitler/(-) olarak değerlendirilmekte ve ayak bağı olarak görülmektedir. Haya fayda-zarar nazarıyla bakanlar, enerji kaynaklarına hâkim olabilmek için insanlık dışı her türlü fiili mubah görmektedir

Hedef güçlü insan olmaktır. İnsanî ilişkilerin ülfetten ve şefkatten uzaklaşıp kavgaya ve savaşa sürüklenmesi insanî değildir. Dolayısıyla insanî ilişkilerin bu derekeye sürüklenmesine sebep olan yaklaşımlarının/tanımlamalarının gerçekçi olması düşünülemez.

EVRİMCİLERİN FİLOGENETİK SOYAĞAÇLARI ARASINDAKİ TUTARSIZLIKLAR

Prof. Dr. Ali Osman BELDÜZ
Karadeniz Teknik Üniv., Fen Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Trabzon.
belduz@ktu.edu.tr

Fosiller, hayvanların tek ortak bir atadan evrimleştiğini göstermeyince, evrimciler, DNA dizilerine umut bağladılar. Moleküler verilerle çizilen ağaçların morfolojik ağaçlarla uyum gösteren, muazzam makro evrim ağaçlarını meydana getireceğini ileri sürdüler. Evrim ağaçları, "*İki türün nükleotit dizileri birbirlerine ne kadar çok benziyorsa, o türler birbirlerine o kadar yakın akraba türlerdir*" varsayımı esasına dayanılarak çizilir. Bu varsayım, esasen, teorinin ana özelliğinin -evrensel ortak ata fikrinin- açık ve net ifadesidir. Bununla birlikte, farklı türler arasındaki genetik benzerliklerin mutlaka ortak atadan kaynaklandığını iddia etmenin sadece bir varsayımın olduğunu bilmek önemlidir.

Bu varsayım doğru ise, farklı dizileri kullanarak teşkil edilen ağaçlar, farklı genler veya diziler arasında oldukça tutarlı bir model ve benzerlik ortaya koymalıdır. DNA dizileri ile muazzam bir "*Hayat ağacı*" inşa etme çabalarının beklentileri karşılamamış, bir gen hayat ağacının bir versiyonunu verirken, diğer bir gen ise, ağacın son derece farklı ve çelişkili bir versiyonunu vermiştir. Sitokrom c, b ve mikroRNA dizileri, birbirlerinden farklı ağaçlar hâsıl etmişlerdir.

Evrimci Doolittle: "***Moleküler filogenistler gerçek ağacı bulmakta başarısız oldular"*** sözüyle, Syvanen; "***Hayat ağacını yok ettik***" ifadesi ile New Scientist dergisi ise; "***Uzun zamandır, kutsal kase, hayat ağacını meydana getirmekti… Fakat bugün proje menfi delillerin baskısı altında param parçadır*** " beyanı ile DNA dizi verileri ile teşkil edilen ağaçlar arasındaki uyumsuzlukları, ağacın kökünden dalların tepesine kadarki çelişkileri itiraf etmişlerdir.

2005 yılında birçok gen ile yapılan bir çalışma da bu sonuçları teyit etmiştir. 2012 yılında yayınlanan bir başka makalenin ifade ettiği gibi; "***Filogenetik çelişkiler yaygındır ve istisna olmaktan çıkmış, sıklıkla meydana gelen bir kural haline gelmiştir"***.

Filogenetik Ağaçlar Arasındaki Tutarsızlıklar

Fosiller, bütün canlıların ortak tek bir atadan geldiğini göstermeyince, evrimciler bir başka delile, DNA dizilerine, umut bağladılar. Zuckerland ve Pauling (1965) gibi araştırıcılar, morfolojik ve anatomik karakterlere dayalı ağaçlarla uyum gösterecek ağaçların, DNA dizilerinin karşılaştırılması ile teşkil edilecek moleküler esaslı filogenik ağaçlara uyum göstereceğini ileri sürerek, fosil, morfolojik ve anatomik delillerden hayal kırıklığına uğrayan evrimcileri yeni umutlarla beslediler.

Fosiller, bütün canlıların ortak tek bir atadan geldiğini göstermeyince, evrimciler bir başka delile, DNA dizilerine, umut bağladılar.

Moleküler evrim ağacı teşkil etmenin altında yatan temel mantık, oldukça basittir: Öncelikle çoğu organizmada mevcut olan uygun bir gen veya genler seçilir, bu genler hizalanır ve çeşitli algoritmalar kullanılarak evrim ağaçları çizilir. İki tür arasındaki nükleotit dizisi ne kadar çok benziyor ise, o iki tür birbirine o kadar çok benzerdir. Nükleotit dizileri ne kadar çok farklı ise, o iki tür birbirlerine oldukça yakındır. Türler birbirine ne kadar yakın ise, ağaçta da birbirine o kadar yakın dalda veya aynı dalda bulunurlar. Yani moleküler sistematik, genel benzerliğin derecesinin akrabalığın derecesini yansıtması esasına dayanır[229].

Bu varsayım, evrensel ortak tek bir ata fikrinin esasıdır ve *sadece bir varsayımdan* ibaret olduğunu hatırdan çıkarmamak gerektir. Eğer bu varsayım doğru ise, farklı genleri kullanarak teşkil edilen ağaçlar arasında tutarlı bir benzerlik bulunmalıdır[230].

Bir gen bir evrim ağacı verirken, başka bir gen ağacın son derece çelişkili ve farklı başka bir versiyonunu vermektedir.

Hâlbuki bir gen bir evrim ağacı verirken, başka bir gen ağacın son derece çelişkili ve farklı başka bir versiyonunu vermektedir. Mesela, standart memeli ağacında insanlar fillere göre kemirgenlere daha yakın iken, mikroRNA dizileri ile teşkil edilen ağaçlar ise tersini göstermektedir. Yani insanlar, kemirgenlerden daha fazla fillerle akrabadır. Bu temel bir problemdir. DNA veya diğer biyolojik verileri kullanarak yapılan ağaçlar, beklentileri karşılayamamış, beklenen muazzam evrim ağacını vermemiş, yeni tutarsızlıklara, çelişkilere kapı aralamıştır.

---

229 Schwartz Jeffrey H., Maresca Bruno. Do Molecular Clocks Run at All? A Critique of Molecular Systematics," *Biological Theory.* 2006,1(4):357-371.
230 Schwartz ve Maresca, 2006.

Bu durum yukarıda ifade ettiğimiz varsayımın doğru olup olmadığı konusunda haklı soruları ortaya çıkarmıştır.

Sadece RNA dizilemekten öteye, gerçek bakteri ve arke genlerinin dizilenmesinin mümkün olduğu 1990'ların başından sonra, bu problemler kendilerini gösterdi. Beklentiler, RNA dizilerinin hâsıl ettiği ağaçların aynısını DNA dizilerinin meydana getireceği yönünde idi, ama sonuçlar her zaman beklentilere uymadı. Bazen tutarlı, bazen tutarsız, farklı ağaçlar elde edildi. Mesela, RNA A türünü B türüne C türünden daha yakın akraba kılarken, DNA dizileri ile yapılan ağaçlar ise bunun tersini gösterdi[231].

> ***"Uzun zamandır, kutsal kâse, hayat ağacını teşkil etmekti. Fakat bugün proje negatif delillerin saldırısı altında param parçadır."***
> Lawton, 2009.

Bu durum evrimci biyokimyacılardan W. Ford Doolittle'in başarısızlığı itiraf etmesine sebep oldu. W. Ford Doolittle; Moleküler filogenistlerin "*Gerçek ağacı*" bulmakta başarısız olduklarını, bunun sebebinin metotlarının uygun olmaması ya da yanlış genleri seçmiş olmalarından kaynaklanmış olabileceğini veya hayatın bir ağaç şeklinde gösterilmesinin uygun olmayacağı" açıklamasını yapmak durumunda kaldı[232].

New Scientist bunu şu şekilde ifade etti: [233].

> ***"MikroRNA dizileri ile yapılan evrim ağaçları herkesin beklediğinden, evrimcilerin hayalinden farklı ağaçlar üretmekte, insanları kemirgenlere göre fillere daha yakın göstermektedir".***
> Dolgin Elie

Bu tutarsızlıkların, tezatların, çelişkilerin teşekkül sebebi, her ne kadar bakteriler arasında gerçekleşen horizontal gen transferine dayandırılsa da, bu tezatlar sadece bakterilerin evrim ağaçlarında değil, yüksek yapılı canlıların evrim ağaçları arasında da görülmektedir. Moleküler evrim sistematiğinin öncüsü Carl Woose (1998), bu çelişkilerin evrensel evrim ağacının kökünden dallarına kadar her yerde, taksonların içinde veya aralarında görülebileceğini itiraf etmiştir.

2009 yılında *New Scientist* dergisinde Graham Lawton (2009) tarafından neşredilen "*Why Darwin was wrong about the tree of life*" başlıklı makalede de bilim adamları; "*Evrimin tamamen ağaç benzeri olmadığı*" önerisine yer vermiştir.

---

[231] Lawton G. Why Darwin was wrong about the tree of life. *New Scientist*. 2009, 2692: 34–39.

[232] Doolittle W. Ford. Phylogenetic Classification and the Universal Tree. *Science*. 1999, 284:2124-2128.

[233] Lawton, 2009.

Ayrıca makale Michael Syvanen'in 2000 gen kullanarak farklı hayvan grupları arasında akrabalıkları gösteren bir ağaç hâsıl etme girişiminin sonuçlarından bahsedilmiştir. Bu teşebbüsün başarısız olduğu, genlerin karışık sinyaller gönderdiği, farklı genlerin farklı evrim ağaçları hâsıl ettiği, genlerin yarısının bir evrim hikayesi, diğer yarısının başka bir evrim hikayesi teşkil ettiği ifade edilmiştir. Neticede Syvanen'in; "*Evrim ağacını yok ettik*" itirafına yer verilmiştir. Literatürde benzeri problemlerden sıkça bahsedilmektedir[234].

Trends in Ecology and Evolution'da 2009'da yayınlanan bir makale, bu çelişkilerin sebebini, bu kadar büyük veriyi teşkil eden genomun farklı genlerinin farklı genealojik (şecere) geçmişlere sahip olma ihtimalinin olduğunu ileri sürüyor[235]. Benzeri bir çelişki, Genome Research'da *"farklı proteinlerin farklı filogenetik ağaçlar ürettiğini"* gösteren bir makalede de ifade ediliyor[236].

2012 yılında Nature dergisinde mikroRNA dizileri kullanılarak yapılan evrim ağaçları ile ilgili bir makale ise, mikroRNA'ların geleneksel hayvan evrim ağaçlarını çöpe attığını, mikroRNA'ların geleneksel hayvan evrim ağaçlarını destekleyecek sonuçlar vermediğini, mikroRNA'ların memeliler için tamamen farklı diyagramlar hâsıl ettiğini iddia etmiştir. mikroRNA dizileri ile yapılan evrim ağaçları herkesin beklediğinden, evrimcilerin hayalinden farklı ağaçlar üretmekte, insanları kemirgenlere göre fillere daha yakın göstermektedir *(Şekil 1)*[237].

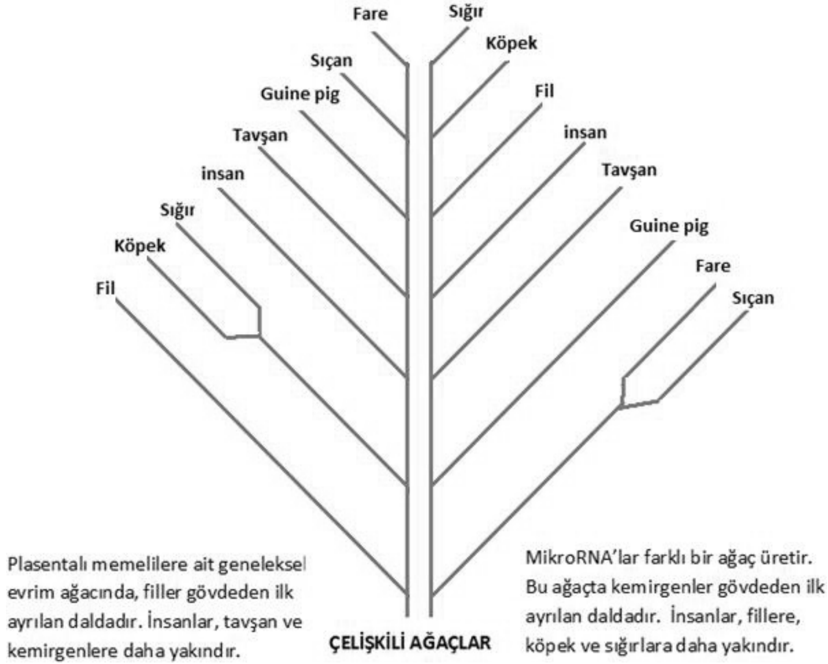
Morfolojik veriler ile moleküler verilere dayalı ağaçlar arasındaki uyuşmazlıklar **yaygın** bir durumdur. Anatomik ve morfolojik karakterlere dayalı ağaçlarla DNA'ya dayalı ağaçlar arasındaki çelişkileri karşılaştıran tek makale olan 2012 tarihli çalışmada, "hem karakter hem de veri setleri hızla artarken bu çelişkilerin de yaygınlaştığı" ifade edilmiştir[238].

Ders kitaplarında genelde morfolojik verilere dayalı geleneksel evrim ağaçları ile uyum gösteren *sitokrom c* enzimine dayalı hayvanlara ait bir ağaç misal gösterilmektedir (Şekil 2)[239]. Bununla birlikte, ders kitapları, nadiren farklı bir

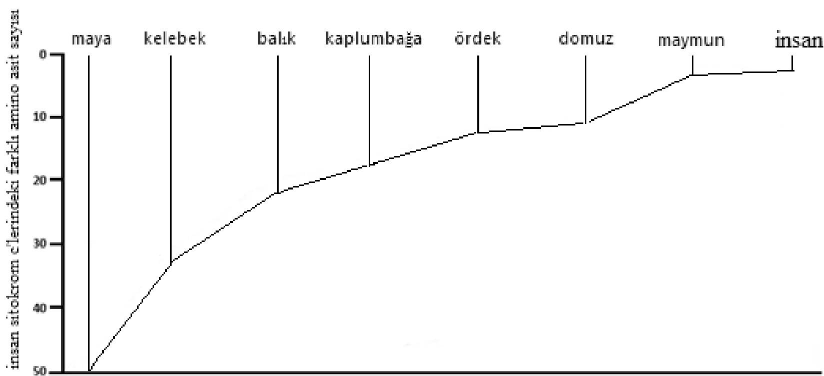
---

[234] Lawton, 2009.
[235] Degnan James H. and Rosenberg Noah A. Gene tree discordance, phylogenetic inference and the multispecies coalescent. *Trends in Ecology and Evolution*. 2009, 24:332-340.
[236] Mushegian Arcady R., Garey James R., Martin Jason and Liu Leo X. Large-Scale Taxonomic Profiling of Eukaryotic Model Organisms: A Comparison of Orthologous Proteins Encoded by the Human, Fly, Nematode, and Yeast Genomes. *Genome Research*. 1998, 8:590-598.
[237] Dolgin Elie. Rewriting Evolution. *Nature*. 2012, 486:460-462.
[238] Dávalos Liliana M., Cirranello Andrea L., Geisler Jonathan H., and Simmons Nancy B. Understanding phylogenetic incongruence:lessons from phyllostomid bats. *Biological Reviews of the Cambridge Philosophical Society*. 2012, 87:991-1024.
[239] Mader Sylvia S., Isaacson Jeffrey A., Lyle-Ippolito Kimberly G., Storfer Andrew T. Inquiry Into Life, 13th ed. McGraw-Hill Book Co., 2011, pp. 550. New York, USA.

enzime (*sitokrom b*) dayalı ağacın, morfolojik verilere dayalı evrim ağacı ile uyumlu olmadığından bahseder.

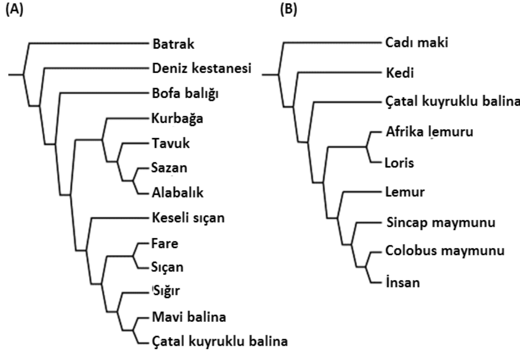

Şekil 1. Geleneksel evrim ağacı ile mikroRNA dizileri kullanılarak elde edilen evrim ağaçları arasındaki tezatlar. Dolgin, 2012'den modifiye edilmiştir.

Şekil 2. *Sitokrom c*'ye dayalı evrim ağacı[240].

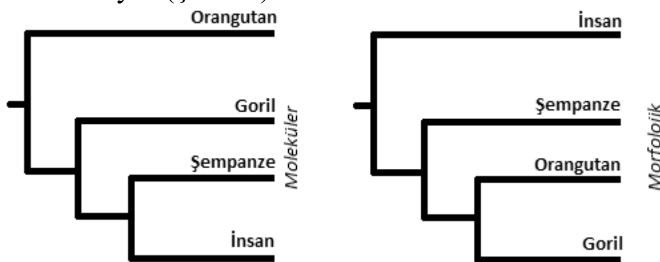
[240] Mader Sylvia S., Biology, 9th Edition, Dubuqua, IA: McGraw-Hill Book Co. 2007. New York, USA. Sylvia S.Mader, 2007'den modifiye edilmiştir.

Hâlbuki *sitokrom b*, omurgalılarda, muhtemelen en sık dizilenen ve soyağaçlarının teşkilinde sıkça kullanılan genlerden biridir. *Sitokrom b* dizilerine dayalı ağaçlar, ağaç meydana getirme algoritmasına bakılmaksızın *sitokrom c*'den farklı bir evrim ağacı hâsıl eder (Şekil 3)[241].

Şekil 3. Moleküler dizilere dayalı beklenmedik evrim ağaçlarları. (a) Protein kodlayan mitokondri genomunun tamamı ile çizilen omurgalı ağacı; deniz kestanelerini omurgalılar arasına yerleştiriyor, kurbağalar, kuşlar ve balıklar ayrı bir klad yapıyor. (b) *Sitokrom b* gen dizileri ile çizilen ağaç; Tarsier'ler (cadı makiler) diğer primatlara kedi ve balinalardan daha uzaktır. Lee, 1999'dan modifiye edilmiştir.

2000 yılında *Nature* dergisinde Gura (2000) tarafından yazılan bir makalede ise, moleküler ve morfolojik verilerin farklı moleküler ağaçlar vererek tezat teşkil ettiklerinden bahsediliyor. Moleküler ve morfolojik veriler, organizmaları ağaçlarda farklı yerlere yerleştirerek, evrim ağaçları içindeki çelişkilere tekrar parmak basıyor (Şekil 4).

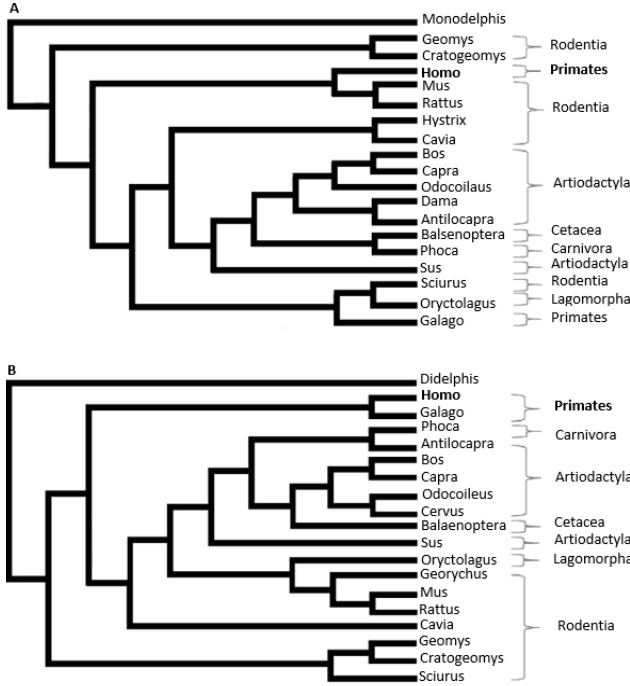

Şekil 4. Neredeyiz? Primatlar arasındaki morfolojik ve moleküler ilişkileri gösteren ağaçlar. Soldaki dendogram moleküler verilere, sağdaki dendogram morfolojik verilere dayanılarak çizilmiştir[242].

---

241 Lee Michael S. Y. Molecular Phylogenies Become Functional. *Trends in Ecology and Evolution*. 1999, 14:177.

242 Gura Trisha. Bones, Molecules or Both? *Nature*. 2000, 406:230-233. Gura, 2000'den modifiye edilmiştir.

Moleküler evrim ağaçları arasındaki çelişkilere ait bir başka misal, mitokondri genomundaki iki gene dayalı ağaçların arasındaki çelişkidir. Hem COB (*sitokrom b*) hem'de COII (*sitokrom c oksidaz altbirim II*) genlerine dayalı evrim ağaçları arasındaki çelişki aşağıdaki şekilde görülebilir. *Sitokrom b*'ye göre insan kemirgenlere yakın akraba iken, *sitokrom c oksidaz altbirim II*'ye göre ise bir primat ile akraba oluyor (Şekil 5)[243].

Şekil 5. Plasentalı memelilerin maksimum parsimoniye dayalı filogenetik ilişkilerini gösteren ağaçlar. (A) Mitokondri sitokrom b geni, (B) Mitokondri sitokrom c oksidaz altbirim II geni[244].

Dikkat çekici bir şekilde, Trends in Ecology and Evolution'deki farklı bir makalede şöyle bir sonuca varılıyor:

"Memeli ordoları üzerine yapılmış, çokça benimsenmiş hem moleküler ve hem de morfolojik filogeniler, memeli ağacını çözümsüz bir çalılığa indirger"[245].

---

[243] Honeycutt, Rodney L.; Adkins, Ronald M.; Nedbal, Michael A.; Janecek, Laura L. Mammalian mitochondrial DNA evolution: A comparison of the cytochrome b and cytochrome c oxidase II genes. Journal of Molecular Evolution. 1995, 40:260-272.
[244] Honeycutt, 1995'den modifiye edilmiştir.
[245] De Jong W. W. Molecules remodel the mammalian tree. *Trends in Ecology and Evolution*, 1998. 13(7):270-274.

Böyle çelişkiler sebebiyle, *Nature*'deki önemli bir derleme makale; "Evrim savaşlarına" sebep olan "moleküler ve morfolojik ağaçlar arasındaki ihtilafı" analiz etmiştir. Biyolojik molekülleri araştırarak teşkil edilen evrim ağaçlarının, morfolojiye dayanarak yapılanlara benzemediği belirtilmiştir[246].

Canlıların soy ağacı ile ilgili çalışmalardan elde dilen sonuçlar, DNA dizi verilerinin güzel düzgün bir evrim ağacı teşkil edeceği ile ilgili umutlar ile birlikte Neo-Darwinci teorinin anahtar beklentisini de yıkmıştır.

Dávalos ve arkadaşlarının (2012) bir makalesinde ifade ettiği gibi, filogenetik çatışma (uyuşmazlık) yaygındır ve istisna olmaktan çok, sıklıkla görülen bir kuraldır.

Bütün bunların sonunda, DNA dizi verilerinin güzel düzgün bir evrim ağacı hâsıl edeceği ile ilgili umutlar ile birlikte Neo-Darwinci teorinin anahtar öngörüsü/beklentisi de yıkılmış durumdadır.

[246] Rokas Antonis & Carroll Sean B. Bushes in the Tree of Life. *PLoS Biology.* 2006, 4(11): 1899-1904.

Yeni bir Bilim Anlayışının İnşasında, İslâmî bir Epistemoloji Önerisi

BİLGİ'NİN DEĞİL, BİLİM'İN İSLÂMİLEŞMESİ: İSLÂMÎ B/İLİM

Ayhan KÜFLÜOĞLU
İstanbul
ayhank27@gmail.com; metabilgi@metabilgi.org

Bilgi, Zaten Müslümandır

"**Bilgi**"yi elde edip, öğrenen; yani "*bilen özne*" olan insan zihni yönelmeden ve araştırma / gözlem yapmadan önce de; "**varlık** ***(kâinat)***" ve varlığa mündemiç *(ait)* "**bilgi** ***(veri / data – information – knowledge)***" zaten "müslüman"dır.

Problemin doğru ifadesi: "Bilgi'nin (knowledge) **değil, Bilim'in** (science**) İslâmîleşmesi" olmalı.**

Diğer deyişle: İnsan zihninin konusu olmadan önce de; "*kâinat*" ve kâinatın taşıdığı ve işaret ettiği "*mesaj ve bilgi*", **ontolojik olarak** ve **fıtraten** ve **reel** olarak zaten "*müslüman*" ve "*mü'min*"dir.

"**Varlık**" ve "**varlığın bilgisi**"nin müslüman ve mü'min olması; kâinatın, Rabbimiz'in mahlûku olup, O'nun isim ve sıfatlarının tecelli ve tezahürü olması nedeniyle olup; bu, varlığın, O'nun "*Tekvinî Kurallarına*" teslim ve "*Kevnî Şer'îât*"ına uymasından da anlaşılmaktadır.

Bu açıdan "***Bilgi'nin (knowledge) İslâmîleşmesi***" isimlendirmesi problemlidir. Daha başlangıçta, problemin yanlış teşhisinden kaynaklanan, bu yanlış ifade; *sanki "kâinat ve kâinattaki bilgi daha önceden müslüman değilmiş de; sonradan biz o bilgi'ye "İslâmî" bir epistemolojik kılıf ve anlayış ekliyoruz; ikinci bir elbise giydiriyoruz; ikinci bir kimlik ve katman eklemeye çalışıyormuşuz"* gibi yanlış bir anlam ve algı uyandırmakta. Yani bu ifadeden, sanki *"bilgi'yi kendi inancımızın rengine boyuyormuşuz"* gibi bir anlam çıkmakta. Hâlbuki problemin doğru teşhis ve ifadesi: *"**Bilim'in (science) İslâmîleşmesi**"* olmalı ve bu tespit ve ifade üzerinden çözüm imkânları araştırılmalıdır.

"Bilim/sellik", sanıldığı gibi; kâinat gözlem – ölçümleri ve bunların ifadesinde *tarafsız* ve *objektif, olgusal ve lâik* değildir.

Aksi hâlde yanlış tespitlerle, yanlış sorular sorarak, doğru cevaplara ulaşamayız; çünkü yanlış sorunun, doğru cevabı olmaz. O hâlde, "**doğru cevap nedir?**"den önce, "**doğru soru nedir?**" Sorusunun cevaplandırılması gerekiyor. Çünkü problemi doğru teşhis etmek, çözümün yarısıdır.

Problemin doğru ifadesi: "**Bilgi'nin (knowledge) değil, Bilim'in (science) İslâmîleşmesi**" olmalı ve bu tespit ve ifade üzerinden çözüm imkânları araştırılmalıdır demiştik.

Çünkü "***bilgi** (veri/data–information–knowledge)*" ve "***bilim** (science)*" kavramları, farklı anlamlara gelmektedir. Kâinata ait "**bilgi**"yi, Bilimsellik Kriterlerine göre, Bilimsel Yöntemlerle keşfetmeye çalışma ve bunun için Bilim/sellik Felsefe ve Metodlarına göre gözlem ve ölçüm, araştırma ve deney yapmaya ve bunun sonucunda elde edilmiş **Bilimsel Bilgi**'ye "**bilim** (science)" diyoruz. Bu açıdan; "bilgi"nin evrenselliğinden söz etmek anlamlıdır ama "bilim"in evrenselliğinden de söz edemeyiz.

Bilim'in "Bilimsellik Felsefesi"; başlangıç aksiyom ve önkabülü olarak, "Kâinatın varlık ve işleyişinde; İlah yok(muş), varsa bile karışmıyor(muş)"u doğru önvarsaydığı için; mevcut bilim, ateist ve materyalist, determinist ve natüralist" olup; "lâik ve seküler, nötr ve nesnel, tarafsız ve objektif, evrensel ve olgusal" değildir.

YaptığımızTespit ettiğimiz bu "**bilgi – bilim**" ayrımına göre, meselâ: *"Belli şartlarda, suyun 100 santigrat derecede kaynamaya başlaması";* "bilgi"dir, "ölçüm bilgisi"dir; fakat "bilim" (science) değildir. Zaten mevcut Bilim ve bilimsellik'in 1800'lü yıllarda doğup; sistemleşme ve kendi kavram ve yöntemlerini şekillendirmesinden, asırlarca sene önce de, suyu kim ölçerse ölçsün aynı sonucu alıyor veya alacaktı.

Mevcut Bilim'in *"seküler"* olup, *"inanç"* barındırmadığı; *"nötr"* ve *"tarafsız"* olduğu yanlış düşüncesine yol açan sebeplerden birisi: "**Bilim***(science)*" ve "**bilgi***(veri / data – information – knowledge)*" ayrımının yapılmamış olmasıdır.

Halbuki varlığın *"bilgi"sini (knowledge)* keşfetmenin yöntemlerinden biri olan *"bilim" (science)* ve *"bilimsellik" (scientific / scientificness)*; yola çıkarken, başlangıçta kabul ettiği felsefe; doğru önvarsaydığı aksiyom ve kullandığı yöntem ve kriterler ve bu paradigmalarına göre kâinatta keşfettiği bilgilerin tasvir ve ifadesinde; "müslüman" olmayıp, "**ateist ve materyalist, determinist ve natüralisttir.**" Yani "Bilim/sellik", sanıldığı gibi; kâinat gözlem – ölçümleri ve

bunların ifadesinde *tarafsız* ve *objektif, olgusal ve lâik* değildir. Bu konuda "**agnostik (bilinemezci)**" bile değildir.

Zaten "**dil'in mantığı**" ve "**mantık'ın da dili**" nedeniyle; ayrıca insanın "**beşerîyet ve sınırlılığı**" icabı nedeniyle; "Bilim ve Bilimsellik"in *nötr ve seküler, nesnel ve olgusal* olması mümkün de değildir.

Çünkü mantık ve dil'de; "fiil", failsiz olamayacağı için; maddenin hareketlerinden bahseden bilimsel İfadelerde, o fiile bir "fail ve özne" atama zorunluluğu doğar. Gene mantık ve dil'de; "eser", müessirsiz ve ustasız da olamayacağı için; kâinattaki eser ve sonuçlara, bir "usta" bulma zorunluluğu doğar.

"Bilim/sellik" ise; Rabbimiz'i "fail ve özne ve müessir" kabul etmemesinin zorunlu diğer şıkkı olarak; edilgen bir "nesne ve alet" olan "madde ve süreç, kanun ve kuvvet, sebep ve mekanizma, tesadüf ve zorunlulukları"; *"etken bir özne"* ve *"iradeli bir fail"* ve *"canlı bir müessir / usta"* katına yükseltir.

Böylece, kâinattaki "bilgi"nin *(ham data – veri – information – knowledge),* "bilimsellik" *(scientism / scientificness)* filtresinden geçerek, "bilim" *(science)* hâline dönüşmesi ve "bilimsel bilgi" olarak ifade edilmesiyle; bize böyle, "**sahte ve kurgusal, sihirli ve masalsı**" bir kâinat sunulur!

Neyi – nasıl alet olduğunu, sonuç ve çıktılarını bilmeyen *"ağaç, güneş, arı, bitki, hücre, hayvan"* gibi *(akıl ve şuur, bilgi ve irade, hatta hayattan yoksun)* varlıklar hakkında; bilim/sellik'in *"yapar, eder, verir, geliştirir, izin verir, sağlar, bölünür"* gibi; düpedüz "ifade ve gramer, mantık ve bilgi" yanlışları ihtiva eden bu *bilimsel ifadeleri;* safsata olup, hurafeler üretiyor. *"Bilimsel Bilgi"* dediğimiz ifadelerin hemen hemen tamamı, böyle "failsiz ve öznesiz" veya "sahte failli" cümlelerle kurgulanıp – dizayn edilerek, bize sunulur.

Bilimsel bilgi ve ifadelerdeki tasvir ve açıklamaların, analiz ve yapı sökümünden çıkan sonuçlar bu. Bilimsel cümlelerin; gramatik inceleme ve metalinguistik açılımı, mantık ve mefhumundan çıkan sonuçlar bunlar.

Bilim'in Bilimsellik Felsefesi, Lâik ve Nötr değildir

Bilim'in "Bilimsellik Felsefesi", her ne kadar objektif ve tarafsız, olgusal ve nötrolduğunu iddia etse de; sonuçta Rabbimiz'in kâinattaki *"fiil ve eserlerini"* incelemektedir. Bu sebepten; bilim'in, madde ve kâinat hakkındaki gözlem ve tasvir ve açıklamaları; ister istemez, "*Rabbimiz'in kâinattaki icraat ve münasebetinin ne olduğunun*" da tasviri olmaktadır.

Yani bilim/bilimsellik;*"nötr ve lâik ve seküler olduğu"*iddiâlarıyla, kendini *"din"*den ne kadar ayırmaya (ve ayrı göstermeye) çalışsa bile; *(sonuçta, Rabbimizin icraat ve eserlerini incelediği için)* kaçınılamaz bir zorunlulukla,

dinimizin alanına girmekte; bazı itikadî ve amelî esaslarımızı tenkid ve ret veya te'yid ve kabul etmektedir.

Diğer yandan: "Bilim", ne kadar lâik ve seküler olmaya çalışsa bile; bizim dinimiz lâik ve seküler değil! Çünkü ve zaten, *"din (İslâm)"*dünyadaki davranış ve dünyevî amellerimizi düzenlemek için gönderilmiştir! Ve Rabbimiz bizi dünyaya gönderirken: *"Bazı kamu alanlarında ve zamanlarda ve ilmî çalışmalarınızda serbestsiniz, ne yaparsanız yapın, karışmıyorum. Hattâ, ben yokmuşum gibi davranabilirsiniz."*dememiştir!

Gözleyip – ölçtüğümüz birşeye ya "*Yaratıcı ve Fâil ve Ustası var(mış)*" veya "*yok(muş)*" önvarsayım ve aksiyomuyla bakarız. Bu iki şıkkın ortası veya dışarıdan bakılacak, eşit uzaklıkta üçüncü bir gözlem ve koordinat noktası yoktur.

Zaten, başta "**dil'in mantığı**" ve "**mantık'ın da dili**" nedeniyle; Bilim ve Bilimsellik'in nötr ve seküler, nesnel ve olgusal olması mümkün değil demiş ve buradan Bilim ve Bilimsellik Felsefesi'nin "**ateist ve materyalist, determinist ve natüralist**" olduğunu söylemiştik. Peki, neden böyle?

Çünkü "inançlardan"bağımsızlık ve tarafsızlık mümkün değildir; yani gözleyip – ölçtüğümüz birşeye ya "***Yaratıcı ve Fâil ve Ustası var(mış)***" veya "***yok(muş)***" önvarsayım ve aksiyomuyla bakarız. Bu 2 şıkkın ortası veya dışarıdan bakılacak, eşit uzaklıkta üçüncü bir gözlem ve koordinat noktası yoktur. Dahası; hükmün askıya alındığı veya **agnostik** tavır takınabileceğimiz; yani eşyanın objektiviteye izin verdiği "*nötr ve flû*" alanlar da yoktur.

İnançtan bağımsız ve tarafsız, nesnel ve objektif bir bakış açısı olamayacağı için; yaptığımız gözlem ve ölçüm, araştırma ve açıklamalarımızın ifadesinde; başlangıçta doğru önvarsaydığımız veya seçip, inandığımız şıkka göre, kelime ve cümlelerimizi belirleriz. Gözlem – ölçüm sonuçlarımızı ve kâinat tasvirlerimizi, başlangıçta doğru varsaydığımız bu paradigmalara göre yaparız. Çünkü "**var(mış) – yok(muş)**"un ortası, yani üçüncü bir ihtimâl olmadığı için; inançtan bağımsız, yani "*olgusal ve nötr, tarafsız ve objektif*" bir ifade biçimi üretemeyiz.

Bilim'in "Bilimsellik Felsefesi" ise; başlangıç aksiyom ve önkabülü olarak, "**Kâinatın varlık ve işleyişinde; Tanrı yok(muş), varsa bile karışmıyor(muş)**"u doğru önvarsaydığı için; mevcut "Bilim", *(kendini konumlayış biçimi ve kendini tanım ve ta'rifi icabı ve seçtiği yöntem olarak)*" ateist ve materyalist, determinist ve natüralist" olup; *"lâik ve seküler, nötr ve nesnel, tarafsız ve objektif, evrensel ve olgusal"* değildir.

Bilimsellik Hipnoz ve İllüzyonu

"Bilgi" ve "bilim" arasındaki farkı anlatırken; *"suyun belli şartlarda, 100 santigrat derecede kaynamaya başlaması"*nın "**bilgi / ölçüm bilgisi**" olduğunu; fakat "**bilim (science)**" olmadığını söylemiş; fakat"bilim / bilimsel bilgi ve ifade"nin ne olduğunu yarım bırakmıştık. Bu misalde; suyun "**ölçüm bilgisi**"nden sonra; *"ne, neden, nasıl"* gibi sorular eşliğinde; *"su'yun neden, nasıl ve kaynağı"* gibi soruların araştırılmasında "**bilim**" devreye girer.

Bilimsel Yöntem'in cümleleri, "failsiz" veya "sahte faillerle" kurgulaması ve olayları sadece *"Sebep – sonuç ilişkisiyle"* şablonize edip; bu *"yatay deterministik kalıplarla"* ifade etmesi; kâinatın, Rabbimizle olan münasebet ve illiyetini, zihinde kesip; kâinatın, âyet ve delil ve mesaj olma vasfını kapatıp – köreltme görevi yapar.

Suyun bu kaynama ölçüm ve keşif aşamasından sonra; sıra, bu suyun neden ve nasıl olduğu ve kaynağına gelince; meselâ Rabbimiz'in *"yağmur"* oluş ve eser, sonuç ve ni'met, rahmet ve rızkı; Bilim'in elinde "**yağmur nasıl oluşur?, suyun çevrimsel döngüsü**" gibi kavramsallaştırma ve başlıklarla, önce Rabbimizle olan irtibat ve çağrışımı kopartılır.

Sonra; "*yaratma*" yerine, oluşum; "*rızık / ni'met*" yerine, gıda maddesi; "*sevk-i İlâhî ve ilham*" yerine, içgüdü ve sevk-i tabiî; "*İlâhî kanun ve Sünnetullah*" yerine, tabiât – fizik – kimya kanunu gibi isimlendirme ve kavramsallaştırmalarla; kelimelerin ve işaret ettiği madde ve olayların, Rabbimiz'i gösteren "**şeffafîyet ve aynalığı**" giderilir!

Sonra, "yağmur"u bilimsel olarak tasvir edip – nedensellerken kullanılan; *"ısıyla buharlaşıp, yükselir; rüzgârla taşınıp, çarpışır; birleşir ve ağırlaşır; soğuk hava ve alçak basıncın da etkisiyle yoğunlaşır, soğur; sonra yerçekimi etkisiyle yere düşer"* gibi bilimsel ifadelerle; güya **"otomatik bir makina ve mekanizma"** ve **"kendi kendine işleyen bir sistem" veya "süper bir bilgisayar"dan** bahsediliyormuş da; bu sebepten, yağmurun yaratılma ve inşasında, herhangi bir *"fail ve ustaya"* ihtiyaç yokmuş altmesajı verilir.

Bilimsel Yöntem'in, cümlelerini, böyle "**failsiz**" veya "**sahte faillerle**" kurgulaması ve olayları sadece *"neden – sonuç ilişkisiyle"* şablonize edip; bu *"yatay deterministik kalıplarla"* ifade etmesi; kâinatın, Rabbimizle olan münasebet ve illiyetini, zihinde kesip; kâinatın, âyet ve delil ve mesaj olma vasfını kapatıp – köreltme vazifesini görür.

Bu açıdan, “yağmur”la ilgili **Bilimsel Bilgi** ve **açıklama** ve **ifadeleri**; *“Yağmur; İlâhî bir fiil / faâliyetin, İlâhî bir eser ve sonucu mu; yani O’nun icad ve ihsan ve ni’meti mi; yoksa kâinattaki neden – sonuç ilişki ve işleyişinin, gayet tabiî ve olması gereken, doğal ve zorunlu bir sonucu mu?”* sorusuna; “**inkâr**” ve “**şirk**” lehinde verilmiş bir cevap olarak okuyabiliriz.

Yani Rabbimiz’in fiil ve eserlerinde; O’ndan bağımsız ve kendi kendine ayakta duran ve işleyip, çalışabilen ve eser/sonuçlar üretebilen, (bazı “sebep” ve “mekanizmalar” gibi) “**ortakları**” olduğu iddiasını, delillendirme çabası olarak okuyabiliriz.

Yani **Bilimsel Bilim**’e göre, “yağmur”; hiçte “**mu’cizevî**” olmayan; yani Allah’ın işi ve fiili ve eseri gibi görünmeyen; *(ve zaten Bilim’in yağmur için gösterdiği sebep ve mekanizmalar yeterli olup, ayrıca ek bir neden veya fail de gerekmeyen; yani yağmur için, öyle “İlahi çapta bir güç” ve müdahaleye de ihtiyaç olmayan;)* gayet doğal ve olağan bir sürecin, gayet normâl bir neden – sonuç ilişkisinin, tabiî ve zorunlu bir sonucudur!

Biz ise; gözlem ve araştırmalarında “**kim ve niçin? / anlam ve amacı ne?**” sorularını *“bilimsel”* bulmadığı için dışlayan; bu soruları *“metafizik”* görüp, “**bilgi ve araştırmanın**” değil, “**inanç ve din, felsefe ve metafiziğin**” konusu gören **Bilimsellik Felsefesi**’nin bu ateist varlık ve bilgi anlayışını kabul etmek zorunda değiliz.

Elhasıl: Bilim ve ders kitaplarında, “yağmur”; sanki *“**failsiz ve zaten, fail’e mantıken ihtiyaç ve gerekte olmayan**”*; yani *“**kendi kendine**(“yerçekimi – güneş – buharlaşma – soğuma – basınç – rüzgâr” gibi tabii sebep ve süreçler ve deterministik zorunluluklarla)”*; yani *“**otomatik olabilmesi mümkün(müş) ve olan da, bu mümkün’ün gerçekleşip, vukû bulması(ymış)**”* inancına göre kurgulanıp, tasvir edilir!

Bu yetmezmiş gibi bir de; Bilim/sellik’in, “yağmur”u **determine ederek** Rabbimiz’den kopartan bu “**ateist ve determinist, materyalist ve natüralist**” isimlendirme ve tasvirlerinin; güya “yağmur”un, *olgusal ifade ve objektif açıklama*, *tarafsız nedenselleme* ve *evrensel tasviri* olduğu iddia edilir!

Üstelik; Bilim’in “**varsa bile işleyişte fonksiyonu olmayan ve kâinata karışmayan âtıl İlah**(!)” inancına göre şekillenmiş bu “**Bilimsel Bilgileri**”nin; *“inançtan ve taraftan bağımsız Bilim” tarafından, “nötr bilimsel yöntem ve gözlemler” sonucuyla elde e*dildiği iddia edilir!

Hâlbuki “**yağmur**” misalinde de görüldüğü gibi; “Bilimsel Bilgi” yani “bilim”in (science), madde ve kâinatın faâliyet ve işleyişini anlatan ifadelerinin ekserisi; *“bu faâliyet, işleyişlerin yaratıcıyla ilgisi yoktur; hem Yaratıcı var olsa bile, bu otomatik sistem ve deterministik zorunlu işleyişe karışmamaktadır; yani*

bu olay İlâhî değil, tabiîdir. Bu hâdise, İlâhî bir fiilin iradî bir eseri ve sonucu değil; doğal bir işleyişin zorunlu bir sonucudur; yani kâinatta işleyişi nedensellemek ve açıklamak için, doğaüstü herhangi bir fail ve sebebe atıf yapmaya zaruret ve ihtiyaç yok; kâinattaki hareket ve sonuçlarını nedensellemek ve açıklamak için, Yaratıcı boyutunda süper bir güce zaruret ve ihtiyaç yok" inanç ve felsefesine göre ve sanki bu aksiyom ve önkabül doğruymuş gibi; bu "***ateist***" zeminde kodlanır ve sunulur! Bu ateistik arka plâna göre kurgulanmış ve teşkil edilmiş Bilimsel Bilgi ve ifade ve tasvirlerdeki, bu *"subliminâl mesajlar"*; bilincimizin işitemeyeceği desibelde, bilinçaltımıza fısıldanır!

Dahası: Bilinç altımıza sessizce fısıldanan bu *"subliminâl mesajlar"*; Bilimsel jargon ve teknik terimlerle dizayn edilerek, cazibeli bir şekilde sunulan Bilim'in bu "**virüslü tasvir ve cümleleri**"; zihnimize çizdiği bu *"ateistik senaryo ve hikâyeler";* şuurumuza direkt olarak ve açıkca *"Allah yoktur; varsa bile, kâinatın işleyişine etki ve müdahalesi yoktur; zaten varlığın, varlık ve işleyişinde O'na ihtiyaç ve zarurette yoktur(!) Yani O'na inanmak için, kâinatta, hiçbir mantıkî gerekçe ve neden, aklî ve gözlemsel delil yoktur"* demekten, çok daha etkili ve yıkıcıdır!

Yani bilimsellik felsefesinin, kâinattaki olayları "*yatay deterministik neden – sonuç şablonlarıyla*" tasvir edip – açıklaması; yani faile gerek yokmuş gibi ve failden hiç bahsetmeden, *"şu şu, şu sebepten oluyor / bunlar arasındaki, sebep – sonuç ilişki ve etkileşimiyle oluyor"* demesi; *"bu işi / işleyişi Allah yapmıyor"* demekten, çok daha te'sirli ve ikna edicidir! *"Kâinattaki işleyişe Allah karışmıyor"* demekten çok daha aldatıcıdır!

Bilimsellik Felsefesine göre dizayn edilmiş **Bilimsellik Kriterlerinin** ürün ve sonucu olan "**Bilimsel Bilgi / Bilim**"in, alt mesaj olarak bize empoze ettiği bu *"ateistik varlık ve kâinat ve bilgi anlayışı";* şuurumuza direkt, inkâr ve şirkin reklâm ve propagandasını yapmaktan çok daha etkili ve ikna edicidir! Çünkü mesajlar, şuurumuza farkettirilmeden, direkt bilinçaltımıza telkin ve ilka ve şırınga edildiğinden; biz de (yani bilincimizde) herhangi bir tepki ve itiraz; savunma ve cevap verme refleks ve ihtiyacı uyandırmaz.

Neredeyse dünyaya gözümüzü açtığımız günden beri; evde, okulda, sokakta, medyada ve okuduğumuz kitaplarda; sık sık ve tekrar tekrar maruz kaldığımız bu "Bilimsellik Sihri" ve programlamasının etkisinden kurtulmak çok çok zordur!

İbret vericidir ki: *"Yaratıcının varlık – yokluğu ve evrenimizde etken olup – olmadığı, Bilim'in konusu değildir ve bilimsel olarak da ispatlanamaz; bizim konumuz, sadece deney – gözlem yapabildiğimiz 'madde"* diyen Bilim'in; konu *"Bir yaratıcının olmadığı veya kâinatla münasebeti ve içindeki maddeye etki ve illiyetininin olup – olmadığına"* gelince; hemen *"hayır, yok"* diyerek, bunu konusu içine almakta bir sakınca görmemektedir! Yani **bilim**; inanç ve dinden bağımsız ve ayrı ve konu olarak da farklı olduğunu söylerken; keşif ve gözlemlerini, "**ateizm**" *(küfür ve şirk)* lehine tanzim etmeyi, gayet *"bilimsel"* görmektedir!

Neredeyse dünyaya gözümüzü açtığımız günden beri; evde, okulda, sokakta, medyada ve okuduğumuz kitaplarda; sık sık ve tekrar tekrar maruz kaldığımız bu "**Bilimsellik Sihri**" ve programlamasının etkisinden kurtulmak çok çok zordur! Üstelik; Bilim'in bu **"Gizli Ateist Subliminâl Mesaj**", bu virüslü bilgi ve kodlarının farkında bile değiliz! Bir şekilde farkında olsak bile; bu kirli ve frekansı parazitli mesajlara karşı geliştirdiğimiz, hazır bir "**antivirüs ve aşı programımız**" bile yok!

Bu modele göre; Bilimsel İfade, denklem ve formüllerde *"Yaratıcı'nın olmadığı/olsa da karışmadığı ve zaten kâinat kendi başına işleyebilip, O'na ihtiyaçta olmadığı";*yani *"ateist ve materyalist, natüralist ve determinist"* bir kâinat tasviri yapılır.

Varsa ve olsa bile "Tanrı"ya, sadece kâinatın başlangıcında *(domino taşlarında ilk hareketi veren gibi)* "**İlk Neden**" olarak küçük bir rol veren "**Bilim/sellik**"in; artık kâinatın ihtiyacı kalmadığı, şimdi âtıl ve gereksiz olan bu "**İlk Neden Tanrısı**"na, verdiği bu küçük rol de, kerhendir! Bu **"İlk Neden Yaratıcısı"**nı reddetmemesi de, bir süreliğinedir!

Çünkü: *"İleride Bilim; kâinatın başlangıcını da çözüp – nedensellediğinde, bu karanlık noktayı da aydınlattığında; bu İlk Neden Tanrısı'na inanmak için de mantıkî bir zorunluluk ve neden veya aklî bir gerekçe kalmayacak"* derler!

"**Alenî deist**" veya "**gizli ateist**" olan; sıkıştırınca da *"bunu gözleyip – bilemeyiz, dolayısıyle Yaratıcı'nın varlık – yokluğu gibi meseleler Bilim'in konusu ve sahası değil"* diyerek "**agnostizme**" kaçan Bilimsellik Felsefesi ve ürettiği *"eser, müessirsiz ve fiilsiz; fiil de failsiz olabilir ve olur"* gibi mantıksızlıklarını ve *"kâinatta olanların neden ve nasılı; sebep ve mekanizma, madde ve kanunlarla nedensellenip – açıklanabiliyor olup; kâinatın varlık ve işleyişinde, Yaratıcı gibi bir fail ve özne aramaya mantıkî veya gözlemsel bir zaruret ve neden yoktur"* gibi

inanç ve aksiyomlarını ve *"Kâiantta olanların, failsiz olması; mümkün ki, oluyor ve oluyor ki, mümkün"*gibi, totoloji ihtiva eden (yani delilin, müddea ve ispatla, kısırdöngü olarak, devamlı yer değiştirdiği ve birbiri yerine kullanıldığı) safsatalarını kabul etmek zorunda değiliz. Araştırma ve gözlem – ölçümlerimizi, bu "deist" ve "ateist" cümle ve kurgularla ifade etmek mecburiyetinde miyiz?

Bilim Ateizme Alet Edilmiyor, Ateizmin Kendisi!

Bu yazımızda yaptığımız "*bilgi*" ve "*bilim*" ayrımı ve bilim'in kâinata, önvarsayım olarak "*Yaratıcı yok(muş), varsa bile işleyişe karışmıyor(muş)*" tarafından baktığı ve açıklamalarına, "*asıl fail olan Rabbimiz*" yerine "*başka failler*" ikame ettiği gibi noktalar dikkate alınırsa; *Bilim'in, ateizm ve materyalizme alet edilmiyor olup; bilakis ateizmin kendisi olduğu anlaşılır!* Gözlem ve ölçüm sonuçlarını, kâinattaki bilgi ve mesajları; **Bilimsellik Filtresinden** geçirerek kendine büktüğü, ateizm ve materyalizme alet ettiği anlaşılır!

Çünkü: bilimsel makale ve yayınlarda; herşeyin "**otomatik bir makina veya bilgisayar**" gibi işlediği ve "**Madde ve Enerji + Tesadüf ve Zorunluluk + Tabiât ve Kanun + Evrim ve Devrim + Uzun Zaman = Herşey Mümkün**" önvarsayım/aksiyom / inancının şekillendirdiği bir *Kâinat Modeli*'ne dayanan; yani Bilimsel İfade, denklem ve formüllerinde "Allah"ın bulunmadığı bir kâinat tasavvuru kurgulanıp, inşa edilir! Bu model/metafora göre; Bilimsel İfade, denklem ve formüllerde *"Yaratıcı'nın olmadığı/olsa da karışmadığı ve zaten kâinat kendi başına işleyebilip, O'na ihtiyaçta olmadığı";*yani *"ateist ve materyalist, natüralist ve determinist"*inançlara göre bir kâinat tasviri yapılır!

Bilimsellik Hipnozu

Bilimsellik Hipnoz ve İllüzyonuyla; yani gözümüze yaklaştırılan küçük bir kibrit çöpünün, arkasındaki koca dağı kapatması gibi; Bilim'in de, "sebepleri" gözümüze yaklaştırıp – büyütmesiyle; "madde ve sebepleri", fiil ve eserlerinde bir alet – edavat olarak kullanan

Bir hipnoz uzmanının, dikkatimizi belli bir noktaya veya sese yönlendirip, odaklamaya çalışması gibi; Bilim de, dikkatimizi kâinattaki bazı *"sebep ve maddî nesnelere"* yönlendirip – zumlayarak; buradan, "asıl ve tek faili"; yani *"madde ve sebepleri, icraatında alet olarak kullanan Rabbimizi"* görüş alanımızdan kaçırıp gizler!

Rabbimiz; görünmez olur!

Bir illüzyonistin dikkatimizi belli bir yöne çekerek; buradan, asıl yapacağı şeyi gözümüzden kaçırıp, el çabukluğuyla yapması gibi veya bir hipnoz uzmanının, dikkatimizi belli bir noktaya veya sese yönlendirip, odaklamaya çalışması gibi; "Bilim" de, dikkatimizi kâinataki bazı *"sebep ve maddî nesnelere"* yönlendirip – zumlayarak; buradan, "**asıl ve tek faili**"; yani *"madde ve sebepleri, icraatında alet – edevat olarak kullanan Rabbimizi"* görüş alanımızdan kaçırıp – gizler!

Bu bilimsel cümle ve ifadelerin tekrar ve telkiniyle; dünyaya gözümüzü açtığımızdan beri maruz kaldığımız bu zihinsel bombardıman neticesinde, Rabbimiz'i bize unutturur. Bu zihinsel manipülâsyon ve programlama sonucu; artık *"bir harf bile failsiz ve yazar/yazansız olamadığı hâlde; her 'atom' harfinde bile ayrı ve muhteşem bir kitap yazılmış bu kâinat, nasıl failsiz ve yazarsız olabilir!?"* sorusu akla bile gelmez! Gelse de, merak edilmez. Merak edilse de; Bilim/sellik'in ona da *"failsiz, yani otomatik, yani kendi kendine, yani çeşitli madde ve sebep ve kuvvetlerin etkisi ve itme – çekmesiyle, yani çeşitli tabiî ve deterministik fizik – kimya kanun ve mekanizmalarıyla işleyen"* formatında, Bilimsel bir cevabı vardır muhakkak!

Bilimsellik felsefesinin ürün ve sonucu olan Bilim'in, zihin ve bakış açımıza yaptığı bu "**etki ve sihir**" ve olmayanı olur(muş) gibi gösteren bu "**illüzyon ve hokkabazlığı**" burada bitmez. Sonraki aşamada; Bilimsel cümle ve tasvirler kanalıyla, bilinçaltımıza enjekte edip – gönderilen "**subliminâl mesajlar**" ve "**kirli – virütik bilgilerle**"; bilinçaltımız kodlanır ve programlanır!

Sonuç olarak: Objektif ve evrensel, nesnel ve olgusal, dinden ve inançtan bağımsız ve ayrı olduğuna inandırdığı için; kendisini, ülke ve milliyet, din ve inanç fark etmeden, her yere kabul ettiren "Bilim ve Bilimsellik Felsefesi"nin; inanç ve itikadımızda yaptığı tahribat ve yıkımı halâ tüm boyutlarıyla fark edebilmiş değiliz.

Kendi ateizm ve materyalizm, determinizm ve natüralizm inancına göre; kâinat gözlem ve araştırmalarında "**kim, niçin, niye, anlam ve amacı ne?**"sorularını dışlayan ve bu tür soruları spekülâtif kabul edip; bunları, *"bilgi ve araştırma, delil ve gözlemin"* değil; *"felsefe ve din / inançların"* konusu gören "Bilim"in bu inanç esaslarını kabul etmek zorunda değiliz.

"**Şimdi – şurada**"da olmadığı için, direkt gözlemin mümkün olmadığı ve laboratuvar ortamında da, deney ve tekrarının yapılamadığı"*Big Bang*"in olduğunu; "kızıla kayma ve kozmik fon radyasyonu" gibi ikinci derece delil ve gözlemlerden bilen veya teorik – matematiksel hesaplamalardan bulan; hattâ "*yerçekimi/kütleçekimi/gravitasyon*" gibi "**şimdi – şurada**" olduğu hâlde, fiziksel

varlığını hiçbir şekilde gözlemleyemeyen, fakat etki ve te'sirlerinden "var" kabul eden "Bilim/sellik"in; sıra "*Allah, nübüvvet, melek, vahiy*" konularına gelince; *"bunlar metafizik ve inanç işi; bu konularda gözlem ve deney, ölçüm ve araştırma yapılamaz ve hiçbir şekilde delil – ispatı da yapılamaz"* demesi, tam bir çifte standarttır! Evet, Rabbimiz'in "**Zât**"ı gözlenemez ama; "**etki ve te'sir**, **fiil ve eserleri**" meydanda, "**ilim – irade – kudreti**" ortada!

Hem Bilim'in en temel amaçlarından birisi de: Görüp – gözlemlediklerinden, görmediklerini öngörmek ve tahmin etmek değil mi!? Gördüklerinden, gör(e)mediklerine ulaşmak değil mi!?. "*Şimdi/şuradaki"* gözlem ve deneylerinden, *"geçmiş ve gelecek"teki varlık ve olaylar* hakkında bilgi ve bulgular elde etmek değil mi!? "Somut" gördüklerinden, "soyut" kanun ve prensiplere ulaşmak değil mi!? Gördüğü varlık ve işleyişten (teorinin öngördüğü); *"teoriye göre, kâinatta şöyle birşey de olması gerekir"* deyip, henüz göremediği o varlık ve boyutları, keşfetmeye çalışmak değil mi!?

Bilimsel Bilim'den, Büyüklere Masallar!

Bilimsel Bilgi ve İfadelerin arka fonunda saklı bu tür *"subliminâl manipülâtif altmesajlar"*; cümlelerin yüzey anlamının altında (*ikincil anlam olarak*) ifade edildiğinden; bu tür kirli ve frekansı parazitli bilgiler; şuurumuzun dikkatine takılmadan, direkt bilinçaltımıza kodlanıp – işlenir. **Bilimsel Bilgi / Bilim'in** içinde saklı bu tür *virüslü kod ve komutlarla*, zihnimiz formatlanıp, programlanmış ve yönlendirilmiş olur.

Bilimsel Bilgi ve cümlelerde saklı, bu tür *"hipnotik dil kalıplarının"* telkin ve tekrarı neticesi, etkisi altına girdiğimiz "**Bilimsellik Sihriyle**", zihin ve algı ve çağrışımlarımız bozulup, yeniden programlanmış olur. Bilim/sellik'in bu **teshir ve illüzyonunun** yazdığı senaryolara göre, kâinatı görmeye ve algılayıp, anlamlandırmaya başlarız.

Şuuraltımızı ele geçiren **Bilimsellik Virüsü** neticesi; *"hayâl"* ile *"gerçek"* arasındaki fark bulanıklaşıp, silinmeye başlar. "Gerçeklik duygumuzu" ve gerçeklikle bağımızı yitiririz. Gerçekliğine inandırıldığımız, sahte ve kurgusal, sihirli bir kâinatta; evimizdeki *"araç, alet – edevat"* gibi, kendi kendine hareket etme kabiliyeti olmayan "madde ve sebepler"; *(yani etken olmayıp, "edilgen" ve fail olmayıp, "münfail" olan "nesne ve eşyalar";)* tıpkı bir "çizgi film / animasyondaki" figürler gibi, kendi kendine hareket etmeye; canlı ve şuurlularmış gibi organize olup, birşeyler inşa etmeye başlarlar! Tıpkı, çizgi filmlerdeki, *"çekiç – tahta – çivi – testerelerin";*havalanıp – uçuşarak, "masa – sandalye – ev" inşa etmeleri gibi.

"Bilimsellik" efsun ve illüzyonuyla; gerçek ve doğru olduğuna inandırıldığımız bu sihirli kâinatta; "atomların", failsiz, sihirli bir şekilde uçuşarak, *"ağaç – tahta – masa ve sandalyeler"* yapması; *"gezegen – yıldızların"*, boşlukta asılı durması ve dengeyi bozmadan sür'âtle dönmeleri; şapkadan tavşan çıkması gibi, yumurtalardan *"kuşların"* çıkması; topraktan türlü çeşitte *"yemekler"* çıkması; ağaçdokuma tezgâhlarında, terzi ve tasarımcıların yaptıklarından daha mâhir, nakışlı ve desenli, *"dokuma ve çiçekler"* yapılması; topraktan çıkan boru ve musluklardan *"incir, zeytinler"* akması, tahtaların (dalların) içinden *"çilek, elma, narlar"*çıkması!… Üzüm asmasındaki çubukların, iplik gibi incecik salkımlarından, (şişirilmiş balon gibi) *"üzümler"* çıkması!… Anne karnında, göbeklerine çekilen bir kordonla bebeklerin beslenmesi; doğunca, dişşiz o bebeklerin, annelerinin sinesinden gönderilen sütlü gıdalarla, beslenmeye devam edilmesi!…

Kâinatta olan tüm bu tuhaflıklar, bir film olarak çekilip – oynatılsa; *"böyle senaryo mu olur, hiç gerçekçi değil*" deyip, kanal değiştirmez miydik!? Hâlbuki "hayat", kurgudan daha inanılmaz ve mu'cizevî!

Ne var ki, **Bilim/sellik**'in telkin ve hipnozlarının etkisiyle; bütün bu tuhaflıklar, tüm bu garip ve esrarengiz olaylar; bize gayet mümkün ve ma'kûl, doğal ve olağan gelir! Bu olanlar hakkında, Bilimsel kitaplarda *"Büyüklere Masallar"* tadında anlatılan; "bilimsel açıklama ve izah, sebep ve sonuç, tasvir ve hikâyeleri" gayet inandırıcı buluruz!

"Madde ve sebepleri'; alet – edevat olarak kullanıp, bu şeylere 'araç ve sebep' yapan kim?" sorusu; ezbere *(anne – babamızdan duyduğumuz gibi)* "Allah'tır" denilerek, geçiştirilip – unutulacak bir soru değil! Bu cevaba, önce kendimizi ikna etmemiz gerekiyor! Yoksa, doğru şıkkı baştan gösterilmiş bir soruda, doğru şıkkı işaretlememiz, o sorunun cevabını bildiğimiz anlamına gelmiyor!

Sanki bütün bunların *"sebebini"* bulup, bir de *"sebep – sonuç şablonuna oturtup, tasvir edince"*; sanki olayların sırrı çözülmüş; bütün bu tuhaflıklar, *"mümkün";*âdi ve sıradan hâle gelmiş olur! Halbuki sonuçta *"sebepler"* de başka yerden gelmiyor; onları da Rabbimiz yaratıp – yönlendiriyor!

"Sebeplerin sebebi" olan; yani "madde ve sebepleri", "sebep" olarak atayıp; kudret elinde bir "alet" olarak kullanan; onları, eserlerine "araç ve sebep" yapan Rabbimiz, hiç aklımıza gelmiyor!Halbuki; "*madde ve sebepleri'; alet – edevat*

olarak kullanıp, bu şeylere 'araç ve sebep' yapan kim?" sorusu; ezbere *(anne – babamızdan duyduğumuz gibi)*"Allah'tır" denilerek, geçiştirilip – unutulacak bir soru değil! Bu cevaba, önce kendimizi ikna etmemiz gerekiyor! Yoksa, doğru şıkkı baştan gösterilmiş bir soruda, doğru şıkkı işaretlememiz, o sorunun cevabını bildiğimiz anlamına gelmiyor!

Bilim/sellik'in: *"Şu, şu sebepten; bu, bu kuvvet neticesinde; o, o madde nedeniyle; şu da, şu kanun yüzünden; o, bileşikle; bu, çarpışmayla; şu, basınçla; bu, ısı ve yanmayla; öbürküsü de, uzun zaman geçmesi sonucu, adaptasyon ve mutasyonla, olmadı elenmeyle"* gibi verdiği Bilimsel Bilgi ve İfadeler; "**ne olduğu**" sorusunun cevabı ve "**ne olduğunun, eksik bir tasviri**" olabilir ancak; "**nasıl olabildiği**" sorusunun cevabı değildir; "**nasıl olduğunun tasviri**" bile değildir; hele "**nasıl olupta olduğunun, sebep ve açıklaması**" hiç değildir!
Bilim'in, olayları böyle *"Yatay Deterministik Şablona"* yerleştirerek, **tasvir etmesi**; olanların "**açıklama ve izahı**" değildir. Çünkü: "**Tasvir ve tanımlama**" başka şey, "**anlam ve açıklama**" başka şeydir.

Bilim'in, gözlem – ölçüm – deney sonuçlarını, **Yatay Neden – Sonuç Bağlamlarıyla** resmetmesi ve "**sebep – sonuç ardardalığıyla**" modellemesi ve Rabbimiz'i de, "**metafizik ve doğaüstü**" diyerek; *"bilgi ve araştırma, kâinat ve fizik dışına"* çıkartması; bir mugalâta ve hokkabazlık olup; bu safsata, zihinlerde, Rabbimiz'in fiil ve eserlerindeki icraatını kapatıp – keser! Hâlbuki biz O'nu göremesek bile; O'nun etki ve fiilleri, icraat ve eserleri *"metafizik"* değil; ortada, görünüyor!

Yaratılış Görüşüne Göre
"İNSANIN SINIFLANDIRILMASI" NASIL OLMALIDIR?

Prof. Dr. Avni ÖZTÜRK
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü, Emekli-Van.
avniozturk49@gmail.com

Akıl ve ruh varlığı ve bunların görevleri sonucu insan diğer canlılardan çok daha farklı ve üstün kabiliyetlere ve sorumluluklara sahip olmakta ve diğer canlılardan ve morfolojik yakınlığı olduğu bilinen hayvanlardan da ayrılmaktadır.

Canlıların sınıflandırılmasında dikkate alınan özellik ve kriterlere göre çok değişik şekillerde olabilir. Canlıların sınıflandırılması (sistematik) sürekli değişen ve gelişen bir bilim dalıdır. Bu durum çok tabii, mantığa ve bilime uygun olan bir gerekliliktir. Yaklaşık 100 yıl önce canlılar hayvanlar ve bitkiler âlemi olarak ikiye ayrılmaktaydı. Bu konuda temel kriter klorofilin varlığı ve yokluğu olmuştur. Halen günümüzde de bu temel ölçü bitki ve hayvanların ayrılmasında önemli olup bu kriteri korunmaktadır. Doku ve hücrelerin biyokimyevî ve morfolojik yapıları bakımından insanlarınkiler hayvanlara bitkilerden daha yakın özellikler göstermektedir. Bir de yüksek yapılı veya omurgalı hayvanlardaki omurganın varlığı, insanlara yakınlık arz ettiği için de insanlar da omurgalı hayvanlar sınıfında ve dolayısı ile de hayvanlar âleminde gösterilmektedir.

İnsanın yapı özellikleri daha çok hayvanlara benzerlik gösterse de, insanları hayvanlardan ayıran çok önemli karakteristik özellikler vardır. Bunların başında ruha takılı olan; zihin, irade, his ve latifeler gelir. Bu özelliklerden; zihin Marifetullah, yani Allah'ı bilmek için verilmiştir. İrade, ibadetullah, yani Allah'ın emir ve yasaklarına göre hareket etmek için verilmiştir. His, Muhabetullah, yani Allah'ı sevmek için verilmiştir. Latifeler ise, müşahadetullah, yani canlı, cansız yaratılan her şeyin Allah'a şahitlik ettiğini görmek için verilmiştir.

Ruhun sahip olduğu bu özellikleri sebebiyle, insanın diğer canlılardan çok daha farklı ve üstün kabiliyetleri ve sorumlulukları vardır. Diğer canlılardan ve morfolojik yakınlığı olduğu bilinen hayvanlardan da bu yönleriyle ayrılmaktadır.

İşte akıl özelliği sayesinde insan diğer canlı ve hayvanlardan farklı olarak olay ve nesneleri inceleyerek duyularıyla da algılama yaparak, bunların analiz ve sentezlemelerini yapıp yorumlayarak belirli bilimsel ve mantıklı sonuçlara ulaşabilmektedir. Böylece insanoğlu akıl varlığı ve aklın görevleri sayesinde ilim, bilim, kültür, medeniyet ve inanç sahibi olabilmektedir.

Zihin Marifetullah, yani Allah'ı bilmek için verilmiştir. İrade, ibadetullah, yani Allah'ın emir ve yasaklarına göre hareket etmek için verilmiştir.

Hâlbuki bu kabiliyete sahip olmayan diğer canlılar bunları yapamamaktadırlar. Her ne kadar bir kısım hayvanlarda zekâ yeteneği varsa da bunların seviyeleri insan zekâsı seviyesinde değildir.

Sınıflandırmada dikkate alınan bazı kriterlere göre canlılar 5 âleme ayrılmıştır[247].

Ancak burada eksik olan bir şey, insanın farklı özelliği olan ve yukarıda kısaca açıklanmaya çalışılan özelliklerinin varlığı ve onun görevleri sonucu teşekkül eden çok önemli değerlerin dikkate alınmamasıdır. Böylece sınıflama eksik olmakta ve insan denilen ayrıcalıklı ve üstün özelliklere sahip olarak yaratılmış ve sorumlu tutulmuş olan canlı türü de hayvanlar seviyesinde ele alınarak hem ona haksızlık yapılmakta, hem de sınıflama görevi eksik ve yanlış olmaktadır. İşte bu yüzden son on yıllarda 5 âleme ayrılmış bulunan canlıların 6 âleme ayrılmasının daha doğru, daha isabetli ve bilimsel olacağını yukarıdaki sebeplerle savunmaktayım. Bu sınıflamanın bilime, akla ve mantığa da daha uygun olduğu aşikârdır. Sadece bir omurganın varlığı dikkate alınarak insanların hayvanlar âlemine sokulması akla, mantığa ve bilime uygun olmamaktadır. Onun için canlıları aşağıdaki şekilde olduğu gibi altı (6) âleme ayırabiliriz:

His, Muhabetullah, yani Allah'ı sevmek için verilmiştir. Latifeler ise, müşahadetullah, yani canlı, cansız yaratılan her şeyin Allah'a şahitlik ettiğini görmek için verilmiştir.

---

[247] Öztürk, A. vd. , 1992. "Sporlu (Tohumsuz) Bitkiler". Ders kitabı, YYÜ Ziraat Fakültesi Basım Tesisleri, Van.

1- Monera âlemi
2-Protista âlemi
3- Mantarlar (Fungi) âlemi
4-Bitkiler âlemi
5-Hayvanlar âlemi
6-İnsanlar âlemi

Hatta başka bazı kriterler dikkate alınarak ileride Likenler grubu da belki bitkiler âleminden ayrılıp bir başka âlem olarak sınıflandırılabilir. Bunun da önü açık olmalıdır. Çünkü gelişen ve değişen bilim ve teknoloji ile ele alınan sınıflama kriterlerine göre bu tarz sınıflamaların yapılması tabii karşılanmalıdır.

Yüce Yaratıcımız hayvanların da fıtratlarına çok harikulade özellik ve güzellikler yerleştirmiştir. Onların gen yapılarında da pek çok kabiliyetler vardır. Ancak insanların yukarıda özetlemeye çalıştığım kabiliyet kapasiteleri ve görevleri sebebiyle, yine de hayvanlar insanlarla yarışamazlar. Her ne kadar insanlar vücutlarındaki doku ve hücreler bakımından bitkilere nazaran hayvanlara daha yakın olsalar da, dikkat ve hassasiyetle düşünüldüğünde insanlarla hayvanların çok önemli derecede morfolojik, sitolojik, psikolojik, sosyolojik, bilimsel, kültürel ve ahlaki birçok farkları mevcuttur. Hayvanların, aklı, inancı, ilmi, uygarlığı, ahlaki değerleri yok sayılabilir. Bunları sağlayacak kabiliyetler sahip kılınmamış ve sorumlu tutulmamıştır. İnsanlar Âlem'i dışında kalan diğer canlı âlemlerinde bu kabiliyet ve özellikler yoktur.

Sadece bir omurganın varlığı dikkate alınarak insanların hayvanlar âlemine sokulması akla, mantığa ve bilime uygun değildir.

Aklın görevleri sayesinde meydana gelen bilim, ahlak, inanç, teknoloji ve medeniyet gibi değerler insan için vardır. Yine bu bakımdan da insanlar hayvanlar âleminden ayrı bir âlem olarak sınıflandırılmalıdır.

Günümüz insanın bilimsel adlandırması " *Homo sapiens*" dir. Geçmişte de bazı insan türlerinin yaşadığı iddiası vardır. Hominid olarak adlandırılan bu fosillerin maymunlara ait olduğu belirtilmektedir. Mesela *Homo erectus ve Australopihtecus* grubu türleri gibi[248].

Tartışma ve Sonuç

Omurganın varlığı gibi bazı morfolojik özellikleri ön plana çıkaran ve insanın diğer özelliklerini önemsemeden yapılan sınıflamalar yanlış sonuç doğurmakta ve

---

[248] Tatlı, A., 2014. "Evrim ve Yaratılış". Ders kitabı, 4.baskı, Isparta.

eşrefi mahlûkat olarak yaratılmış ve sorumlu tutulmuş olan insanoğlunu hayvanlar âleminde göstermektedir. İnsanın hayvanlar âlemi içinde yer alması bu yüzden bilime de hakkaniyete de aykırı olmaktadır. Bu sebeplerle canlıların 5 değil 6 âleme ayrılmasının gerekliliği bilimsel ve mantıklı delillerle açıklanmaya çalışılmaktadır. İnsanoğlu imanı, inancı, ahlaki değerleri, edebi, fikri, zikri, ibadetleri gibi güzel amelleri, ibadethaneler ve güzel mimari eserleri, ilim ve bilimi yaparak yücelmekte ve hayvanlar âleminden ayrılmaktadır.

İnsana en yakın morfolojik benzerliği olan maymunların morfolojik ve fizyonomik bakımdan insana bazı benzerlikleri vardır. Ama insan akıllı varlık olarak yaratılmıştır. Yüce yaratıcımız tarafından insan yaptıklarından sorumlu tutulmuştur.

Şimdilik bu çalışmamızda canlılar âlemlerine bir âlem olarak “insanlar âlemi” ni eklemekteyiz. İleride belki “Likenler Âlemi” ve başka âlemler de eklenebilir.

FELSEFENİN DİLİNDEN YARATILIŞ

"Kur'an geçmişe ait bir kitap değil, yaşayan bir kitaptır. Kur'an benimle kozmolojiden, fizikten, biyolojiden ve tıptan alınan misallerle, tabiat kanunları üzerindeki ilahi yansımaların bütün insanlığa hitap eden deliller olduğuna dikkat çekerek konuşuyor".

Prof. Dr. Abdüsselam.

Niçin "Bilimlerin Dilinden Yaratılış?"

Nobelle mükâfatlandırılan Pakistanlı fizikçi Prof. Dr. Abdüsselam ilimleri; *"Allah'ın kâinattaki eserlerini inceleme san'atı"* olarak tarif eder. Bilimler kâinattaki varlıkları inceler. Her bir şeklin ve varlığın yapısını, mahiyetini ortaya koymaya çalışır. Dolayısıyla bilimlerin ele aldığı konular kendi dilleriyle yaratıcılarının varlığını ve birliğini gösterirler.

Kâinattaki varlıklardan elde edilen bilimlerin iki türlü takdim şekli vardır. Birincisi, bilim insanları ve eğitimciler tarafından takdimi, diğeri de bizzat her bilimin kendi dilinden takdimidir.

Günümüz bilim camiasında genellikle kâinattan elde edilen bilimlerin takdiminde Yaratıcı nazarlardan gizlenmekte, sebepler doğrudan işi yapan fail olarak verilmektedir. Yani öznesiz bir eğitim hâkimdir.

İşte bu *Bilimlerin Dilinden Yaratılış* kitapları, özneli bir eğitimi esas alarak; fiilde faili, sanatta sanatkârı, eserde ustayı, nimette mün'imi kendi dilinden muhatabına vermektedir. Bu kitapların en önemli orijinalliği de buradan gelmektedir.

Prof. Dr. Âdem TATLI
Doç. Dr. Adnan KÜÇÜKALİ
Prof. Dr. Ali Osman BELDÜZ
Dr. Öğr. Üyesi Ali TENİK
Prof. Dr. Alparslan AÇIKGENÇ
Prof. Dr. Avni ÖZTÜRK
Ayhan KÜFLÜOĞLU
Prof. Dr. İbrahim ÖZDEMİR
Prof. Dr. İdris KADIOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin BARS
Prof. Dr. Mustafa ALICI
Öğr. Gör. Mustafa ÖZÇELİK
Prof. Dr. Nevzat TARHAN
Dr. Recep ERTUĞAY
Dr. Saim ÇELİK

AKDENİZ KÜLTÜR VE EĞİTİM DERNEĞİ (AKDER)
Cumhuriyet Mah. 622 Sok.No:25 Muratpaşa/ANTALYA
0 242 241 73 93 • 0 505 594 97 87
akderantalya@gmail.com • agormez@gmail.com
www.akderantalya.com

ISBN: 978-605-81276-0-9

Baskı Tarihi : 2018